

Tillyaxodjayev A.A. Ziyadullayev K.Sh.
Narziyev J.P. Ubbiniyazov M.I.
Boyqobilov A.P. Baxtiyorov U.B.

SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATI

Tillyaxodjayev A.A. Ziyadullayev K.Sh.
Narziyev J.P. Ubbiniyazov M.I.
Boyqobilov A.P. Baxtiyorov U.B.

SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATI

796.368(078.8)
T-49

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
YOSHLAR SIYOSATI VA SPORT VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JISMONIY TARBIYA VA SPORT
UNIVERSITETI

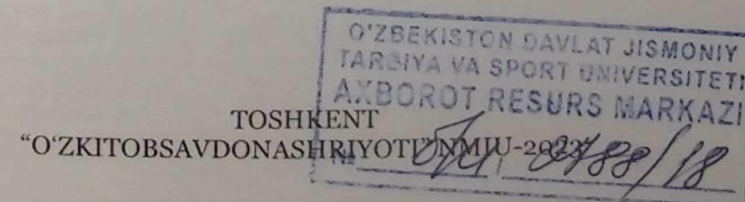
Tillyaxodjayev A.A. Ziyadullayev K.Sh. Narziyev J.P.
Ubbiniyazov M.I. Boyqobilov A.P. Baxtiyorov U.B.

SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATI

O'quv qo'llanma

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining
2022-yil 28 - dekabrda 428 - I/CH - sonli buyrug'iga asosan
5230400 - Marketing (sport marketingi) ta'lim yo'nalishi
talabalari uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan

Ro'yxatga olish raqami O'Q-00000001

Sportda sug'urta faoliyati: O'quv qo'llanma / Tillyaxodjayev A.A., Ziyadullayev K.Sh., Narziyev J.P., Ubbiniyazov M.I., Boyqobilov A.P., Baxtiyorov U.B.: T-"O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" NMIU 2023 - 180 bet.

Taqrizchilar:

i.f.n. Mirzayev .F.R – O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya universiteti dotsenti
i.f.n. prof. Yusupov M – TDIU "Marketing" kafedrası professori

Annotatsiya

O'zbekistonda sport tashkilotlarini sportda zamonaviy sug'urta faoliyati jarayoni tashkil etish bozor tamoyillari asosida isloh qilish sharoitida jismoniy tarbiya va sportda sug'urta faoliyati nazariy asoslarini klassik va zamondosh iqtisodchilar qarashlariga tayangan holda o'rganishdan, ushbu maqsadga erishish uchun sportda sug'urta faoliyatini talabalarni turli masalalarni tahlil etishga va samarali tashkil etishga qaratilishi lozim.

Sug'urta kompaniyasining investitsion faoliyati mamlakatimizni sportda sug'urta faoliyati sohasida iqtisodiyotini yuksaltirish, zamonaviy sug'urta faoliyati bilan o'zaro bog'langan yangi sport tashkilotlarini barpo etish va yangi sport sug'urta shartnomalarini tuzish ahamiyatga ega.

"Sportda sug'urta faoliyati" o'quv qo'llanmasi 5230400 - Marketing (sport marketingi) ta'lim yo'nalishi talabalari, oliy ta'lim muassasalari jismoniy tarbiya fakultetlari, o'rta maxsus ta'lim muassasalari talabalari va malaka oshirish institutlari tinglovchilari uchun tavsiya etiladi.

MUNDARIJA

KIRISH.....	6
I SPORTDA SUG'URTA ISHI FANINING	
bob. PREDMETI, OBYEKTI, MAQSADI VA VAZIFALARI.....	9
1.1. Sportda sug'urta faoliyati fanining predmeti va maqsadi.....	9
1.2. Sportda sug'urta faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati.....	13
1.3. Sportda sug'urta faoliyatining turkumlanishi.....	17
1.4. Sportda Sug'urta faoliyatining funksiyalari.....	23
II O'ZBEKISTON SPORTDA SUG'URTA	
bob. FAOLIYATINING SHAKLLANISH TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	27
2.1. Raqobat sharoitida sportda sug'urta faoliyati xizmatlariga narx-navoni shakllanish xususiyatlari va Sport sug'urtasi ta'rifi tushunchasi.....	27
2.2. O'zbekiston milliy sug'urta bozorining barpo etilishi	31
2.3. Sportchilarni baxtsiz xodisalardan sug'urtalash qoidalari.....	34
III RISK NAZARIYASI VA UNING SPORTDA	
bob. SUG'URTA FAOLIYATIDAGI ROLI.....	49
3.1. Sportda sug'urta faoliyatining o'ziga xos bo'lgan asosiy belgilari.....	49
3.2. Sportda sug'urta faoliyatining jamg'armalari, ularning shakllanishi va foydalanish yo'llari.....	51
3.3. Sportda sug'urta faoliyati xavf-xatarlari transferini funksional mazmun-mohiyati	55
IV SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATINING	
bob. NAZARIY ASOSLARI VA SPORTCHILAR SUG'URTALANISH TURLARI.....	59
4.1. Sportda sug'urta faoliyatining nazariy asoslari.....	59
4.2. Sportda sug'urta faoliyati va uning turlari.....	63
4.3. Sportchilar bilan sug'urta shartnomasini tuzish.....	73
V SPORT FAOLIYATIDA SUG'URTA	
bob. ATAMALARI DEFINITSIYASI VA ULARNING GURUHLANISHI.....	82
5.1. Sug'urta munosabatlarida qo'llaniladigan atamalar	82

5.2.	Sportda sug'urta fondidan foydalanish bilan bog'liq atamalar va tushunchalar.....	85
5.3.	Xalqaro sug'urtada qo'llaniladigan sug'urtaga oid atamalar va tushunchalar.	87
SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATINING		
VI EVOLYUTSIYASI VA IQTISODIYOTDAGI		
bob.	ROLI.....	91
6.1.	Sug'urta faoliyatida iqtisodiy munosabatlar va ularning paydo bo'lishi.....	91
6.2.	Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy resurslari va moliyaviy natijasi.....	94
6.3.	Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligiga ta'sir qiluvchi omillar tahlili.....	106
VII SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATINING		
bob.	MUNOSABATLARI VA ULARNI TARTIBGA SOLISH MEKANIZMLARI.....	110
7.1.	Sug'urta munosabatlari haqida tushuncha.....	110
7.2.	Sug'urta vositachilarining sug'urta munosabatlaridagi o'rni.....	114
VIII SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATINING		
bob.	INFRATUZILMASI VA UNING SUB'EKTLLARI.....	121
8.1.	Sug'urta bozori tushunchasi va uning ishtirokchilari	121
8.2.	Sug'urta bozorining turlari va ularga umumiy tavsifnoma.....	124
8.3.	Sug'urta bozori infratuzilmasining sug'urta bozori rivojlanishidagi ahamiyati.....	126
IX SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATINING		
bob.	HUQUQIY ASOSLARI VA KONSEPTUAL MODEL.....	132
9.1.	Sug'urta munosabatlarini tartibga solishda huquqning ahamiyati, sug'urta huquqi va uning mazmuni.....	132
9.2.	Sug'urta qonunchiligi, sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar.....	135
9.3.	Sug'urta faoliyatini qonun osti hujjatlari bilan tartibga solish.....	138

X SUG'URTA FAOLIYATIDA SPORT		
bob.	TASHKILOTINING TASHKILIIY-HUQUQIY ASOSLARI VA KONTSEPTUAL MODEL.....	141
10.1.	Sug'urta sohasida davlat monopoliyasining tugatilishi.....	141
10.2.	Aksiyadorlik shaklidagi sug'urta tashkilotlari va xususiy mulk huquqiga ega jamiyatlar.....	143
10.3.	Kontseptual modeli.....	145
XI SPORTDA SUG'URTA MUKOFOTLARI VA		
bob.	ULARNI HISOBLASH TAMOYILLARI.....	147
11.1.	Sug'urta mukofotlarini hisoblash tamoyillari.....	148
11.2.	Brutto stavkasining tarkibi va tuzilishi.....	156
GLOSSARIY.....		156
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....		178

KIRISH

Yangi O'zbekistonning innovatsion rivojlanishi va raqobatli bozor sharoitida sport tashkilotlari hamda sport xizmatlarini ko'rsatish amaliy faoliyatining muhim bo'lagi hisoblangan sportchilarni turli xil sug'urta xodisalaridan ximoyalash tizimiga bo'lgan qiziqish keskin oshgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 2-avgustda «O'zbekiston Respublikasining sug'urta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4412-sonli qarori qabul qilinib, sug'urta bozorini isloh qilish va jadal rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, jumladan:

- sug'urta xizmatlari iste'molchilari va sug'urta faoliyatining boshqa sub'ektlari huquqlari himoyasini kuchaytirish, aholining sug'urta savodxonligini va sug'urtaga bo'lgan ishonchini oshirish, sug'urta bozorining ochiqligi va shaffofligini ta'minlash;

- yangi innovatsion sug'urta mahsulotlarini joriy etish va talab yuqori bo'lgan an'anaviy mahsulotlarni rivojlantirish orqali ko'rsatilayotgan sug'urta xizmatlari hajmlarini, turlarini kengaytirish va sifatini oshirish;

- sug'urta bozori mutaxassislarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, sug'urta sohasida ta'lim berishning zamonaviy usullarini qo'llash, ilmiy-tadqiqot faoliyatini rag'batlantirish;

- milliy sug'urta bozorining ijobiy imijini shakllantirish va yuqori darajada ushlab turish hamda investitsiyaviy jozibadorligini, shu jumladan, milliy sug'urta bozorini xalqaro va xorijiy sug'urta bozorlari bilan integratsiyalash orqali oshirish belgilandi.

Shu asnoda ta'kidlash joizki, mamlakatimizda sport va murabbiylarni sug'urtalashning ixtisoslashtirilgan tizimi hali ham maqbul ko'rinishlarda shakllanmagan. Ammo uni shakllantirish ustida ishlar olib borilmoqda va yaqin yillarda ushbu muhim sohada sezilarli yaxshilanishlar kutilmoqda.

Har bir sportchi bilan alohida sport turlari bo'yicha

belgilangan vazifalarni bajarish kelgusida yirik sport musobaqalarini yurtimizda o'tkazish hamda jahon miqyosida olimpiya va boshqa sport musobaqalarini tashkil etish davomida xar bir sportchining salomatligini asrash va turli xil baxtsiz hodisalardan hamda jarohatlardan himoya qilish maqsadida har bir sportchilar bilan shartnoma imzolandi.

Bugungi kunda aholiga munosib hayot tarzini yaratish, iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash, sport tashkilotlari faoliyatini kengaytirish, mamlakat iqtisodiyotini jahon xo'jalik tizimiga integratsiyalashuvini jadallashtirish O'zbekiston hukumati olib borayotgan siyosatning markaziy o'rinlaridan birini egallaydi. Milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga erishishda sug'urta tizimi muhim o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev sohaning iqtisodiyot, odamlar turmush faoliyatida naqadar muhim ekanligini ta'kidlab, jumladan, quyidagi fikrlarni bildirgan: «Sohaga nazoratchi emas, ilg'or va zamonaviy standartlarni joriy etadigan, barcha ishtirokchilar o'rtasida chinakam raqobat muhitini yaratib, sportchilarni faoliyatida sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantiradigan tuzilma kerak.

Zamon talablariga javob beradigan sug'urta bozorini shakllantirishda shunday bozorlarga ega bo'lgan Yevropa ittifoqiga kiruvchi mamlakatlar sug'urta bozorlarining tajribalaridan foydalanish, hamda ular tomonidan sportchilar va sport tashkilotlari uchun qulay sug'urta tizimini va madelini samarali tashkil etish lozim.

Rivojlangan davlatlarda sportda sug'urta faoliyati bozorida o'zini-o'zi boshqarish tizimi mavjud bo'lib, bunga misol qilib Buyuk Britaniya sportda sug'urta faoliyatini keltirish mumkin. Ushbu mamlakatda eng liberal sug'urta tizimi mavjud. Bu bozorda hattoki, sug'urta kompaniyalarini nazorat qiladigan maxsus organ ham yo'q. Nazorat sanoat departamenti tomonidan amalga oshiriladi. Sug'urta badallarini o'rnatish va sug'urta qilish qoidalarining erkinligiga qaramasdan, bu bozorda ko'rsatilayotgan xizmat sifati boshqa mamlakatlardagidan ancha yuqori, narxlari esa past.

I-BOB. SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATI FANINING PREDMETI, OBYEKTI, MAQSADI VA VAZIFALARI

1.1. Sportda sug'urta faoliyati fanining predmeti va maqsadi

Sport faoliyatida biznes tushunchasi bugungi kunda jamiyatni ajralmas qismiga aylanib qoldi. Xususiyl tadbirkorlikva sport maxsulotlarini ishlab chiqarish hamda kapitalistik davlatlarning hal qiluvchi kuchiga aylandi. Biznes – bu shaxsiy daromad, foyda olishga qaratilgan fuqarolarning mustaqil faoliyatidir. Biznes faoliyati tadbirkorning o'z nomidan, o'z mulkiy mas'uliyati va yuridik shaxsning yuridik mas'uliyati evaziga amalga oshiriladi. Biznes qonun tomonidan ta'qiqlanmagan barcha turdagi xo'jalik faoliyatlari bilan shug'ullanishi mumkin. Biznes faoliyati bu tavakkalchilik asosida amalga oshiriladigan faoliyatdir. Biznesmen (tadbirkorlik) so'zi birinchi marotaba Angliya iqtisodiyotida XVIII asrda paydo bo'lib, u "Mulk egasi" degan ma'noni bildiradi. Jumladan, Adam Smit tadbirkorni mulk egasi sifatida ta'riflab, uni foyda olish uchun qandaydir tijorat g'oyasini amalga oshirish maqsadida iqtisodiy tavakkalchilikka boradigan kishidir, - deb ta'kidlaydi. Tadbirkorni o'zi, o'z ishini rejalashtiradi, ishlab chiqarishni tashkil etadi, mahsulotni sotadi va olgan daromadiga o'zi ho'jayinlik qiladi. Biznes - bu avvalo ishlab chiqarishni tashkil etish, iqtisodiy faoliyat va munosabatlar, hayotni o'zi so'ngra esa pul ishlash demakdir. Biznes- bu xorijiy so'zdir. U butun dunyo bo'yicha tarqalgandir, undan barcha mamlakatlarda foydalanadilar. O'zbek tilida esa biznes so'zi tadbirkorlik, biznesmen esa tadbirkor demakdir. O'zbekcha so'z xorijiy so'zga to'g'ri keladi, lekin unga qo'shimcha ma'no ham beradi. Bu so'zlarni ortida "ish" ya'ni ish bilan shug'ullanish yoki korxona tashkil qilish yotadi. Shunday qilib, biznes - bu korxona tashkil qilish demakdir (sanoat korxonasi, savdo do'koni, xizmat ko'rsatish korxonasi,

auditorlik kontorasi, advokat idorasi, bank. Demak, biz bu yuk narsadan pul qilish emas, balki murakkab ishlab chiqarishni yoki xizmat ko'rsatishni tashkil etish demakdir. Tadbirkorlik - bu doimo o'z ishining fidoiysi, bilimdonidir.

Agar hosilsizlik kuzatiladigan yoki shahar qamal qilinadigan bo'lsa, zaxira qilingan oziq-ovqat mahsulotlari shahar ahlini qutqarish uchun foydalanilishi mumkin bo'lgan. Shu sababli umumiy fond tushunchasi (ushbu holatda oziq-ovqat mahsulotlari) insoniyat ongidan mustahkam o'rin olgan.

G'oya o'z samaradorligi yuqori ekanligini ko'rsatdi, ayniqsa, risk tushunchasining joriy qilinishi bilan.

XII asrning oxirlarida Yevropaliklar Osiyo va Amerikaga yirik sayohatlarni amalga oshira boshlagan paytda «shahar inqilobi» (sanoat inqilobidan oldin kelgan) ro'y berdi, «risk» va «umumiy fond» tushunchalari birlashib ketdi.

Agar kichik kemalardan iborat bo'lgan kichik bir flotiliya Yevropadan aytayliq, Indoneziyaga savdo qilish va u yerdan qimmatabho va noyob ekzotik yuklar bilan qaytish uchun chiqishning uddasidan chiqqan bo'lsa, kemalarning hammasi ham safardan qaytib kelmasligi riski bo'lgan. Dengiz shtormi kemalarni cho'ktirib yuborishi, kemalarda oziq-ovqat zaxirasi tugab qolishi (yoki kema jamoasi bironta epidemiyadan halok bo'lishi), ayrim kemalar adashib qolishi, boshqa kemalar ortiqcha yuk yuklab yuborilganligi yoki texnik nosozliklar tufayli cho'kib ketishi mumkin bo'lgan. Bunday riskli faoliyatga pul tikkan kishilar investorlardan birontasi uning kemasi safardan qaytib kelmagan yagona kema ekanligi sababli bor pulini yo'qotmasligi uchun riskni o'zaro taqsimlash maqsadga muvofiq bo'lgan. Buning uchun ikkita usul ishlab chiqilgan.

Birinchi usul qo'shma korxona tashkil qilishdan iborat bo'lib, u orqali investorlar barcha risklar va olish mumkin bo'lgan foydani o'zaro taqsimlagan hold umumiy yuk bilan bir nechta kemaga pul kiritgan.

Ikkinchi yo'l bu – sug'urta bo'lib, bunda kema va (yoki) yuk egasi (yakka tartibdagi shaxs yoki kompaniya) agarda kema mazkur reysda muvaffaqiyatsizlikka uchraydigan bo'lsa, unga yo'qotishlarning o'rnini to'ldirishga rozi bo'lgan odamlarga pul mablag'lari taklif qiladi. SHunday qilib, qo'shma korxonalar (aksiyadorlik jamiyatlari) va sug'urta bir-biri bilan raqobatda rivojlanmasdan, bir-birini to'ldira boshladi. Odamlar guruhi yoki kompaniyalar kema yo'qotilgan taqdirda kema egasiga tovon (indemnity) to'lash evaziga pul mukofotlari (premium) to'play boshladi. Bu sug'urta qiluvchilar risk holati ro'y berganda sug'urta qildiruvchilarga to'lovlar uchun foydalanishni va'da qilgan umumiy fond tashkil qilgan.

Bu jarayonning ilk bosqichlarida, agarda risk ro'y beradigan bo'lsa, sug'urta qiluvchi u sug'urta qildiruvchiga to'lashi lozim bo'lgan to'lovni amalga oshirish uchun bironta mulkni sotishga (yoki bankdagi hisobraqamidan pul olishga) majbur bo'lgan. Bu tamoyil hozirgacha xuddi shu to'lov va'dasi shartnomaning asosini tashkil qiladigan Lloyd korporatsiyasi tomonidan qo'llanib kelmoqda. «Lloyd a'zolari» maqomiga ega bo'lgan kishilar «imzolangan» (underwritten) risk ro'y bergan holatda o'zining shaxsiy mablag'laridan pul to'lashga majbur bo'ladi. «Imzolash» (ingl. to underwrite) atamasi qanday yangraydigan bo'lsa, aynan shuni anglatadi: riskni (sug'urta predmeti, sug'urta qilingan muddat va shartlar) belgilab beradigan hujjat tuziladi va uni sug'urta qiladigan shaxs (yoki uning vakili) qog'ozning pastki qismiga u to'lashga tayyor bo'lgan risk ulushini yozadi.

Ayrim ishbilarmonlarning ko'plab jamiyat a'zolari Lloyd korporatsiyasida qabul qilingani kabi individual asosda katta risklarni qabul qilish istagida emasligini tushunishga ko'p vaqt talab qilinmadi. Shu sababli aksiyadorlik jamiyati konsepsiyasi yangi shartlarda qo'llana boshladi. Odamlarga sug'urta kompaniyalarining aksiyalarini xarid qilish taklif etildi. Kompaniya riskni qabul qiluvchi mutaxassislar –

anderryterlarni ishga yolladi va agarda risk ro'y beradigan bo'lsa, u investitsiyalar kabi tasarruf qilinadigan umumiy fondan sug'urta qildiruvchiga pul to'lagan. Fond kompaniyaning o'z aksiyalarini sotishidan tushgan mablag', fond mablag'larini investitsiya qilishdan olingan daromad va sug'urta qildiruvchilardan to'plangan mablag'lar hisobiga shakllantirilgan.

Ko'zda tutilganki, professional anderryterlar, qaysi risk ulushini va qanday mukofot evaziga qabul qilishni belgilagan holda, fondga doimo risk ro'y bergan hollarda sug'urta qildiruvchilarga pul to'lashga, shuningdek, aksiyadorlarga ularning kiritgan mablag'larda kutadigan natijani oqlaydigan darajada jalb etuvchan dividendlar to'lashga qodir bo'lishga imkon beradi.

Yong'indan sug'urta qildirish sug'urta kompaniyalari faoliyat yurita boshlagan ilk soha bo'ldi. XVIII asrda aholi gavjum bo'lgan shaharlarda aksariyat uylar yog'ochdan qurilgan edi. Olov uylarni isitish va ovqat tayyorlashni ta'minlagan, uyni yoritish uchun shamlardan foydalanilgan. Shu sababli shahar uylarida yong'in riski juda yuqori bo'lgan.

Urbanizatsiyadan chetda qolgan qishloq joylarda hamma qo'shnilar yong'inga uchragan uyni tiklashga yordam berish uchun to'planishgan. U yerda o'zaro yordam tamoyili amal qilgan. Bundan farqli ravishda, shahar ko'chalarida masalan, to'qimachilar, etikdo'zlar, klerklar yoki baliqchilar yong'in oqibatida uysiz qolgan kishilarning qo'shnisi bo'lishi mumkin bo'lib, ularda qo'shnilarga uyini tiklashga yordam berish uchun vaqti ham bo'lmaydi, amaliy jihatdan yordam ham ko'rsata olmaydi. Buning o'rniga ular ikkita narsa – yong'inga qarshi kurash jamoasi xizmatlarini taqdim etish (ya'ni yong'inning qo'shni binolarga o'tib ketishining oldini olish va yangi yong'inlarni minimallashtirish) va sug'urta qildirgan shaxsga zarur mutaxassislar (quruvchi, duradgor va h.k.) yollash uchun yetarli miqdorda pul to'lashni va'da qilgan sug'urta

kompaniyasiga sug'urta mukofoti to'lashga tayyor bo'lgan.

1.2. Sportda sug'urta faoliyatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati

Sportda sug'urta faoliyati iqtisodiy infratuzilmaning ajralmas qismi sifatida bir tomondan, ijtimoiy kafolatni ta'minlasa, ikkinchi tomondan, shartnomaviy majburiyat va tariflar mexanizmi orqali turli sportda sug'urta risklaridan ogoh etish negizida sport tashkilotlari sub'ektlari manfaatlarining himoyasini ham o'z zimmasiga oladi.

Sportda sug'urta faoliyati jismoniy tarbiya sport bilan shug'ullanuvchi barcha shaxslar manfaatlarini himoya qilish, ularning musobaqa jarayonidagi risklar yuz berishi oqibatida ko'rishi ehtimol bo'lgan zararlarini qoplashning zaruriy vositasi sifatida paydo bo'ldi hamda rivojlandi. Shunday anglanilgan zarurat - aniq sug'urta manfaatlari negizida sportda sug'urta munosabatlari yuzaga keldi.

Sportda sug'urta munosabatlari, ularning tashkiliy shakllari qandayligidan qat'iy nazar, sug'urta fondini yaratish va undan foydalanish jarayonidir.

Ta'kidlash lozimki, sportda sug'urta munosabatlari - murakkab va keng qamrovli moliyaviy-pullik iqtisodiy munosabatlar bo'lib, ular yuzaga kelishi uchun o'zaro bog'liq shart-sharoit majmuasi mavjudligi ham muhimdir.

Sportda faoliyatida sug'urtaning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini to'liqroq ochib berish uchun ilmiy adabiyotlarda bu masalaga bo'lgan yondashuvlarni o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Ularda «sportda faoliyatida sug'urta-xizmat ko'rsatish industriyasi va sportchilar bilan sportda baxtsiz xodisalardan ximoyalanish»¹ ekanligi qayd etilgan, shunga asoslanib, keyingi yillarda xalqaro sport faoliyatida atamashunoslikda «sportda sug'urta faoliyati turi» qaror topayotganligini ta'kidlash mumkin. Sportda sug'urta faoliyatida o'z mohiyati nuqtai

¹ Qarang: Insurance Principles and Practice. Compiled by David Bland, The Chartered Insurance Institute, Great Britain, 1993. p. 1 b 3.

nazaridan, aynan «xizmat» tushunchasi fundamental hisoblanadi. Sug'urtachi tomonidan taklif etilayotgan «xizmat» o'zida dastlab moddiylikni aks ettirmaydi, ya'ni u o'z mijoziga faqat «va'dani sotadi». Shu nuqtai nazardan xalqaro savdoda unga «ko'rinmaydigan faoliyat» deb ham tasnif beriladi. Sug'urtalanuvchiga shartnoma tuzilganligini tasdiqlovchi dalil-hujjat sifatida «polis» beriladi xolos.

Sug'urta shartnomasida sug'urtalanuvchiga sug'urta voqeasiga ko'ra, ko'rishi ehtimol bo'lgan zararining ekvivalent qiymatidagi pul to'lovi (ayrim hollarda mol-mulk ko'rinishida) ta'minlanishi nazarda tutiladi. Shartnomaning bajarilishi unda qayd etilgan ma'lum davr oralig'ida amalga oshiriladi.

Sodda qilib aytganda sug'urtalovchilar hech qanday moddiy mahsulot, masalan, sovun, turshak kabilarni sotmaydi. Xalqaro savdo tushunchalarda ularning maxsulotini «ko'rinmaydigan faoliyat» deb ta'riflasa bo'ladi.

Sug'urtalovchiga hujjat – polis beriladi. Polis sug'urtalovchi va sug'urtachi o'rtasida shartnoma tuzilganligini isbotlovchi hujjat hisoblanadi.

Shartnoma zarar qiymatiga muqobil pul to'lovini yoki oldindan belgilangan miqdorni (hayot sug'urtasida) ta'minlaydi yoki ba'zida mulkni taqdim etadi).

Sug'urta kompaniyasi sportda sug'urtalash risk holati yuzaga kelganda har bir sportchi oldiga oldidagi majburiyatni ta'minlashda o'zining zaxira jamg'armasida yoki aktivida alohida ulush ajratmaydi. Haqiqatan, har qanday real sug'urtalangan risk kelganda to'lovni amalga oshirish umumiy jamg'armaning yagona maqsadi hisoblanadi.

Bu holatda har bir sug'urtalanuvchiga sug'urtalovchi risk yuzaga kelganda shartnoma bo'yicha majburiyatlarni bajarish va tayyor bo'lish qobiliyatiga ishonch hosil qilish kerakligini bildiradi.

Ba'zi bir mualliflar «xizmat» tushunchasining moddiy bo'lmagan maxsulot (tovar) deb talqin qiladi.

«Xizmat» tushunchasi sport faoliyatida sug'urtaning fundamental asosi hisoblanadi. sug'urtalovchi sug'urtalanuvchiga va'dani sotadi. Shartnomaning bajarilishi vaqt o'tib isbotlanishi mumkin. Sug'urtalovchi to'lovni amalga oshirayotgan paytda sug'urtalovchi yuzaga kelgan voqeylik sababli (musobaqada jarohat olish, mashg'ulot davomida turli xil ko'ngilsizliklar va musobqa oldi o'quv yig'inlar va boshqa yomon ruhiy ahvolda bo'lishi mumkin. Sport sug'urtasi bilan bog'liq holatda, ya'ni sug'urtalangan sportchi musobaqa jarayonida olamdan o'tgan bo'lsa, uning qarindosh-urug'lari bu o'limdan chuqur qayg'uga tushib qoladi. Polis to'lovi to'langan taqdirda ularning ko'ngli biroz taskin topishi mumkin.

Boshqa bir tomondan, agar sug'urta kompaniyasi to'lov arizasining asoslanganligiga qandaydir e'tiroz bildirsa, u tekshirish tugamaguncha to'lovni to'xtatib turishi mumkin.

Bunday sug'urtalanayotgan sportchi norozi bo'lishi mumkin. (nohaq ayblanganligi yoki yolg'onchi bo'lib chiqqanligi yoki e'tiroz ortiqcha bo'lganligi sababli) har qanday holatda sug'urta shartnoma bo'yicha e'tiroz bildirilsa sug'urtalovchi kerakli davlat organi orqali o'zining moliyaviy muammosini hal qilishi mumkin. Boshqa har qanday davrda e'tiroz bildirilmasa sug'urtalovchi himoyalangan bo'ladi. U shuning uchun o'z pulini to'lashga tayyor bo'ladi.

Sug'urtalanuvchi agar to'lovga ariza berilsa, sug'urtalovchilarni sug'urtaga polisini sotib olish kerakligiga ishonitirish ular yaxshi bitimga qo'l urganligiga va ular mukofot to'lab to'lov bilan bog'liq arizalarni rasmiylashtirmasligiga ishonitirish lozim. Bu holat sug'urta biznesida xizmatlar bilan bog'liq masalada muhim ahamiyatga ega. Shartnoma tuzishning har bir bosqichida va sug'urta shartnomasining harakati davomida mijoz o'zini betakror ekanligiga ishonch hosil qilishi, o'z puli evaziga munosib narxda himoya olayotganligiga, shuningdek sug'urtalovchi kompaniya rahbariyati kompaniyani

samarali boshqarayotganligiga va mijoz manfaatini doimo birinchi o'ringa qo'yganligiga ishonch hosil qilish kerak.

Ba'zi bir mualliflar bu jihatni yanada to'liq ochib berish uchun «madaniyat» tushunchasini qo'llashadi. Ko'zga ko'rinmaydigan maxsulotni ishlab chiqaruvchilari sifatida sug'urtalovchilar sportchilarga yuqori sifatli xizmat kafolatlanishini ta'minlash kerak. Buning eng yaxshi yo'li shundan iboratki, sportchilarda muamola madaniyatini shakllantirish lozim.

Mijoz doimo haq va uning manfaati doimo birinchi o'rinda turadi degan tamoyili mijoz bilan muomala qilishda asos bo'ladi.

Sug'urtach kompaniyasining sa'y-harakati o'z mijozlarini sug'urta polisini sotib olishlari orqali foydali kelishuvni amalga oshirganliklariga ishonitirishga yo'naltirilgan bo'lishi muhimdir.

Mamlakatimizda bosqichma - bosqich bozor munosabatlari shakllanishi va rivojlanishi, iqtisodiyot sub'ektlarining yuksak darajadagi iqtisodiy mustaqilligi, erkinligi darajasi ortib borayotgan jarayonda doimo risklar mavjud bo'lishi kuzatiladi. Ular manfaatlariga zarar keltirishi mumkin bo'lgan va doimiy takrorlanib turadigan risklarni qayta taqsimlash, ya'ni o'ziga xos bo'lgan maxsus xizmat bilan sug'urta shug'ullanadi.

Sportda sug'urta faoliyati - deganda professional va havaskor sport hamda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanadigan shaxslar to'laydigan sug'urta mukofotlaridan shakllantiriladigan pul fondlari hisobidan muayyan voqea (sport faoliyatida vujudga keladigan baxtsiz hodisasi) yuz berganda, ushbu sportchilarga sug'urta shartnomasiga muvofiq sug'urta tovonini (sug'urta pulini) to'lash yo'li bilan ularning manfaatlarini himoya qilish tushuniladi».

1.3. Sportda sug'urta faoliyatining turkumlanishi

Tarmoqlar bo'yicha sug'urtalash 4 yo'nalishda olib boriladi:

- mulkiy sug'urta;
- shaxsiy sug'urta;
- javobgarlik sug'urta;
- tadbirkorlik sohasida xavf — xatar suturtasi.

Mulk sug'urtasi uz navbatida quyidagilarga bo'linadi:

- yuridik shaxslar mol-mulkini sug'urtalash;
- jismoniy shaxslar mol- mulkini sug'urtalash.

Shaxsiy sug'urtalash quyidagilarga bo'linadi:

- xayotni sug'urtalash;
- baxtsiz xodisalardan fukarolarni ximoyalash;
- tibbiy sug'urtalashdan iborat.

Javobgarlik sug'urtasi quyidagilarga bo'linadi:

- fuqarolik javobgarligi sug'urtasi (transport egalari, sanoat va qurilish - montaj korxonalari, tovar ishlab chiqaruvchilar va boshqalar);
- kasbiy javobgarligini sug'urtalash (vrach, sportchi, o'qituvchi, yurist, xisobchilar va x.k.).

Tadbirkorlikka oid xavf - xatar sug'urtasi quyidagilarga bo'linadi:

- Sportda sohasida tadbirkorlik faoliyati tashil etish tavakkalchiligini sug'urtalash (savdo — sotiq tavakkalchiligini, ishlab chiqarishda yangi texnika va texnologiyalarni joriy etishdagi xavf — xatar);
- Sportda moliya tavakkalchiligini sug'urtalash (to'lanmagan kredit xatari).

Sport faoliyatida xavf - xatar turlari bo'yicha guruxlash mol-mulk sug'urtasiga tegishli soxa xisoblanadi. Bunda sug'urta puli

mol-mulkning shartnoma tuzilayotgan vaqtda xaqiqiy qiymatidan oshmasligi kerak. Bu soxada guruxlash quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

uy —joyni yong'in va boshqa ofatlardan.

Qishloq xo'jaligi ekinlarini qurg'oqchilik kabi tabiiy ofatlardan sug'urtalash (masalan, O'zbekistonda ketma —ket 3 yil qurg'oqchilik bo'ldi, ko'pgina fermer xo'jaliklari zarar ko'rdi, vaqtida sug'urtalangan xo'jaliklar zarari qoplandi, bu ishga befarq qaragan fermer xo'jaliklari esa og'ir axvolda qoldi). Shuningdek, chorva mollarini turli kasalliklardan, transport vositadarini esa o'g'irlanishdan sug'urtalash va xokazo.

Shuningdek tarmoqlar bo'yicha sug'urtalash majburiy va ixtiyoriy sug'urtaga bo'linadi. Shu bilan birga sug'urtaning majburiy va ixtiyoriy shakllari xam mavjud.

Majburiy va ixtiyoriy sug'urtaning bir biridan farqi, shundaki, majburiy sug'urta yoppasiga amalga oshiriladigan chora-tadbir, ixtiyoriy sug'urta esa tanlov yo'li bilan, sug'urtalanuvchining xoxish istagi bilan amalga oshiriladi.

Bugungi kunda O'zbekistonda quyidagi sug'urta turlari majburiy hisoblanadi;

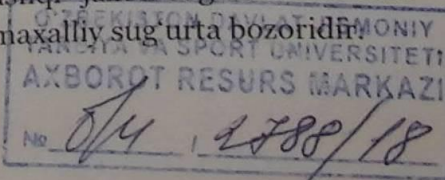
- qurilish - montaj ishlari;
- avtofuqarolik javobgarligini sug'urta qilish;
- ish beruvchining fuqarolik javobgarligini

sug'urtalash;

- tashuvchining fuqarolik javobgarligini sug'urtalash;
- xavfli soxalardagi ishlovchi ishchi xizmatchilarni

sug'urta qilish.

Sug'urta bozorlari o'z tashkiliy — xuquqiy jixatidan: aksiyadorlik, kooperativ, davlat va aralash sug'urta bozorlariga bo'linadi. Shuningdek, ichki va tashqi jaxon sug'urta bozorlari xam bor. Ichki sug'urta bozori — maxalliy sug'urta bozoridir.

Bunda sug'urta xizmatiga zarur bo'lgan talab asosida ish olib boriladi fuqarolarga tuli xil shartlarda sug'urta xizmatini ko'rsatadi.

Tashqi sug'urta bozori esa ichki bozordan tashqarida chet ellik sug'urta kompaniyalari bilan birgalikda faoliyat olib boradi. Bu bozorda ekologik sug'urta, moliya tavakkalligi sug'urtasi, avtotransport javobgarligi sug'urtasi kabi turlar mavjud. Jaxon sug'urta bozori dunyo miqyosida ish yuritadi.

Turli tarmoq xususiyatlariga ko'ra ham shaxsiy, mulkiy va javobgarlik sug'urta bozorlari xam mavjud.

O'z navbatida bular xam bir qancha turlariga bo'linadi. Masalan, qo'shimcha nafaqa sug'urtasi, baxtsiz sport xodisalaridan sug'urtalash, uy mulklarini sug'urtalash va boshqalar.

Barcha ishlarni sug'urta xodimlari olib boradi, sotuvchi va xaridor o'rtasida vositachi — sug'urta agentlari, brokerlari, maklerlari va boshqalardir.

Ma'lumki, sug'urta bozorlari, ko'pincha maxsus kredit va sarmoya institutlari funksiyalarini ham bajarishadi. Shu bois sug'urta kompaniyalarda katta mablag'lar to'lanadi. Bu mablag'lar qimmatli qog'ozlarga aylanib bozorlarda uzoq muddatli kredit berish imkonini tug'diradi.

Shu sababdan sug'urta kompaniyalari moliya bozorida xam mavqeyga ega bo'ladi.

Sug'urta bozorlari chet ellarda juda rivojlangan. Bunga ulardagi tashabbuskorlik, tadbirkorlik, faollik, ixchamlik katta ta'sir ko'rsatgan.

Shuni alohida aytish kerakki, sug'urta faoliyatining davlat tamonidan tartibga solinishi uning rivojiga xissa qo'shmoqda. Bunda davlat tomonidan tartibga solish mexanizmi sug'urta bozori mexanizmi bilan birlashib yaxshi natijalar bermoqda.

Mulk va mulkiy sug'urta tushunchalari.

Mulk ob'yektlariga yer, yer osti boyliklari, o'simlik va xayvonot dunyosi, oqar suvlar, imorat va turli sport inshootlar, sport asbob va uskunalar, moddiy va madaniy yodgorliklar va boshqalar kiradi.

Mulkning mavjudligi sanoat, qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishni tashkil qilishning eng muxim sharti hisoblanadi.

Mulkiy sug'urta, davlat va xususiy sug'urta tashkilotlari faoliyatida yetakchi o'rinni egallaydi. Mulkni mulk egalari orqali sug'urtalash mulkiy sug'urta deb ataladi.

Sug'urta ishida avvalo sug'urta turlarini aniqlash kerak. Ob'yekt va sub'yektlarni o'rganish muhim hisoblanadi.

Rivojlangan mamlakatlarda mulkni har jixatdan o'rganib keyin shartnoma tuziladi. Mol—mulk sug'urta qilinganda mulklar xo'jalik yuritish bo'yicha turkumlanadi: mulk kimga tegishli, sanoatgami yoki qishloq xo'jaligigami aniqlanadi.

Mol-mulk sug'urta qilinganda sug'urta puli mol-mulkning shartnoma tuzilayotgan vaqtdagi xaqiqiy qiymatidan oshmasligi lozim.

Mulk sug'urtasining shartlari.

Mol-mulk sug'urtasining tarif stavkalari quyidagicha tarmoqlanadi:

- Sanoat va boshqa xo'jalik tarmoqlari;
- Mol-mulkning to'la yoki qisman sug'urtalanishi bo'yicha tarmoqlar;
- Mol-mulkning bir necha sug'urta xodisalaridan sug'urtalanishi bo'yicha tarmoqlar.

Odatda sport baxtsiz xodisasi sodir bo'lgandan so'ng sug'urtalanuvchi sportchi bu haqida 3 kun muddatda sug'urta tashkilotiga xabar berishi kerak.

Maxsus komissiya sug'urta xodisasi sabablarini o'rganadi va zarar qiymatini aniqlaydi.

Ko'rilgan zararning xisob-kitobi 10 kun muddatda aniqlanadi. Sug'urta qoplamalari 20 kun ichida to'lanadi. Bu shartlar sug'urta tashkilotlarida xar xil bo'lishi mumkin.

Mol-mulk sug'urtalanganda franshiza usuli qo'llaniladi. Franshiza — xar xil sabablar bilan sodir bo'ladigan zararning umumiy miqdorini sug'urta tashkiloti xisobidan qoplanmaydigan qismi sug'urta franshizasi deb ataladi. Franshiza qo'llanilganda zarar miqdori sug'urta tashkiloti tomonidan qoplanadigan va qoplanmaydigan qismlarga bo'linadi. Masalan, franshiza 100\$ miqdorida qo'llanilsa, keltirilgan zarar \$90 bo'lsa, zarar qoplanmaydi. \$200dan iborat bo'lsa, u xolda \$100 qoplanib, qolgan qismini franshiza tashkil qiladi.

Franshiza sug'urta kompaniyalarini mayda to'lovlardan ximoya qiladi.

Shaxsiy sug'urtasining mazmuni.

Xar bir fuqaro o'z xayotini sug'urtalash xuquqiga ega. Shaxsiy sug'urta fuqarolarga byudjetini yaxshilash va farovonlikni oshirish imkonini beradi.

Shaxsiy sug'urta bir insonning xayoti, uning tug'ilishi, balog'at yoshiga etish davri, nikoxni rasmiylashtirish, baxtsiz xodisalar, umrbod sug'urtalash bilan bog'liq masalalarni o'z ichiga oladi.

Sug'urta tajribasida shaxsiy sug'urta ob'ekta inson) xayoti va uning mexnatga layoqatliligi xamda uning vafoti bilan bog'liq jarayonlarni o'zaro mujassamlashtiradi.

Shaxsiy sug'urtada sug'urtachi sug'urta pullarini vaqtida undirish, xodisa yuz berganda zararni qoplash majburiyatini zimmaga oladi.

Sug'urta pullari fuqaroni xoxish va imkoniyatlarini xisobga olgan xolda belgilanadi.

Shaxsiy sug'urta quyidagi turlarga bo'linadi:

- ❖ majburiy va ixtiyoriy;

- ❖ uzoq muddatli va qisqa muddatli.

Sug'urtaning turlari bo'yicha aloxida shartnoma tuziladi. Bu shartnomalar muddati xar xil:

sug'urta turlariga qarab 1yildan 10 yilgacha va inson umrining oxirigacha muddatga sug'urtalash mumkin.

Shaxsiy sug'urta xodisalariga quyidagilar kirish mumkin:

- Sportchilarni baxtsiz xodisa oqibatida shikastlanishi;
- sportchilarni turli -tuman sifatsiz oziq-ovqatdan zaxarlanishi;
- Sportchilarning baxtsiz xodisa oqibatida nogiron bo'lishi;
- Sport musobaqalari jarayonida baxtsiz xodisa tufayli oyok —qo'lni sinishi, kuyish oqibati, noto'g'ri tibbiy davolash natijasida kerakli a'zolari jaroxatlanishi va x.k.

Shaxsiy sug'urtalash turkumlari quyidagicha:

- ❖ Sportchi xayotini sug'urtalash;
- ❖ Sportchi baxtsiz xodisalardan sug'urtalash;
- ❖ Sportchi tibbiy sug'urtalanishi;

Xorij mamlakatlarda xayotni sug'urtalash muxim xisoblanadi va u jamg'arma sug'urtasi deb ataladi. Bunda sug'urta tashkiloti mukofot puli o'rniga renta summasini to'lash majburiyatini oladi.

Xayotni aralash sug'urtasi turi xam mavjud. Shaxsiy sug'urtada xayotni aralash sug'urtalash muxim o'rin tutadi.

Bunga sport musobaqalarida va mashg'ulot jarayonida baxtsiz xodisalardan sug'urtalash, vafot etish xodisasidan sug'urtalash va boshqalar kiradi. Xayotni sug'urtalash ishi 16 yoshdan 80 yoshgacha bo'lgan insonlar bilan tuziladi.

Shaxs sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan yoshga to'lsa va so'ngi badaldan qutilgan bo'lsa kompaniya tomonidan shartnomada ko'rsatilgan mablag'lar beriladi.

3. Mas'uliyati cheklangan aksiyadorlik jamiyatlari(egalari bo'lib aksiyadorlar hisoblanadi).

4. O'zaro jamiyatlar (egalari bo'lib sug'urta jamiyatlarining a'zolari hisoblanadi).

Masalan:

- kooperativ jamiyatlar;
- hayotni sug'urtalash bo'yicha o'zaro firmalar.

5. Davlat korporatsiyalari.

Sport faoliyatida sug'urtaning iqtisodiy tabiati uning funksiyalarida o'z aksini topadi.

Moliya, kredit kabi iqtisodiy kategoriyalar bilan bir qatorda sport sohasida sug'urta ham bir qator funksiyalarni bajaradi.

Ta'kidlash lozimki, iqtisodiy adabiyotlarda sug'urtaning funksiyalari bir necha ko'rinishda talqin etiladi. Masalan, i.f.d., prof. V.M.Rodionova rahbarligida chop etilgan "Finans" o'quv qo'llanmasida sug'urta ikkita funksiyani bajarishi ko'rsatib o'tilgan. Bu funksiyalar quyidagilardan iborat: qayta taqsimlash va nazorat funksiyasi. I.f.d., prof. H.R.Sobirov sug'urta quyidagi funksiyalarni bajarishini qayd etadi: "xavf-xatar; ogohlantirish; investitsiya; omonat; axborot".

Ko'rinib turibdiki, prof. H.R.Sobirov sug'urtaning 5 ta funksiyaga ega ekanligini qayd etadi. Fikrimizcha, bu funksiyalarning ba'zilari tegishli bahs-munozarani talab etadi. Xususan, sug'urtaning investitsiya funksiyasi.

Investitsiya – Bu sport faoliyatida muhim o'rin tutadi va asosiy sug'urta faoliyatiga qo'shimcha ravishda amalga oshiriladigan faoliyatdir. Investitsiyasiz ham sug'urta tashkilotlari faoliyat ko'rsatishlari mumkin. Ammo, sug'urta tashkilotlari vaqtincha bo'sh turgan mablag'larini investitsiya qilish orqali sport tashkilotlariga qo'shimcha daromad kiritib kelmoqda. Funksiya doimiylik xarakteriga ega va u o'zgarmasdir. Bu yaqin yillar mobaynida davlat sug'urta organlarining mablag'lari investitsiya qilinmas edi. Bozor munosabatlariga

o'tish munosabati bilan sug'urta tashkilotlarida investitsiya faoliyati bilan shug'ullanishga imkoniyat tug'ildi. Shuning uchun biz investitsiyani sug'urtaning funksiyasi bo'la olmaydi, deb tasdiqlashimiz mumkin.

Ayni shunday fikrlarni axborot funksiyasi haqida ham gapirish mumkin. Sug'urtalanuvchilarga (sportchilarga) sug'urta tashkilotlari haqida ma'lumot berish bu sug'urtaning axborot funksiyasi mavjudligini anglatmaydi. Sug'urta tashkilotlarining tijorat siriga kiruvchi ma'lumotlari umuman axborot sifatida berilmaydi. Sug'urtaga axborot funksiyasi xosligi unchalik ham o'z isbotini topmagan.

Bizning fikrimizcha, sug'urta quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- Sportchilar tomonidan to'lab boriladigan sug'urta fondini tashkil etish bilan bog'liq funksiya.
- Professional sport va jismoniy tarbiya bilan shug'ullanuvchilar to'laydigan sug'urta fondidan foydalanish bilan bog'liq funksiya.
- Nazorat funksiyasi.

Yuqorida qayd etilgan funksiyalar sport sug'urta faoliyatida doimiy hisoblanadi va har qanday sharoitda o'zgarmasdir. Sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun, albatta, sug'urta tashkilotida yetarli miqdorda pul mablag'lari fondi bo'lishi lozim.

Agar, sug'urtalovchi pul fondini, ya'ni sug'urta fondini tashkil etmasa, uning moliyaviy ahvoli murakkablashishi mumkin.

Tashkil etilgan sug'urta fondining mablag'lari qat'iy maqsadli va musobaqalar va mashg'ulotlardan olingan jaroxatlar bilan xarakterlanadi va faqat sug'urta hodisalari (jaroxat olganda) ro'y berganda qoplama berish uchun ishlatiladi. Sug'urta fondining mablag'larini boshqa maqsadlarda ishlatish mumkin emas. Sug'urta fondi mablag'lari davlat tomonidan olib qo'yilishi va soliqqa tortilishi mumkin emas.

II-BOB. O'ZBEKISTONDA SUG'URTANING SHAKLLANISH TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

2.1. Raqobat sharoitida sug'urta xizmatlariga ayrim davlatlarda vujudga kelishi va narx-navoni shakllantirish xususiyatlari va sug'urta tarifi tushunchasi

Turkistonda sug'urta jamiyatlari Chor Rossiyasi tomonidan bu o'lkani bosib olinib, yevropa xo'jalik tizimining joriy etilishi bilan paydo bo'ldi. Bu jamiyatlarda yog'-moy ishlab chiqaradigan zavodlarni va paxta zavodlarini sug'urtalash amalga oshirilgan. Buning asosiy sababi mahalliy aholi tomonidan bu zavodlarni yoqib yuborilishining oldini olish, mabodo bu xavf amalga oshgan taqdirda zavod egalari ko'rilgan zararni qoplash uchun sug'urta kompaniyalaridan qoplash summasini olishni qonuniylashtirgan edilar.

Oktabr inqilobigacha O'zbekistonda sug'urta ishida yuksalish sezilmadi, sababi mahalliy aholi ongidagi asrlar davomida saqlanib kelgan sudxo'rlikni taqiqlab kelinganligi kabi Turkiston hududidagi ayrim odatlar tufayli sug'urta to'g'risida noto'g'ri qarashlarning davom etishi ham sug'urta sohasining rivojlanishiga yo'l qo'ymadi.

Faqat oktabr inqilobidan keyin davlat yangi sug'urta tizimini joriy etib, sug'urta sohasida davlat monopoliyasini o'rnatdi va majburiy sug'urtani amalga oshirish to'g'risida qonunlar qabul qildi.

Buning natijasida O'zbekistonda turli hodisalardan sug'urtalash Yevropa mamlakatlaridagidek alohida sug'urta kompaniyalari tomonidan emas, balki davlat tomonidan amalga oshirilib kelindi.

Davlat sug'urta sohasida o'zining monopoliyasini o'rnatgan ushbu sho'rolar davridagi sug'urta faoliyati to'g'risida gap ketganda, sug'urta bozori haqida gapirish unchalik haqiqatga to'g'ri kelmaydi. Sho'rolar davridagi davlat sug'urta monopoliyasi asosan majburiy sug'urtani amalga oshirib, yig'ilgan sug'urta badallari asosan davlat byudjetini to'ldirishga yo'naltirilar edi.

Sug'urta qoplamalari kamdan-kam hollarda to'lab berilar edi. Shuning uchun korxonalar, tashkilotlar va aholi sug'urtaga befarq va ishonchsiz qarar edi.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan keyin boshqa sohalarida bo'lganikabi sug'urta sohasida ham islohot o'tkazildi.

Islohotni amalga oshirishda qo'yilgan birinchi qadam 1993 yili 6 mayda O'zbekiston tarixida birinchi marta Respublikaning «Sug'urta to'grisida»gi qonuni qabul qilinishi bo'ldi. Ushbu qonun talablari asosida 1994 yilda «O'zbekinvest» milliy sug'urta kompaniyasi tashkil etildi, keyinchalik uni Prezidentning 1997 yildagi (18.02.97 y.) 1710 sonli farmoniga binoan «O'zbekinvest» eksport-import milliy sug'urta kompaniyasiga aylantirildi. 1995 yilda «Madad» sug'urta agentligi tashkil etilib, ushbu agentlik orqali tadbirkorlik faoliyatini sug'urta xizmatlari bilan ta'minlash yo'lga qo'yildi. 1997 yili sobiq «Davlat sug'urta tashkiloti» negizida ikkita ixtisoslashtirilgan kompaniya tashkil etildi. Bular ixtisoslashgan «Kafolat» Davlat aksionerlik sug'urta kompaniyasi va «O'zagrosug'urta» Davlat aksionerlik sug'urta kompaniyasidir. Shu davrlarda yana bir nechta turli mulk shaklidagi sug'urta kompaniyalari tashkil etilib, shu asosda milliy sug'urta tizimi shakllantirildi.

1993-yilda qabul qilingan «Sug'urta to'g'risida»gi qonunda qo'yilgan asosiy vazifalar mamlakatimiz sug'urta tizimida bajarildi, zamon talablari asosida sug'urta tizimini tashkilotlash va olib borish, sug'urta to'g'risidagi tushunchalarni aholiga yetkazish, malakali kadrlar tayyorlash hamda ishlab turgan

sug'urtachi kadrlarni qayta tayyorlash va boshqa muammolar davlatning yordamida yechila boshlandi.

2002-yilga kelib O'zbekistonda sug'urta tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirish hamda xalqaro andozalar talabiga javob beradigan sug'urta tizimini barpo etish maqsadida sug'urta to'g'risidagi qonun qayta ishlab chiqildi va u yangi tahrirda "Sug'urta faoliyati to'g'risida" gi qonun nomi bilan 2001 yilda "Xalq so'zi" ro'znomasi orqali xalq muhokamasiga qo'yildi. Muhokamadan keyingi o'zgartirishlar bilan 2002 yil 5 aprelda ushbu qonun Oliy majlis tomonidan qabul qilindi. Qonun Oliy majlisning 05.04.2002 yildagi 359-11 son qaroriga muvofiq amalga kiritildi.

Ushbu qonunning maqsadi sug'urta faoliyati sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat, deb qonunning 1-moddasida alohida ko'rsatib o'tilgan.

Yangi qabul qilingan qonun sug'urta tizimi yuksak rivojlangan mamlakatlarning amaldagi sug'urta to'g'risidagi qonunlarini o'rgangan holda, yirik nazariyotchilar va amaliyotchilar ishtirokida ishlab chiqildi.

Bu qonunda sug'urta sohalari va turlari (sportda sug'urtalash), sug'urta sohasining professional ishtirokchilari bo'lgan sug'urta brokeri, qayta sug'urta brokeri va sug'urta agentiga ta'rif berilgan, sug'urta kompaniyalarini tashkil etish va davlat ro'yxatidan o'tkazish, sug'urtalovchilarning ustav fondi, sug'urta faoliyatini litsenziyalash, litsenziya amal qilishini vaqtincha to'xtatib qo'yish va umuman bekor qilish, sug'urtalovchilarni qayta tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari, sug'urtalovchilarni tugatish, sug'urta zahiralar, sug'urtalovchilar to'lov qobiliyatining kafolatlari, sug'urtalovchilar buxgalteriya hisobining o'ziga xos xususiyatlari, chet el sug'urta tashkilotlarining faoliyat yuritishlari kabi sug'urta faoliyatining barcha muhim jihatlari alohida moddalarda o'z aksini topgan. Ushbu qonun qabul

qilinib kuchga kirishi bilan respublikamizda sug'urta faoliyatining rivojlanishiga va sug'urta tizimining takomillashishiga yanada keng imkoniyatlar yaratildi.

Bozor munosabatlari shakllanib, sport faoliyatida sug'urta munosabatlari amalga oshirilgan islohotlar natijasida sug'urta tarkibiy tuzulishi va mazmuni butunlay o'zgardi. Tashkil etilgan mustaqil sug'urta kompaniyalari ishtirokida to'liq bozor munosabatlari talablariga javob beradigan sportchilarni sug'urtalash bozori shakllana boshladi. Hozirgi kunga kelib bu bozorning mamlakat iqtisodiyotidagi salmog'i anchagina ortdi. Hozirda respublikada turli mulkchilik shaklidagi 40 dan ortiq sug'urta kompaniyasi faoliyat ko'rsatmoqda.

Mamlakatimizda faoliyat ko'rsatayotgan sug'urta kompaniyalarini ularning mulk shakllaridan kelib chiqqan holda 3 guruxga bo'lish mumkin

1. Davlat sug'urta kompaniyalari.
2. Qo'shma sug'urta kompaniyalari.
3. Xususiy sug'urtakompaniyalari..

Kompaniyalar sonining ortib borishi birinchidan sug'urtalanuvchilarga tanlash imkonini beradi, ikkinchidan o'zaro raqobat muhitini kengaytiradi va uchinchidan iqtisodiyotning o'sishiga salmoqli ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi kunda jahon amaliyotida sug'urtada ikki yo'nalish mavjud sug'urtalovchilar faoliyatining ixtisoslashishi va universallashtirishi, ya'ni ma'lum sug'urta kompaniyalari sug'urtaning deyarli barcha turlari bo'yicha xizmat ko'rsatishni yo'lga qo'yib o'z faoliyatlarini kengaytirsalar, boshqa bir kompaniyalar sug'urtaning ma'lum bir turlari bo'yicha ixtisoslashib ushbu xizmat turini mukammal o'zlashtirib olmoqdalar.

Bu yo'nalishlarning birinchisi bevosita mehnatning ijtimoiy taqsimlanishining kuchayishi bilan bog'liqdir: ushbu jarayon sug'urta ishida ham obyektiv zarurat tug'dirmoqda.

2.2. O'zbekiston milliy sug'urta bozorining barpo etilishi

O'zbekistonda sug'urtalovchilar faoliyatining universallashtirish tendensiyalari ko'proq iqtisodiyotning rivojlanganlik darajasi unchalik yuqori bo'lmagan, sug'urta xizmatlariga talabgorlar soni u qadar ko'p bo'lmagan mamlakat, hudud yoki mintaqalarda yuz bersa, ixtisoslashuv jarayonlari iqtisodiyoti va sug'urta tizimi rivojlangan, sug'urta xizmatlariga talabgorlar soni ko'p bo'lgan mamlakat, hudud yoki mintaqalarga xosdir. Chunki sug'urta bozori endigina rivojlanayotgan, sug'urtalashga talabgorlar soni u darajada ko'p bo'lmagan mamlakatlardagi sug'urta kompaniyalari bir yoki ikki sug'urta turiga ixtisoslashish bilan yetarli darajada mijozlarga ega bo'la olmaydilar. Shuning uchun ham ular mumkin qadar ko'proq turdagi sug'urta xizmatlarini amalga oshirib ko'proq mijozlarga ega bo'lishga harakat qiladilar. Sug'urta bozori rivojlangan mamlakatlarda esa sug'urtalanishga talabgorlar soni yetarli darajada bo'lib, ammo ularning talablari ham yuqori darajadadir, bunday talablarni qondirish uchun esa ma'lum bir sug'urta turiga ixtisoslashib, ushbu tur bo'yicha mukammal bilimlarni egallash va katta tajribaga ega bo'lish talab etiladi.

Mamlakatimiz milliy sug'urta bozorida faoliyat ko'rsatayotgan sug'urta kompaniyalari sug'urta faoliyatining ma'lum tarmog'iga ixtisoslashish bilan bir vaqtning o'zida universal faoliyatni ham olib bormoqdalar. Bunga yuqorida aytib o'tganimiz sug'urta sohasining hali yuksak darajada rivojlanmaganligi, korxonalar, tashkilotlar va aholining sug'urta to'g'risidagi huquqiy bilimlarining yetarli darajada shakllanmaganligi tufayli sug'urta xizmatlariga talabgorlar sonining yetarli emasligi sababdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib respublikada sug'urta bozorini rivojlantirish va mavjud muammolarni bartaraf etish

sug'urta tizimi xodimlari va hukumatning asosiy vazifalaridan biridir.

Respublikamizda sug'urta bozorini yanada rivojlantirish uchun bugungi kunda avvalo quyidagi muammolar va vazifalarni yechish muhimdir:

- hozirgi kunda yuridik va jismoniy shaxslarning sug'urtaga va uning xizmatlariga bo'lgan talabini har tomonlama shakllantirish zarurdir;

- mamlakatimizda sug'urta sohasidagi bozor mexanizmlarini talab darajasida qo'llanilishiga erishish va shu asosda ixtiyoriy sug'urtalashga sug'urtalanuvchilarni jalb etishni talab darajasiga yetkazish zarur;

- respublikamizda ayni paytda mavjud bo'lgan sug'urta zahiralarini investitsiyaga yo'naltirish ishlarini yanada rivojlantirish va mukammallashtirish zarur.

Ayniqsa mamlakatimiz sug'urta kompaniyalarida kapitalizatsiyaning talab darajasida emasligi, hali milliy qayta sug'urtalash bozorini rivojlantirishga kam e'tibor berilayotganligi tufayli qayta sug'urtalashga xorijiy sug'urta kompaniyalarini jalb etish tendensiyasi saqlanmoqda.

Hozirgacha mamlakatimiz sug'urta bozorida axborotlar tizimining taraqqiy etmaganligi natijasida sug'urtalanuvchi yuridik va jismoniy shaxslar

tomonidan moliyaviy barqaror va to'lovga layoqatli sug'urta kompaniyalarini tanlab o'zining mol-mulkini, sog'ligini sug'urtalash imkoniyatlari chegaralanib qolganligi sug'urta faoliyatining keng rivojlanishiga to'siq bo'lmoqda.

Jahondagi rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, sug'urta bozori iqtisodiy munosabatlarning butun majmuasi bo'lib, bunda sug'urta xizmatlarini sotish va sotib olish, jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya qilish, sug'urta hodisasi yuz berganda sug'urtalanuvchilar to'lagan badallar hisobidan ko'rilgan zararlarni qoplash amalga oshirib

boriladi. Sug'urta bozori amal qilishining asosiy sharti, sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabning mavjud bo'lishi va sug'urtalovchilar bu talabni qondirish imkoniyatiga ega bo'lishlari bilan xarakterlanadi.

Demak, sug'urta bozorining faoliyat ko'rsatishi qiymat qonuni hamda talab va taklif qonuni bilan bog'liq holda amalga oshadi.

Sug'urta bozori subyektlarning mustaqil bo'lishini, ularning o'zaro teng imkoniyatlar bilan raqobat olib borishi, asosiy munosabat sug'urta xizmatlarining oldi-sotdisi bo'yicha, ya'ni sug'urta mahsulotlarini sotib olish, gorizontal hamda vertikal rivojlanish aloqalarini olib borish bilan ta'riflanib kelinadi.

Sug'urta bozori o'zining tarkibiy jihati bo'yicha ikki aspektga bo'linadi, bular:

- tashkiliy - huquqiy aspekt;
- hududiy aspektdir.

Tashkiliy-huquqiy aspekt, bu aksionerlik, o'zaro hamkorlik asosida, xususiy va davlat sug'urta tashkilotlaridan iborat bo'ladi.

Hududiy aspekt esa mahalliy (regional), milliy (respublika, mamlakat va h.k.), mintaqaviy va jahon sug'urta bozori ko'rinishida shakllanadi.

2.3. Sportchilarni baxtsiz xodisalardan sug'urtalash qoidalari

SPORTCHILARNI BAXTSIZ HODISALARDAN SUG'URTALASH QOIDALARI

Hujjatning tarixi

Mavqei (Asosiy hujjat /Taftish/ O'zgarish/ Bekor qilish) Asosiy hujjat	Hujjatning taftishi	Kuchga kirgan sanasi	Izoh
		20.05.2022	

SPORTCHILARNI BAXTSIZ HODISALARDAN SUG'URTALASH QOIDALARI

I-BO'LIM. UMUMIY SHARTLAR

1.1. Ushbu sportchilarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash Qoidalari (keyinchalik quyida Qoida deb yuritiladi) O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq, sug'urtani tartibga soluvchi hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga saqlash uchun topshirilgan 1-klass Sug'urtalash qoidalariga asosan ishlab chiqilgan, va musobaqalarda ishtirok etadigan sportchilarni sug'urtalashning asosiy shartlarini belgilaydi.

1.2. Ushbu qoida shartlariga asosan, sug'urta kompaniyasi (keyingi o'rinlarda «Kompaniya» deb ataladi) sportchilar bilan baxtsiz hodisalardan sug'urtalash shartnomalarini tuzib, ularning asosida sug'urtalanuvchining yoki sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan boshqa shaxsning (Sug'urtalangan shaxsning) sog'lig'i va hayotiga zarar yetkazilganda sug'urta to'lovlarini amalga oshiradi.

1.3. Ushbu Qoidalarda foydalanilgan asosiy atamalar quyidagicha ta'riflanadi:

Sug'urta shartnomasi – yozma kelishuv bo'lib, unga binoan kompaniya shartnoma bilan kelishilgan to'lov (sug'urta mukofoti) evaziga qoidada ko'rsatilgan voqea (sug'urta hodisasi) yuz berganda sug'urtalanuvchiga yoki uni olish huquqiga ega bo'lgan boshqa shaxsga sug'urta ta'minotini (sug'urta summasini) to'lash majburiyatini oladi.

Sug'urtalangan shaxs (sportchi) – hayoti, mehnat qobiliyati va sog'lig'i bilan bog'liq mulkiy manfaatlari, sug'urta ob'ekti bo'lgan va foydasiga Sug'urta shartnomasi tuzilgan jismoniy shaxs.

Agarda, shartnomada sug'urtalangan shaxs ko'rsatilmagan bo'lsa, sug'urtalanuvchining o'zi sug'urtalangan

shaxs hisoblanadi.

Sug'urta polisi – Sportchi bilan sug'urta shartnomasi tuzilganligini tasdiqlovchi, va sug'urtalanuvchiga (Sportchiga) sug'urta mukofoti to'langandan keyin beriladigan hujjat.

Naf oluvchi – Sug'urtalangan shaxsning yozma roziligi bilan ushbu qoida shartlariga ko'ra sug'urta to'lovini oluvchi, jismoniy yoki yuridik shaxs.

Sug'urta shartnomasida boshqa naf oluvchi ko'rsatilmagan bo'lsa va sug'urtalangan sportchi halok bo'lsa, sug'urtalangan sportchining klubi naf oluvchi bo'ladi.

Sport musobaqalari – Qaysidir sport turi bo'yicha g'olib aniqlanadigan sport o'yinlari (musobaqalari).

Sug'urta summasi – Sug'urta shartnomasida belgilangan va Kompaniyaning Sug'urtalanuvchi oldidagi majburiyatlarining chegarasini anglatadigan pul mablag'lari summasi.

Sug'urta mukofoti – Sug'urtalanuvchi Kompaniyaga ushbu Qoidada ko'rsatilgan tartib va muddatlarda to'lashi shart bo'lgan sug'urta uchun to'lov.

Sug'urta to'lovi – Ushbu Qoidada belgilangan, sug'urta hodisasi ro'y berganda sug'urtalangan shaxsga yoki Naf oluvchiga sug'urta summasi doirasida to'lanadigan pul mablag'lari.

Sug'urta qoplamasi – Ushbu Qoidada belgilangan, Sug'urta hodisasi ro'y berganda Sug'urtalanuvchi yoki Naf oluvchiga sug'urta qoplamasini to'lash bo'yicha Kompaniya tomonidan olingan majburiyat.

Baxtsiz hodisa – Sug'urtalangan shaxsning irodasiga bog'liq bo'lmagan to'satdan, qisqa vaqt oralig'ida odam organizmiga tashqi ta'sir ko'rsatgan va travmatik jarohatga yoki sog'lig'iga boshqa zarar yetishiga olib kelgan voqea va yoki o'lim.

Jarohatga yoki sog'lig'iga boshqa zarar yetishi – sug'urtaning amal qilish davrida sug'urta hodisasi ro'y berishi natijasida sug'urtalangan shaxsning tana a'zolari, qo'l-oyoqlari,

yumshoq to'qimalar yoki suyaklarning anatomok butunligi hamda ular faoliyatining buzilishi.

Sug'urta muddati– Ushbu Qoida amal qiladigan, Polisdagi ko'rsatilgan, Kompaniya majburiyatlari amalda bo'ladigan davr.

Geografik xudud – Kompaniya tomonidan sug'urta himoyasi ko'rsatiladigan, rasmiy ravishda o'tkaziladigan musobaqa joyini anglatadi.

II - BO'LIM. SUG'URTA SUB'EKTLARI

2.1. Ushbu Qoidaga muvofiq Kompaniyaga sug'urta mukofotini to'lovchi va sportchilarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash bo'yicha Kompaniya bilan Shartnoma imzolagan, to'liq ishga layoqatli ega bo'lgan fuqarolar,

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan – jismoniy shaxslar Sug'urtalanuvchilar hisoblanadi.

2.2. O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi asosida sug'urta faoliyatini olib boruvchi va ushbu Qoidaga asosan Kompaniya Sug'urtalovchi bo'lib ishtirok etadi.

III - BO'LIM. SUG'URTA OB'EKTLARI

3.1. Ushbu Qoidaga muvofiq O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga zid bo'lmagan Sug'urtalangan shaxsning (sportchining) hayoti va sog'lig'i bilan bog'liq, mulkiy manfaatlari sug'urta ob'ektlari hisoblanadi.

IV -BO'LIM. SUG'URTA HODISASI

4.1. Ushbu Qoidalarga asosan, sug'urta polisi amal qilish muddatida, talab etiladigan tasdiqlangan hujjatlar bo'yicha, Sug'urtalangan shaxsning bevosita musobaqalarda ishtiroki davrida sug'urta hodisasi ro'y berishi natijasida Sug'urtalangan shaxsning travmatik jarohat olishi va/yoki sog'lig'iga boshqa zarar yetishi yoki o'limi, sug'urta hodisalari hisoblanadi;

4.2. Ushbu Qoidaning 4.1-bandda ko'rsatilgan voqealar sug'urta hodisasi deb tan olinmaydi va ular bo'yicha to'lovlar amalga oshirilmaydi, agar:

4.2.1. voqea quyidagilar natijasida ro'y bersa:

a) har qanday tavsifdagi harbiy harakatlar (urush e'lon qilinganligi

III - BO'LIM. SUG'URTA OB'EKTLARI

3.1. Ushbu Qoidaga muvofiq O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga zid bo'lmagan Sug'urtalangan shaxsning (sportchining) hayoti va sog'lig'i bilan bog'liq, mulkiy manfaatlari sug'urta ob'ektlari hisoblanadi.

IV -BO'LIM. SUG'URTA HODISASI

4.1. Ushbu Qoidalarga asosan, sug'urta polisi amal qilish muddatida, talab etiladigan tasdiqlangan hujjatlar bo'yicha, Sug'urtalangan shaxsning bevosita musobaqalarda ishtiroki davrida sug'urta hodisasi ro'y berishi natijasida Sug'urtalangan shaxsning travmatik jarohat olishi va yoki sog'lig'iga boshqa zarar yetishi yoki o'limi, sug'urta hodisalari hisoblanadi;

4.2. Ushbu Qoidaning 4.1-bandda ko'rsatilgan voqealar sug'urta hodisasi deb tan olinmaydi va ular bo'yicha to'lovlar amalga oshirilmaydi, agar:

4.2.1. voqea quyidagilar natijasida ro'y bersa:

a) har qanday tavsifdagi harbiy harakatlar (urush e'lon qilinganligi yoki qilinmaganligidan qat'iy nazar), terrorchilik harakatlari, fuqarolar urushlari, inqilob, qo'zg'olon yoki boshqa shunga o'xshash tartibsizliklar, shu jumladan ichki tartibsizliklar (mitinglar, g'alayonlar, ish tashlashlar, namoyishlar);

b) tabiiy ofatlar, yadroviy portlash, ionli radiatsiya yoki yadroviy yoqilg'i yonishi yoki sirqib chiqishi natijasida ifloslanishi. Ushbu istisno doirasida yonish deganda atomlarning har qanday parchalanishi jarayoni ham tushuniladi.

4.2.2. voqealar quyidagilar bilan bog'liq ravishda ro'y bersa:

a) epidemiya;

b) Sug'urtalangan shaxs alkogol, giyohvand yoki toksik moddalardan mast bo'lishi, transport vositasini mast holatda boshqarishi, shuningdek transport vositasini alkogol, giyohvand yoki toksik moddalardan mast bo'lgan shaxsga boshqarishni berishi;

v) o'z joniga qasd qilish, o'z joniga qasd qilishga urunishi;

g) doping iste'mol (ta'qiqlovchi preparatlar) qilganligi tasdiqlanganda;

d) tergov idoralari yoki sud tomonidan Sug'urtalangan shaxsning harakatlarida qasddan qilingan jinoyat alomatlari aniqlanishi;

tergov idoralarining yoki sudning qarori bilan Sug'urtalangan shaxs mayda bezorilikda yoki mushtlashishda aybdor deb topilsa, Sug'urtalangan shaxs o'z

fuqarolik burchini ado etishi yoki o'zining yoki uchinchi shaxslarning hayoti, salomatligi, sha'ni va obro'sini himoya qilish bilan bog'liq harakatlari bundan mustasno;

j) tashhis qo'yish, davolash va profilaktika choralarining (shu jumladan dorilar in'eksiyasining), agar ular baxtsiz hodisa natijasida kelib chiqqan travmatik jarohatni davolash bilan bog'liq bo'lmasa, noxush oqibatlari.

z) Sug'urta shartnomasi tuzilgan vaqtda Sug'urtalangan shaxsda bo'lgan, asab kasalliklari, diabet, yurak-qon tomiri tizimi kasalliklarining zo'rayishi yoki xuruj qilishi;

i) infarkt. Shuningdek, infarkt sug'urta hodisasi natijasida bo'lgan voqea deb ko'rib chiqilmaydi.

4.3. Hamma turdagi kasalliklar baxtsiz hodisa hisoblanmaydi, shu jumladan kasb va yuqumli kasalliklar, teri-tanosil kasalliklari, shu jumladan OITV va OITS, shuningdek dori-darmonlar va oziq-ovqatlarni iste'mol qilishdan kelib chiqqan kasalliklar.

4.4. Sug'urtalangan shaxs bilan mashg'ulotlar vaqtida,

sport bazalarida o'quv-mashg'ulotlar bilan shug'ullanganda sug'urta hodisasi natijasida Sug'urtalangan shaxsning travmatik jarohat olishi va/yoki sog'lig'iga boshqa zarar yetishi yoki o'limi sug'urta hodisasi hisoblanmaydi va buning uchun sug'urta to'lovlari to'lanmaydi.

4.5. Qaltisliklar, qo'shimcha sug'urta mukofoti to'lash sharti bilan ushbu Qoidaning 4.4.bandida ko'zda tutilganlar sug'urtalanishi mumkin.

VI -BO'LIM. SUG'URTA SUMMASI

5.1. Sug'urta summasi, agar amaldagi qonunchilikda yoki ushbu Qoidada boshqa shart ko'rsatilgan bo'lmasa, tomonlar kelishuviga binoan belgilanadi.

5.2. Agar Sug'urtalangan shaxsga sug'urta to'lovi amalga oshirilsa, sug'urta summasi ushbu sug'urta to'lovi miqdorida kamayadi. Sug'urta summasi sug'urta to'lovi amalga oshirilgan paytdan boshlab kamaygan hisoblanadi.

VI BO'LIM. SUG'URTA MUKOFOTINI TO'LASH TARTIBI VA TARIFLAR

6.1. Sug'urta mukofoti sug'urta summasi va sug'urta tarifidan kelib chiqib belgilanadi.

6.2. Alohida hollarda Kompaniya sug'urta mukofotini aniqlashda Sug'urtalangan shaxsning mutaxassisligi bo'yicha sport turi, yoshi, sug'urta davridan va qaltisligi darajasiga ta'sir etuvchi boshqa omillarni hisobga olib hisoblanadigan bazaviy (asosiy) sug'urta tariflariga nisbatan oshiruvchi va kamaytiruvchi koeffitsientlarni qo'llash huquqiga ega.

6.3. Sug'urtalanuvchiga, bazaviy sug'urta tariflari va ularga qo'llanilgan koeffitsientlar asosida hisoblangan sug'urta mukofoti bo'yicha, imtiyoz (chegirma) berilishi mumkin.

6.4. Sug'urta shartnomasi bo'yicha sug'urta mukofoti yaxlit (bir marta) to'lanadi.

6.5. Sug'urta mukofotini to'lash pul mablag'larini

Kompaniya hisob raqamiga topshirish yo'li bilan amalga oshiriladi.

VII -BO'LIM. SUG'URTA DAVRI

7.1. Sug'urta shartnomasi bir yilgacha bo'lgan muddatga, bir yilga va bir yildan ortiq muddatga tuzilishi mumkin.

7.2. Ushbu Qoida shartlarida, shu jumladan Kompaniya majburiyatlari, agar unda boshqa shart ko'rsatilmagan bo'lsa, Kompaniya hisob raqamiga sug'urta mukofoti kelib tushgan kundan keyingi kun, soat 00-00 da kuchga kiradi.

7.3. Sug'urta shartnomasining amal qilish muddati Sug'urta polisida ko'rsatilgan oxirgi kun, soat 24-00 da tugaydi.

VIII -BO'LIM. SUG'URTA SHARTNOMASINI TUZISH TARTIBI

8.1. Sug'urta shartnomasi Sug'urtalanuvchining yozma ariza-so'rovnomasiga asosan tuziladi. Sug'urta shartnomasi tuzilgandan so'ng ariza-so'rovnoma uning ajralmas qismi hisoblanadi.

8.2. Sug'urta shartnomasi sug'urta mukofoti to'langanidan so'ng Sug'urta polisi va Sug'urtalash qoidalarini berish yo'li bilan tuziladi.

Kompaniya vakillari Sug'urta polisining nusxasini Sug'urtalanuvchi Polisi va sug'urtalash Qoidalarini olganligini o'z imzosi bilan tasdiqlagandan so'ng olib qoladilar.

8.3. Sug'urtalanuvchi va Kompaniya o'rtasida Sug'urta shartnomasi tuzilayotganda O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 929-moddasida keltirilgan shartlar bo'yicha kelishuvga erishishlari shart.

Kompaniya va Sug'urtalanuvchi Sug'urta shartnomasini tuzayotganlarida, agar O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligiga zid bo'lmasa, ushbu qoidalarining ayrim shartlarini o'zgartirishi, ularga qo'shimcha qilishi yoki ularni istisno qilishi mumkin.

8.4. Sug'urta shartnomasi tuzilayotganda sug'urtalanuvchi

anketa-so'rovnoma to'ldirayotganda sug'urtalangan shaxs bilan bog'liq qaltislik darajasini aniqlash uchun unga ma'lum, sezilarli ahamiyatga ega bo'lgan barcha holatlar haqida yozma xabar berishi shart.

8.5. Sug'urta shartnomasining amal qilishi davri tomonlar kelishuviga asosan belgilanadi va sug'urta polisida ko'rsatiladi.

8.6. Sug'urta shartnomasi quyidagi hollarda bekor bo'ladi: 8.6.1. Shartnomaning amal qilish muddati tugaganda;

8.6.2. Kompaniya sug'urta to'lovi bo'yicha majburiyatlarini sug'urta polisida ko'rsatilgan sug'urta summasi miqdorida bajarganda;

8.6.3. Kompaniya faoliyati qonunchilikda belgilangan tartib va shartlarda tugatilganda;

8.6.4. Sud qaroriga binoan Sug'urta shartnomasi haqiqiy emas deb topilganda;

8.6.5. Sug'urtalanuvchi Sug'urta shartnomasidan voz kechganda. Bunda Sug'urtalanuvchi istalgan paytda, agar shartnomadan voz kechishi paytida sug'urta hodisasi yuz berishi ehtimoli yo'qolmagan va sug'urta qaltisligining mavjud bo'lishi sug'urta hodisasidan boshqa holatlar natijasida tugamagan bo'lsa, Sug'urta shartnomasidan voz kechishi mumkin;

8.6.6. Sug'urta shartnomasi Sug'urtalanuvchi va Kompaniya kelishuviga ko'ra bekor qilinganda. Bunda sug'urta mukofotlari bo'yicha o'zaro hisob-kitob tomonlar kelishuvi bilan belgilanadi;

8.6.7. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida ko'rsatilgan boshqa holatlarda.

8.7. Agar sug'urta hodisasi yuz berishi ehtimoli yo'qolgan va sug'urta qaltisligining mavjud bo'lishi sug'urta hodisasidan boshqa holatlar natijasida tugagan bo'lsa, Sug'urta shartnomasi muddatidan avval o'z kuchini yo'qotadi.

8.8. Sug'urta shartnomasi ushbu Qoidaning 8.7-bandida ko'rsatilgan sabablarga ko'ra muddatidan avval bekor qilinsa, Kompaniya Sug'urta shartnomasi amalda bo'lgan muddatga mutanosib miqdordagi sug'urta mukofotiga haqli. Sug'urta

shartnomasi ushbu Qoidaning 8.9-bandida ko'rsatilmagan sabablarga ko'ra muddatidan avval bekor qilinsa, sug'urta mukofoti qaytarib berilmaydi.

8.9. Tomonlar bir-birlarini Shartnomani muddatidan oldin bekor qilish istaklari haqida mo'ljallangan sanaga kamida 30 (o'ttiz) kun qolganda xabardor qilishlari shart.

8.10. Sug'urta shartnomasi Sug'urtalanuvchi Kompaniyaga yolg'on ma'lumotlarni taqdim etgan taqdirda va O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida ko'rsatilgan hollarda haqiqiy emas deb tan olinishi mumkin.

8.11. Sug'urta polisi Kompaniya hisob raqamiga sug'urta mukofoti kelib tushgandan keyin 3 (uch) kun mobaynida beriladi.

8.12. Sug'urtalangan shaxs Sug'urta polisini yo'qotsa, Sug'urtalangan shaxsning arizasiga binoan uning dublikati berilishi mumkin. Dublikat berilgandan so'ng yo'qolgan Sug'urta polisi o'z kuchini yo'qotadi va u bo'yicha hech qanday to'lovlar amalga oshirilmaydi.

8.13. Agar Sug'urta shartnomasi amalda bo'lgan davrda sud tomonidan Sug'urtalanuvchi yoki naf oluvchi layoqatsiz yoki layoqati cheklangan deb topilsa, mazkur Sug'urtalanuvchi yoki Naf oluvchining vasiysi uning huquq va majburiyatlarini amalga oshiradi

IX-BO'LIM. TOMONLARNING HUQUQ VA MAJBURIYATLARI

9.1. Sug'urtalanuvchining huquqlari:

a) sug'urta mukofotini to'lagan kundan boshlab, 3 (uch) bank ish kuni ichida Sug'urta polis bilan birga sug'urta Qoidasini olishi;

b) Kompaniyaga bildirgan holda, sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan Sug'urtalangan shaxs roziligi bilan Naf oluvchini boshqa shaxs bilan almashtirishi;

Kompaniyadan sug'urta qoplamasini to'lash talab qilgan, yoki Sug'urta shartnomasidagi majburiyatlarning qaysi

birinidir bajargan bo'lsa, Naf oluvchi boshqa shaxs bilan almashtirilishi mumkin emas.

9.2. Sug'urtalanuvchining majburiyatlari:

a) Sug'urta shartnomasini tuzish paytida Kompaniyaga sug'urta hodisasi ro'y berishi ehtimolini va u yuz bersa qancha zarar yetishi mumkinligini aniqlashda sezilarli ahamiyatga ega, unga ma'lum bo'lgan barcha holatlar haqida xabar berishi;

Anketa-so'rovnomada Kompaniya tomonidan belgilangan shartlar bo'yicha, sezilarli jihatlar tan olinadi;

b) Sug'urta shartnomasi amalda bo'lgan davrda kompaniyaga Sug'urta shartnomasini tuzish paytida xabar qilingan tavsilotlarning unga ma'lum bo'lgan sezilarli o'zgarishlari haqida xabar berishi, agarda ushbu o'zgarishlar sug'urta hodisasining sodir bo'lishida qaltisliklar darajasining oshishiga sezilarli ta'sir etishi mumkin.

Ariza-so'rovnomada ko'rsatilgan shartlar bo'yicha ma'lumotlarning o'zgarishi sezilarli o'zgarishlar deb hisoblanadi;

v) baxtsiz hodisa sodir bo'lganda u sodir bo'lgan paytdan boshlab 30 (o'ttiz) kundan kechiktirmay Kompaniyani uning sodir bo'lganligi haqida yozma ravishda xabardor qilishi;

g) Sug'urta shartnomasi tuzilganda Sug'urtalangan shaxsni va Naf oluvchini huquq va majburiyatlari bilan tanishtirishi;

d) Sug'urtalangan shaxsga sug'urta haqida ma'lumot taqdim etishi.

9.3. Kompaniyaning huquqlari:

a) Sug'urtalangan shaxs yoki Naf oluvchi sug'urta to'lovini talab qilganda Sug'urtalangan shaxs yoki Naf oluvchidan Sug'urta shartnomasi bo'yicha majburiyatlarini, shu jumladan Sug'urtalanuvchi zimmasida bo'lgan, lekin u bajarmagan majburiyatlarni bajarilishini talab qilishi. Majburiyatlarni bajarilmasligi yoki o'z vaqtida bajarilmasligi qaltisligi Sug'urtalangan shaxs yoki Naf oluvchi zimmasidadir;

b) Sug'urta shartnomasini tuzib bo'lgandan keyin Sug'urtalanuvchi Kompaniyaga Sug'urta shartnomasini

tuzayotganda yolg'on ma'lumotlarni taqdim etganligi aniqlansa,

Sug'urta shartnomasini haqiqiy emas deb topishni va O'zbekiston

Respublikasi amaldagi qonunchiligida nazarda tutilgan holatlarning qo'llanilishini talab qilishi.

Agar Sug'urtalanuvchi xabar qilmagan holatlar o'tib ketgan bo'lsa, Kompaniya Sug'urta shartnomasini haqiqiy emas deb topishni talab qila olmaydi.

v) Sug'urtalangan shaxsga o'zining ishonchli shifokor-mutaxassisini uning ahvolini tekshirish va kasallik tarixini o'rganish uchun yuborishi;

g) sug'urta ta'minotini to'lashni rad etishi, agar Sug'urtalanuvchi yoki Sug'urtalangan shaxs yoki Naf oluvchi:

- ro'y bergan baxtsiz hodisa haqida kompaniyaga o'z vaqtida xabar bermasa;

- sug'urta hodisasi ro'y berganligini, shuningdek ro'y bergan natija bilan bu hodisaning bog'liqligini tasdiqlovchi hujjatlar va ma'lumotlarni taqdim etmasa yoki oldindan noto'g'ri ekanligi ma'lum bo'lgan dalil va isbotlarni taqdim etsa;

- Kompaniyaning shifokor-mutaxassisi jabrlangan shaxsni ko'rikdan o'tkazishiga imkoniyat berish choralarini ko'rmasa.

d) qaltislik oshishiga olib keluvchi holatlar haqidaxabar topganda, Sug'urta shartnomasining shartlarini o'zgartirishni yoki qo'shimcha sug'urta mukofoti to'lashni talab qilishi;

y) sug'urta hodisasidan boshqa sabablarga ko'ra sug'urta hodisasining ro'y berishi ehtimolining yo'qolishi bilan Sug'urta shartnomasi muddatidan oldin bekor qilinganda (masalan, sug'urta hodisasidan boshqa sabablarga ko'ra sug'urtalangan shaxs vafot etganda), kompaniya u amal yoki qilinmaganligidan qat'iy nazar), terrorchilik harakatlari, fuqarolar urushlari, inqilob, qo'zg'olon yoki boshqa shunga o'xshash tartibsizliklar, shu jumladan ichki tartibsizliklar (mitinglar, g'alayonlar, ish tashlashlar, namoyishlar);

b) tabiiy ofatlar, yadroviy portlash, ionli radiatsiya yoki

yadroviy yoqilg'i yonishi yoki sirqib chiqishi natijasida ifloslanishi. Ushbu istisno doirasida yonish deganda atomlarning har qanday parchalanishi jarayoni ham tushuniladi.

4.2.2. voqealar quyidagilar bilan bog'liq ravishda ro'y bersa:

a) epidemiya;

b) Sug'urtalangan shaxs alkogol, giyohvand yoki toksik moddalardan mast bo'lishi, transport vositasini mast holatda boshqarishi, shuningdek transport vositasini alkogol, giyohvand yoki toksik moddalardan mast bo'lgan shaxsga boshqarishni berishi;

v) o'z joniga qasd qilish, o'z joniga qasd qilishga urunishi;

g) doping iste'mol (ta'qiqlovchi preparatlar) qilganligi tasdiqlanganda;

d) tergov idoralari yoki sud tomonidan Sug'urtalangan shaxsning harakatlarida qasddan qilingan jinoyat alomatlari aniqlanishi;

X -BO'LIM. DA'VONI KO'RIB CHIQISH TARTIBI

10.1. Kompaniya sug'urta to'lovini Sug'urtalangan shaxsning yoki Naf oluvchining sug'urta hodisasi haqidagi yozma arizasiga ilova qilingan, 10.2-bandda ko'rsatilgan tasdiqlovchi hujjatlar asosida amalga oshiradi.

10.2. Arizaga quyidagi hujjatlar ilova qilinadi:

10.2.1. Sug'urtalangan shaxs travmatik jarohat va/yoki sog'lig'iga boshqa zarar yetganda:

- Sug'urta polisi (haqiqiyi);

- kasallik tarixidan (davolanish daftaridan) ko'chirma;

- hujjat, sug'urta hodisa sodir bo'lganligini tasdiqlovchi, voqea joyi va tavsilotlari to'g'risida bo'lgan ma'lumotlar (voqea tavsilotlari yuzasidan jarohat olganligi bo'yicha tergov-sabablarining tasdiqlanganligi)

- Sug'urtalangan shaxsning pasporti yoki tug'ilganligi haqida guvohnoma.

10.2.2. Sug'urtalangan (Sportchi) shaxs halok bo'lganda:

- Sug'urta polisi;
- kasallik tarixidan (davolanish daftaridan) ko'chirma; - Sug'urtalangan shaxsning o'limi haqidagi guvohnoma;
- hujjat, sug'urta hodisa sodir bo'lganligini tasdiqlovchi, voqea joyi va tavsilotlari to'g'risida bo'lgan ma'lumotlar (voqea tavsilotlari yuzasidan jarohat olganligi bo'yicha tergov-sabablarining tasdiqlanganligi)
- Sug'urtalangan shaxsning o'limi to'g'risidagi ma'lumot;
- Sug'urtalangan shaxsning pasporti yoki tug'ilganligi haqida guvohnoma.

10.3. Kompaniya 10.2-bandda ko'rsatilgan tegishli hujjatlar taqdim etilgandan so'ng 15 (o'n besh) kun ichida sug'urta hodisasini tan olish yoki olmaslik haqida qaror qabul qiladi. Sug'urta hodisasi bo'lganligi tan olingandan keyin 10 (o'n) bank ish kunida to'lov oluvchining hisobiga o'tkazib beriladi.

10.4. Agar sug'urta hodisasi ro'y berganligi munosabati bilan Sug'urtalangan shaxs yoki Naf oluvchiga nisbatan jinoiy ish qo'zg'atilgan yoki sud jarayoni boshlangan bo'lsa, sug'urta to'lovi haqidagi qarorni qabul qilish jinoiy ish yoki sud jarayoni tugagunga qadar qoldiriladi.

XI -BO'LIM. SUG'URTA TO'LOVLARI MIQDORLARI VA TARTIBI

11.1. Sug'urta hodisasining sodir bo'lishi bilan sug'urta shartnomasi shartlarida ko'zda tutilgan tan jarohatining og'irlik darajasiga ko'ra sug'urta to'lovi miqdori sug'urta summasidan "Sug'urta to'lovlari jadvali"ga asosan yoki ushbu Qoidaning 4.1. bandida ko'rsatilgan foizlarda (Ushbu Qoidaning ruscha shakldagi namunaning 1-ilovasiga muvofiq) to'lab beriladi.

1.2. Bir necha xildagi tibbiy diagnoz bilan klasifikatsiyalangan bitta sug'urta hodisasi doirasida, bir nechta travmatik jarohatlarni olganda, Sug'urtalangan shaxs bilan sodir

bo'lgan har bir travmatik jarohatga to'lov summasi bo'yicha sug'urta to'lovi miqdori aniqlanadi, lekin to'lov Sug'urtalangan shaxsning sug'urta summasidan ortiq bo'lishi mumkin emas.

11.3. Tibbiy diagnoz bilan klassifikatsiyalangan, travmatik jarohat olganda, u "Sug'urta to'lovi jadvali"ga kiritilmagan bo'lsa, to'lov "Sug'urta to'lovi jadvali" travmatik jarohat Bo'limida ko'rsatilgan, eng yuqori to'lov miqdori doirasida, Kompaniyaning ishonchli shifokor-eksperti xulosasiga ko'ra amalga oshiriladi

11.4. Sug'urta hodisasi natijasida Sug'urtalangan shaxsning o'limi bo'yicha, sug'urta to'lovi ushbu sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan ushbu Sug'urtalangan shaxs uchun belgilangan, sug'urta summasining 100 foizi miqdorida to'lab beriladi. Naf oluvchiga sug'urta to'lovi Sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan shaxsga to'lab beriladi.

11.5. Sug'urta davrida bir kishi va shu Sug'urtalangan shaxs bilan sodir bo'lgan, bir yoki bir nechata sug'urta hodisalari bo'yicha Kompaniya tomonidan amalga oshiriladigan to'lovlarning umumiy summasi Sug'urta shartnomasida belgilangan sug'urta summasidan ortiq bo'lishi mumkin emas.

11.6. Sug'urta hodisasi tan olingandan keyin sug'urta to'lovi 15 kun ichida, Kompaniya tomonidan pul mablag'lari tomonlarning kelishuviga ko'ra Sug'urtalanuvchining hisob raqamiga yoki Sug'urtalangan shaxsning yoki Naf oluvchining shaxsiy hisobiga o'tkazib beriladi.

XII -BO'LIM. BAHSLARNI HAL ETISH TARTIBI

12.1. Ushbu sug'urtadan kelib chiqadigan barcha bahslar va tushunmovchiliklarni muzokaralar orqali hal etib bo'lmasa, ular O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlarida ko'rsatilgan tartibda hal etiladi.

tekshiriladi. Qator ob'ektlarni yaxshi saklash uchun zarur tavsiya va maslaxatlar beriladi.

Riskni moliyalashtirish - bu riskni aniqlash, baholash va nazorat etish bilan bog'liq hamma xarajatlarni qoplash.

Sug'urta munosabatlarining taqsimlash xarakteriga ega ekanligi. Moliya tushunchasi kabi, sug'urta ham yalpi ichki mahsulotni va milliy daromadni qayta taqsimlashda ishtirok etadi.

Sug'urtada zararlarni hududlar bo'yicha va muayyan bir vaqtda taqsimlanishi. Bu sug'urtaning asosiy belgisi bo'lib, hududlar bo'yicha sug'urta fondini sug'urtalangan xo'jaliklar o'rtasida taqsimlash uchun katta hudud va ko'plab sug'urtalanishi mumkin bo'lgan ob'ektlar zarur bo'lishi talab etiladi. Zararlarni ma'lum bir vaqtda taqsimlanishi sug'urta hodisalarini tasodifiy ro'y berish xarakteriga ega ekanligidan kelib chiqadi. Qator yillar mobaynida favqulodda hodisalar ehtimol ro'y bermasligi mumkin. Bu holat sug'urta hodisalari sodir bo'lmagan vaqtda tegishli miqdorda sug'urta zahiralarini tashkil etishni talab qiladi.

3.2. Sportda sug'urta faoliyatining jamg'armalari, ularning shakllanishi va foydalanish yo'llari

Sportda sug'urta jamg'armalariga jalb etilgan sug'urta mukofotlarini qaytarib berish. Sug'urta mukofotlari sug'urta tarifi asosida aniqlanadi. Sug'urta tarifi ikki qismdan iborat bo'lib, netto-stavka (sug'urta hodisalari ro'y berganda zararlarni qoplashga ishlatiladi) va netto-stavkaga ustamalaridir (sug'urta kompaniyasi ishini tashkil etish bilan bog'liq xarajatlar qoplanadi). Netto-stavka, asosan, sug'urta hodisasi ro'y berganda sug'urtalanuvchiga (Sportchiga) qaytarib beriladi.

O'zbekiston Respublikasining fuqarolik kodeksiga muvofiq, majburiy sug'urta turlariga doir sug'urta shartlari qonun hujjatlarida belgilab qo'yiladi.

Ixtiyoriy sug'urtalashga doir sug'urta tariflarining miqdori tomonlarning kelishuviga muvofiq belgilanadi.

Sug'urta jamg'armalari mablag'larining, faqat, shu fondni tashkil etishda qatnashgan sportchilar o'rtasida taqsimlanishi. Sug'urta munosabatlarida quyidagi tomonlar qatnashadilar:

Sug'urtalovchi - sug'urta xizmatlarini ko'rsatishga ixtisoslashgan va tegishli litsenziyaga ega bo'lgan yuridik shaxslar. Tadbirkorlik faoliyatining muhim bo'g'ini. o'zbekiston Respublikasining "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi Qonuniga ko'ra, sug'urta shartnomasiga muvofiq sug'urta to'voni (sug'urta puli) to'lovini amalga oshirish majburiyatini oluvchi yuridik shaxs sug'urtalovchi deb hisoblanadi.

Sug'urtalovchilar turli mulk shakliga ega bo'lishi mumkin (davlat sug'urta tashkilotlari, aksionerlik sug'urta tashkilotlari hamda o'zaro sug'urtalash jamiyatlari).

Sug'urta faoliyatini olib boruvchi tashkilotlar davlat organlarining tegishli litsenziyasiga ega bo'lishi zarur.

Sug'urtalanuvchi (Sportchi) - sug'urtalovchi bilan aniq sug'urta munosabati o'rnatgan va tegishli sug'urta mukofotlarini to'lovchi yuridik yoki jismoniy shaxs.

Sug'urta vositachilari - sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchi (Sportchi) o'rtasida vositachilik vazifasini bajaruvchi yuridik shaxs. Maqomi bo'yicha vositachi sug'urtalanuvchining (Sportchining) manfaatlarini himoya qiladi. Ko'rsatgan xizmatlari uchun vositachi sug'urtalanuvchidan emas, balki sug'urta kompaniyasidan tegishli vositachilik haqini oladi.

Bozor munosabatlari takomillashuvi iqtisodiy infratuzilmaning qaror topishi bilan birgalikda kechadigan jarayondir. Sug'urta faoliyati sport tashkilotlarining iqtisodiy infratuzilmaning ajralmas qismi sifatida bir tomondan, ijtimoiy kafolatni ta'minlasa, ikkinchi tomondan, shartnomaviy majburiyat va tariflar mexanizmi orqali turli sug'urta risklaridan ogoh etish negizida iqtisodiyot sub'ektlari manfaatlarining

himoyasini ham o'z zimmasiga oladi.

Sug'urta faoliyati sportchilarning manfaatlarini himoya qilish, ularning musobaqa jarayonida turli jarahotlar olishi va risklar yuz berishi oqibatida ko'rishi ehtimol bo'lgan zararlarini qoplashning zaruriy vositasi sifatida paydo bo'ldi hamda rivojlandi.

Shunday anglanilgan zarurat - aniq sug'urta manfaatlari negizida sug'urta munosabatlari yuzaga keldi.

Sug'urta munosabatlari, ularning tashkiliy shakllari qandayligidan qat'i nazar, sug'urta fondini yaratish va undan foydalanish jarayonidir. Ta'kidlash lozimki, sug'urta munosabatlari - murakkab va keng qamrovli moliyaviy-pullik iqtisodiy munosabatlar bo'lib, ular yuzaga kelishi uchun o'zaro bog'liq shart-sharoit majmuasi mavjudligi ham muhimdir.

O'zbekistonda tadbirkorlikning rivoj topishi jarayonida turli risklarning yuz berishi ehtimoli mavjudligi, shuningdek, ijtimoiy hayotning o'zida namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan qarama-qarshiliklar sub'ektlarning sug'urta faoliyatiga, xususan, risklar transferiga bo'lgan munosabatlarini ijobiy tomonga o'zgartirdi.

Sug'urta faoliyati bozor munosabatlarining eng muhim unsuriga aylandi. «Sug'urta faoliyati deganda sug'urta bozori professional ishtirokchilarining sug'urtani amalga oshirish bilan bog'liq faoliyati tushuniladi». «Shu narsa aniqki, bugungi kunda xo'jalik yurituvchi sub'ektlar... sug'urta tizimisiz samarali ishlash, investitsiya faoliyati bilan shug'ullanish, kredit olish imkoniyatiga ega emas».

Shu o'rinda, sport mahsulotlarini ishlab chiqarish (ish bajarish, xizmat ko'rsatish)da uzluksizlikni ta'minlash imkoniyatini yaratish maqsadiga yo'naltirilgan, mulkchilik shakllariga ko'ra, maxsus qayta taqsimlash munosabatlari tizimi mavjudligi iqtisodiyot sub'ektlari ravnaqiga xizmat qilmoqda. Bu jarayonda ularning mulkka egalik qilish, undan foydalanish hamda daromad olishlari kabi manfaatlari yuzaga chiqadi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda sug'urta faoliyatida talab darajasidagi risk transferi shakllanishi va rivojlanishi hamda uni ilmiy asosda o'rganish muhim ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, iqtisodiyot sub'ektlarining erkinliklari kengayib borayotgan, ular tomonidan mahsulot ishlab chiqarish (ish bajarish, xizmat ko'rsatish)ning yangi turlari o'zlashtirilishi sug'urta faoliyatida risk transferining ilmiy-nazariy asoslarini tadqiq etish va takomillashtirishga bo'lgan ehtiyojni orttirmoqda.

Sportda sug'urtaning amaliy mohiyatini to'liqroq ochib berish uchun ilmiy adabiyotlarda bu masalaga bo'lgan yondashuvlarni o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Ularda «sug'urta-xizmat ko'rsatish industriyasi» bilan sport sanoati industriyasi chambarchas bog'liqligi qayd etilgan, shunga asoslanib, keyingi yillarda xalqaro iqtisodiy atamashunoslikda «xizmatlar iqtisodiyoti nazariyasi» qaror topayotganligini ta'kidlash mumkin.

Sportda sug'urta faoliyatida o'z mohiyati nuqtai nazaridan, aynan «sportchilar uchun xizmat» tushunchasi fundamental hisoblanadi. Sug'urtachi tomonidan taklif etilayotgan «xizmat» o'zida dastlab moddiylikni aks ettirmaydi, ya'ni u o'z mijoziga (Sportchiga) faqat «va'dani sotadi».

Shu nuqtai nazardan professional sportda unga «ko'rinmaydigan faoliyat» deb ham tasnif beriladi. Sug'urtalanuvchiga (sportchiga) shartnoma tuzilganligini tasdiqlovchi dalil-hujjat sifatida «sug'urta polis» beriladi xolos. Sug'urta shartnomasida sug'urtalanuvchiga (Sportchiga) sug'urta voqeasiga ko'ra, ko'rishi ehtimol bo'lgan zararining ekvivalent qiymatidagi pul to'lovi (ayrim hollarda mol-mulk ko'rinishida) ta'minlanishi nazarda tutiladi.

Shartnomaning bajarilishi unda qayd etilgan ma'lum davr oraliqida amalga oshiriladi.

sug'urta tashkilotlarida investitsiya faoliyati bilan shug'ullanishga imkoniyat tug'ildi. Shuning uchun biz investitsiyani sug'urtaning funksiyasi bo'la olmaydi, deb tasdiqlashimiz mumkin.

Ayni shunday fikrlarni axborot funksiyasi haqida ham gapirish mumkin. Sug'urtalanuvchilarga (sportchilarga) sug'urta tashkilotlari haqida ma'lumot berish bu sug'urtaning axborot funksiyasi mavjudligini anglatmaydi. Sug'urta tashkilotlarining tijorat siriga kiruvchi ma'lumotlari umuman axborot sifatida berilmaydi. Sug'urtaga axborot funksiyasi xosligi unchalik ham o'z isbotini topmagan.

Bizning fikrimizcha, sportda sug'urta faoliyati quyidagi funksiyalarni bajaradi:

Sportda sug'urta fondini tashkil etish bilan bog'liq funksiya. Sportda sug'urta fondidan foydalanish bilan bog'liq funksiya.

- Sportda sug'urtas nazorat funksiyasi.

Yuqorida qayd etilgan funksiyalar sug'urta faoliyatida doimiy hisoblanadi va har qanday sharoitda o'zgarmasdir. Sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun, albatta, sug'urta tashkilotida etarli miqdorda pul mablag'lari fondi bo'lishi lozim.

Agar, sug'urtalovchi pul fondini, ya'ni sug'urta fondini tashkil etmasa, uning moliyaviy ahvoli murakkablashishi mumkin.

Tashkil etilgan sug'urta fondining mablag'lari qat'iy maqsadli xarakterga ega bo'lib, u faqat sug'urta hodisalari ro'y berganda qoplama berish uchun ishlatiladi.

Sportda sug'urta fondining mablag'larini boshqa maqsadlarda ishlatish mumkin emas bu fond sportchining o'zni tiklashi va turli xil moliyaviy muammolarini hal qilish uchun ishlatiladi.

IV-BOB. SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATINING NAZARIY ASOSLARI VA SPORTCHILAR SUG'URTALANISH TURLARI

4.1 Sportda sug'urta faoliyatining nazariy asoslari

O'tmish tamaddunlaridan qolgan binolar qoldiqlari, san'at asarlari va boshqa moddiy alomatlarini topish nisbatan oson bo'lsa, ilk shaharlar aholisi iqtisodiyot sohasidagi xizmatlarni qanday tashkil qilganligini tiklash qiyindir. Biroq miloddan avvalgi, qadimgi, o'rta asrlarga oid va ilk yangi davr tamaddunlariga oid bino va inshootlar qoldiqlari orasida odamlar oziq-ovqat mahsulotlarining tegib bo'lmaydigan zaxiralarini saqlagan omborlar aniqlangan. Misr shohi, firavn tushlariga ta'bir bergan Yusuf haqidagi Bibliya tarixi bu zaxiralar ular bo'yicha tashkil qilingan va foydalanilgan tamoyillarni namoyish etadi.

Tajribaning ko'rsatishicha, vaqti-vaqti bilan hosilsizlik yoki dushmanlar hujumi ro'y bergan bo'lib, bunda shaharliklar yaqin-atrofda etishtirilgan hosildan foydalanish imkoni bo'lmagan. Har bir shaharlikka bunday vaziyatlarda o'zini ta'minlash topshirilishi mumkin edi, lekin eng qadimiy shaharlar aholisi ham umumiy zaxira shakllantirish samaraliroq ekanligini tushunib etgan. Hosildorlik yuqori bo'lgan, oziq-ovqat mahsulotlarining narxlari past bo'lgan yillarda imkoniyati bo'lgan har bir kishidan kichik miqdorda soliq olish mumkin bo'lgan. Uzoq vaqt saqlanishi mumkin bo'lgan ekinlar, masalan, bug'doyni zaxira uchun pulga sotib olish mumkin bo'lgan: zaxira uchun oziq-ovqat mahsulotlarini markazlashtirilgan tarzda xarid qilish amalga oshirilmagan hollarda fermerlar ular sotgan miqdordan ko'proq miqdorda (va qimmatroqqa) mahsulot sotish imkoniyatidan albatta xursand bo'lgan bo'lardi.

Agar hosilsizlik kuzatiladigan yoki shahar qamal qilinadigan bo'lsa, zaxira qilingan oziq-ovqat mahsulotlari

shahar ahlini qutqarish uchun foydalanilishi mumkin bo'lgan. Shu sababli umumiy fond tushunchasi (ushbu holatda oziq-ovqat mahsulotlari) insoniyat ongidan mustahkam o'rin olgan. G'oya o'z samaradorligi yuqori ekanligini ko'rsatdi, ayniqsa, risk tushunchasining joriy qilinishi bilan.

XII asrning oxirlarida Yevropaliklar Osiyo va Amerikaga yirik sayohatlarni amalga oshira boshlagan paytda «shahar inqilobi» (sanoat inqilobidan oldin kelgan) ro'y berdi, «risk» va «umumiy fond» tushunchalari birlashib ketdi.

Agar kichik kemalardan iborat bo'lgan kichik bir flotiliya Yevropadan aytayliq, Indoneziyaga savdo qilish va u erdan qimmatbaho va noyob ekzotik yuklar bilan qaytish uchun chiqishning uddasidan chiqqan bo'lsa, kemalarning hammasi ham safardan qaytib kelmasligi riski bo'lgan. Dengiz shtormi kemalarni cho'ktirib yuborishi, kemalarda oziq-ovqat zaxirasi tugab qolishi (yoki kema jamoasi bironta epidemiyadan halok bo'lishi), ayrim kemalar adashib qolishi, boshka kemalar ortiqcha yuk yuklab yuborilganligi yoki texnik nosozliklar tufayli cho'kib ketishi mumkin bo'lgan. Bunday kompaniyalari sug'urtaning deyarli barcha turlari bo'yicha xizmat ko'rsatishni yo'lga qo'yib o'z faoliyatlarini kengaytirsalar, bosh bo'yicha ixtisoslashib ushbu xizmat turini mukammal o'zlashtirib olmoqdalar. Bu yo'nalishlarning birinchisi bevosita mehnatning ijtimoiy taqsimlanishining kuchayishi bilan bog'liqdir: ushbu jarayon sug'urta ishida ham obyektiv zarurat tug'dirmoqda.

Sug'urtalovchilar faoliyatining universallashtirish tendensiyalari ko'proq iqtisodiyotning rivojlanganlik darajasi unchalik yuqori bo'lmagan, sug'urta xizmatlariga talabgorlar soni u qadar ko'p bo'lmagan mamlakat, hudud yoki mintaqalarda yuz bersa, ixtisoslashuv jarayonlari iqtisodiyoti va sug'urta tizimi rivojlangan, sug'urta xizmatlariga talabgorlar soni ko'p bo'lgan mamlakat, hudud yoki mintaqalarga xosdir. Chunki sug'urta bozori endigina rivojlanayotgan, sug'urtalashga talabgorlar soni u darajada ko'p bo'lmagan mamlakatlardagi sug'urta

kompaniyalari bir yoki ikki sug'urta turiga ixtisoslashish bilan yetarli darajada mijozlarga ega bo'la olmaydilar. Shuning uchun ham ular mumkin qadar ko'proq turdagi sug'urta xizmatlarini amalga oshirib ko'proq mijozlarga ega bo'lishga harakat qiladilar.

Sug'urta bozori rivojlangan mamlakatlarda esa sug'urtalanishga talabgorlar soni yetarli darajada bo'lib, ammo ularning talablari ham yuqori darajadadir, bunday talablarni qondirish uchun esa ma'lum bir sug'urta turiga ixtisoslashib, ushbu tur bo'yicha mukammal bilimlarni egallash va katta tajribaga ega bo'lish talab etiladi.

Mamlakatimiz milliy sug'urta bozorida faoliyat ko'rsatayotgan sug'urta kompaniyalari sug'urta faoliyatining ma'lum tarmog'iga ixtisoslashish bilan bir vaqtning o'zida universal faoliyatni ham olib bormoqdalar. Bunga yuqoridaaytib o'tganimiz sug'urta sohasining hali yuksak darajada rivojlanmaganligi, korxonalar, tashkilotlar va aholining sug'urta to'g'risidagi huquqiy bilimlarining yetarli darajada shakllanmaganligi tufayli sug'urta xizmatlariga talabgorlar sonining yetarli emasligi sababdir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib respublikada sug'urta bozorini rivojlantirish va mavjud muammolarni bartaraf etish sug'urta tizimi xodimlari va hukumatning asosiy vazifalaridan biridir.

Respublikamizda sug'urta bozorini yanada rivojlantirish uchun bugungi kunda avvalo quyidagi muammolar va vazifalarni yechish muhim va ular quyidagilar hisoblanadi.

1. Hozirgi kunda yuridik va jismoniy shaxslarning sug'urtaga va uning xizmatlariga bo'lgan talabini har tomonlama shakllantirish zarurdir;

2. Mamlakatimizda sug'urta sohasidagi bozor mexanizmlarini talab darajasida qo'llanilishiga erishish va shu asosda ixtiyoriy sug'urtalashgasug'urtalanuvchilarni jalb etishni talab darajasiga yetkazish zarur;

3. Respublikamizda ayni paytda mavjud bo'lgan sug'urta zahiralarini investitsiyaga yo'naltirish ishlarini yanada rivojlantirish va mukammallashtirish zarur.

Ayniqsa mamlakatimiz sug'urta kompaniyalarida kapitalizatsiyaning talab darajasida emasligi, hali milliy qayta sug'urtalash bozorini rivojlantirishga kam e'tibor berilayotganligi tufayli qayta sug'urtalashga xorijiy sug'urta kompaniyalarini jalb etish tendensiyasi saqlanmoqda.

Hozirgacha mamlakatimiz sug'urta bozorida axborotlar tizimining taraqqiy etmaganligi natijasida sug'urtalanuvchi yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan moliyaviy barqaror va to'lovga layoqatli sug'urta kompaniyalarini tanlab o'zining mulkini, sog'ligini sug'urtalash imkoniyatlari chegaralanib qolganligi sug'urta faoliyatining keng rivojlanishiga to'siq bo'lmoqda.

Jahondagi rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, sug'urta bozori iqtisodiy munosabatlarning butun majmuasi bo'lib, bunda sug'urta xizmatlarini sotish va sotib olish, jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya qilish, sug'urta hodisasi yuz berganda sug'urtalanuvchilar to'lagan badallar hisobidan ko'rilgan zararlarni qoplash amalga oshirib boriladi.

Sug'urta bozori amal qilishining asosiy sharti, sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabning mavjud bo'lishi va sug'urtalovchilar bu talabni qondirish imkoniyatiga ega bo'lishlari bilan xarakterlanadi. Demak, sug'urta bozorining faoliyat ko'rsatishi qiymat qonuni hamda talab va taklif qonuni bilan bog'liq holda amalga oshadi.

Sug'urta bozori subyektlarning mustaqil bo'lishini, ularning o'zaro teng imkoniyatlar bilan raqobat olib borishi, asosiy munosabat sug'urta xizmatlarining oldi-sotdisi bo'yicha, ya'ni sug'urta mahsulotlarini sotib olish, gorizontal hamda vertikal rivojlanish aloqalarini olib borish bilan ta'riflanib kelinadi.

Sug'urta bozori o'zining tarkibiy jihati bo'yicha ikki aspektga bo'linadi, bular:

-tashkiliy - huquqiy aspekt;

-hududiy aspektidir.

Tashkiliy-huquqiy aspekt, bu aksionerlik, o'zaro hamkorlik asosida, xususiy va davlat sug'urta tashkilotlaridan iborat bo'ladi.

Hududiy aspekt esa mahalliy (regional), milliy (respublika, mamlakat va h.k.), mintaqaviy va jahon sug'urta bozori ko'rinishida shakllanadi.

4.2. Sportda sug'urta faoliyati va uning turlari

Sug'urta institutining asosiy ahamiyati - bu odamning kelajakka ishonchini ta'minlash va unga moliyaviy yordam ko'rsatish, ehtimolligi bir qarashda ko'rinadigan darajada kichik emas.

O'zbekiston respublikasida sportchilarni sug'urtalash bosqichma -bosqich joriy etilayotgani bejiz emas va bu nafaqat professional darajadagi kasblarga, balki havaskorlar darajasiga ham tegishli.

Sportchi sug'urtasi nima?

Majburiy sport sug'urtasi hali qonunchilik darajasida mustahkamlanmaganiga qaramay, aksariyat hollarda kattalar ham, bolalar ham ixtisoslashtirilgan maktab va to'garaklarda sport bilan shug'ullanishlari uchun sug'urta shartnomasini tuzishi talab qilinadi.

Bu sug'urta polisi har qanday sport turi bilan shug'ullanishda kam uchraydigan baxtsiz hodisalardan himoya qilishga qaratilgan. Boshqa sug'urta variantlariga ixtiyoriy va majburiy bo'lgan tibbiy sug'urtalarini misol keltirishimiz mumkin. Musobaqada ishtirok etishni alohida qayd etish lozim.

Musobaqaga kirish uchun sport bo'limi talabasi sug'urta polisi mavjudligini tasdiqlashi kerak.

Hozirda mamlakatdagi barcha sport muassasalari bu talabni majburiy qilib qo'ygan va sport sohasinig xususiyatlarini va hozirgi holatni ko'rib chiqqan holda, bugungi kunda sug'urta bozori sportchilar uchun ikki turdagi: **hayot va sog'liqni sug'urtalashni** taklif etadi:

- musobaqa va turnirlarda ishtirok etishning maxsus sug'urta polisi;
- sport bilan shug'ullanadiganlar uchun yillik sug'urta polisi.

Birinchi turdagi sug'urta bitta sport musobaqasida qatnashish xavfini qoplashga qaratilgan bo'lib, uning ta'siri musobaqa vaqti bilan qat'iy cheklangan. Bu siyosat yakka tartibda ham, bir guruh sportchilar uchun ham berilishi mumkin.

Sug'urtaning ikkinchi turi butun kalendar yili davomida tavakkalchiliklarni qoplashni ta'minlaydi va belgilangan vaqtda istalgan vaqtda sodir bo'lgan barcha sport tadbirlarini o'z ichiga oladi. Bularga ko'rgazmali chiqish va har qanday darajadagi turnir va musobaqalarda qatnashish, shuningdek, muntazam mashg'ulotlar, uyushgan sport lagerlarida qatnashish va jismoniy faoliyat bilan bog'liq boshqa tadbirlar kiradi

Sportchilar qanday sug'urta turlarini olishlari mumkin?

Ushbu xizmatlar bo'yicha bozorda mavjud takliflar sportchilarni mashg'ulotlar va musobaqalar uchun sug'urta qilishni bir necha variantda tashkil qilish imkonini beradi.

Ulardan birinchisi **baxtsiz hodisalardan** sug'urta qilishdir. Hatto ma'lum bir sport bo'limiga kirish bosqichida ham uning mavjudligi talab qilinadi. Bunday shartnomani to'ldirib, sport bilan shug'ullanadigan kishi ma'lum sharoitlarda qo'shimcha pul kompensatsiyasi kafolatini oladi (masalan, mashg'ulot paytida yoki musobaqada jarohat olganda). To'lovlar turli yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin, xususan:

• davolanish va to'liq tiklanish uchun zarur bo'lgan vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik faktini aniqlashda kundalik nafaqa sifatida;

• kompensatsiya sifatida, uning miqdori amaldagi sug'urta to'lovlari jadvali asosida amaldagi shartnomaga muvofiq belgilanadi (bu holda shikastlanishning murakkabligi rol o'ynaydi);

• sug'urta summasining bir qismi bo'lgan belgilangan miqdorni to'lash sifatida (nogironlik holatida);

• sug'urta summasini to'liq to'lash sifatida (sug'urtalangan shaxs vafot etgan taqdirda qarindoshlariga).

Sport bilan shug'ullanish paytida xavflarni bartaraf etishning ikkinchi varianti - majburiy tibbiy sug'urtadan foydalanish. O'zbekiston respublikasi fuqarolari uchun uni ro'yxatdan o'tkazish zarur bo'lganligi sababli, sug'urta hodisasi yuz bergan taqdirda, sportchi bepul yordam olish uchun davlat tibbiyot muassasasiga murojaat qilish imkoniyatiga ega. Bundan tashqari, siz nogironlik holatida pul mablag'larini olish huquqiga egasiz.

Uchinchi variant - tibbiyot muassasalarda pullik yordam olish huquqini beradigan **ixtiyoriy tibbiy sug'urta polisini** qo'llash.

Bunday holda, tuzilgan shartnomani diqqat bilan o'qib chiqish kerak, chunki u erda polis bilan bog'liq bo'lgan shikastlanishlar va ular bilan bog'lanish mumkin bo'lgan tibbiy muassasalar ro'yxati ko'rsatilgan.

Variantlarning xilma -xilligiga qaramay, amaliyotga ko'ra, musobaqalarga kirish va umuman, sport bilan shug'ullanish uchun sportchilar va kattalarning bolalarini baxtsiz hodisalardan sug'urtalash talab qilinadi.

Sportda sug'urtaning zaruriyati va turlari keyingi yillarda O'zbekistonda sport mustaqil soha maqomiga ega bo'ldi. Etakchi sport klublarining byudjeti o'n millionlab dollarni tashkil qiladi, ayrim futbolchilarning transfer xarajatlari esa har qanday

musobaqada g'alaba qozonishning muhim tarkibiy qismi sportchilarning qobiliyati bo'lsa ajab emas.

O'z sog'lig'ini kasbiy ravishda xavf ostiga qo'ygan odamlar uchun ma'lum bir javobgarlikni sug'urta kompaniyalari o'z zimmalariga oladilar va ularga maxsus xizmat turlarini taklif qilishadi. O'zbekistonda 2025-yilgacha bo'lgan davrda Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish strategiyasi ishlab chiqildi va tasdiqlandi, unda quyidagilar asosiy strategik maqsadlar etib belgilandi:

2025-yilga borib aholining umumiy sonida jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanayotgan O'zbekiston fuqarolarining ulushini 40 foizgacha oshirish; aholining ushbu toifadagi umumiy sonida jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanayotgan talabalar ulushini 2025-yilga borib 80 foizgacha oshirish;

2025 yilgacha ushbu yosh toifasidagi fuqarolar umumiy sonida ixtisoslashtirilgan sport muassasalariga jalb etilgan fuqarolar ulushini 50 foizgacha oshirish. Majburiy turlari professional sportning quyidagi turlari qonuniy sug'urta qilinadi

yakkakurashning barcha turlari, raqobatbardosh jamoaviy o'yinlar (futbol, basketbol, xokkey); tsiklik harakatlarga asoslangan sport turlari (eshkak eshish, chang'i, velosiped); har tomonlama, avtosport; statik sport turlari - kamondan otish va boshqalar.

Mashg'ulot yoki musobaqa paytida shaxs tomonidan olingan jarohatlar ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar deb tasniflanadi, ularning har biri Mehnat kodeksining 227-231-moddalari mazmuniga muvofiq hujjatlashtiriladi va keyin ro'yxatga olinadi, shuningdek tergovga tortiladi. Yuqorida tavsiflangan mezonlar jabrlanuvchi olgan voqealarni o'z ichiga oladi:

O'rtacha 10 yilni tashkil etuvchi kasbiy faoliyatini tugatgandan so'ng, sportchi daromadiga teng davlat tomonidan

qo'llab-quvvatlanish huquqiga ega. O'zbekistonda sport xodimlarining mehnat faoliyati himoyalangan. Sport bilan professional tarzda shug'ullanishga qaror qilganlar moddiy yordam ko'rsatilib, sportchilarga davlat pensiyalari ajratiladi.

Professional sportchilarni sug'urta qilish rivojlanayotgan soha bo'lib, ijtimoiy himoya vositalarini modernizatsiya qilish sport sohasidagi davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biridir.

Sportchilarni ijtimoiy himoya qilish usullari ko'plab yo'nalishlarni o'z ichiga oladi. Bu: yuqori texnologiyali tibbiy yordam, moliyaviy yordam; oliy o'quv yurtlariga kirishda imtiyozli shartlar, pensiya qonunchiligida imtiyozlar va qo'llab-quvvatlash.

Sportchilarning hayoti va sog'lig'ini ixtiyoriy sug'urtalashning xususiyatlari

Professional sportchilarning ixtiyoriy sug'urtasi jarohatlangan shaxsni pullik tibbiy muassasalarda davolashda qo'llaniladi.

Amaldagi qonunchilikka ko'ra, jarohatlanish xavfi ortib borayotgan to'rt guruhga bo'linish tasdiqlangan: shashka, shaxmat, bilyard, stol tennisi va boshqalar.

Biatlon, badminton, voleybol, chang'i uchish, yelkanli sport va boshqalar.

Sport va badiiy gimnastika va akrobatika, beysbol, trambolin, kurashning barcha turlari, og'ir atletika va yengil atletika, velosiped, suv chang'isi va polo, eshkak eshish, otishning barcha turlari, qilichbozlik va boshqalar.

Toqqa chiqish, boks, basketbol, bobsley, qo'l to'pi, chang'i uchish, delplanda va parashyutda sakrash.

Sport sug'urtasi - bu baxtsiz hodisa yuz berganda yordamga keladigan maxsus "pul yostiqlashi". Har qanday jarohat davolanishni talab qiladi, ko'pincha qimmat va uzoq davom etadi, bundan tashqari, mashg'ulotlar jadvalidan chiqib ketish mavjud, bu esa sportchining mahorati va kuchini yo'qotishiga olib keladi.

Oddiy odam standart usullardan foydalangan holda shunchaki yotishga qodir, ammo bu professional sportchi uchun etarli emas.

Bunday holatda sug'urta yordam berishi mumkin - u dori vositalari va tibbiy xizmatlarning barcha (yoki ko'p) xarajatlarini qoplaydi, bu sizga eng samarali protseduralar va dori vositalarini tanlash imkonini beradi.

Sport sug'urtasining turlari va xususiyatlari sport sug'urtasini olishning ikkita varianti mavjud:

Birinchi holda, siyosat xaridor tomonidan tanlanadigan ma'lum bir muddat uchun amal qiladi.

Bu 90 kun, 6 oy yoki bir yil bo'lishi mumkin. Hujjatni istalgan vaqtda faollashtirishingiz mumkin.

Ikkinchi variant esa, ma'lum bir musobaqa yoki boshqa mamlakatga sayohat kabi bir voqea uchun sug'urta qilishni ta'minlaydi. Bu oddiy mashq va ochiq havoda mashg'ulotlar bo'lishi mumkin.

Umumiy qoida sifatida, to'lovlar miqdori qanchalik katta bo'lsa, xavf guruhi qanchalik yuqori bo'lsa. Ulardan uchasi bor: Shikastlanish xavfi minimal bo'lgan sport. Bular aerobika, biatlon, shaxmat, suzish, stol tennisi, bilyard, gimnastika va boshqalar.

Yuqori xavfli sport turlari - sport turizmi, voleybol, eshkak eshish, basketbol, raqs sporti, og'ir atletika, pentatlon.

O'ta shikastli ekstremal sport turlari. Bunga qoyaga ko'tarilish, alpinizm, chang'i va ot sporti, akrobatika, jang san'ati, snoubord va konkida uchish, otish, avtosport kiradi.

Agar biror kishi o'z hayotini ekstremal sport bilan bog'lagan bo'lsa, u jismoniy mashqlar paytida olingan jarohatlarni davolash uchun to'lovni qoplaydigan oddiy tibbiy polisni sotib olishi yoki nogironlik yoki nogironlik holatida qo'shimcha sug'urtani o'z ichiga olgan milliy Assambleyadan sug'urta tanlashi mumkin. mashqlar paytida o'lim. Xizmatning narxi ta'lim darajasiga bog'liq bo'ladi.

Katta yoshdagi sug'urta dasturi quyidagi hollarda yordamni o'z ichiga oladi:

Qisqa vaqt ichida mehnat qobiliyatini yo'qotish. Jarohat olgan sportchi bir muncha vaqt odatdagi faoliyati bilan shug'ullana olmaydi, lekin asta-sekin tuzalib ketadi. Ko'karishlar, chayqalishlar, sinishlar va dislokatsiyalarning aksariyati ushbu elementga tegishli bo'lishi mumkin.

Doimiy nogironlik bilan. Bunday holda, shaxs nogironlik guruhini va tegishli to'lovlarni oladi (odatda sug'urta summasining 60-90 foizi).

Agar sportchi baxtsiz hodisa natijasida vafot etsa, uning yaqin qarindoshlari sug'urta to'lovlari oladi.

Mijozning iltimosiga binoan sug'urtaga qo'shimcha risklar kiritilishi mumkin. Misol uchun, agar faoliyat turi tog'lar yoki o'rmonlar bilan bog'liq bo'lsa, qidiruv-qutqaruv operatsiyasi to'g'risida paragraf qo'shish ortiqcha bo'lmaydi, agar chuqurlikda g'avvoslar uchun tegishli bo'lsa, bosim kamerasida tiklanish vaqti. . Siz yo'qolgan yuk, tez yordam chaqiruvi va boshqa kutilmagan holatlar kabi narsalarni qo'shishingiz mumkin.

Sug'urta polisini berish uchun kompaniyani tanlashda siz taklif qilingan barcha variantlarni diqqat bilan o'rganishingiz, tashkilot haqidagi sharhlarni o'qishingiz va tajribali odamlar bilan maslahatlashingiz kerak. Bu firibgarlar va vijdotsiz xodimlar bilan uchrashishdan qochishga yordam beradi.

Sug'urta himoyasi standartlari turli sport turlarining xavf-xatarlarini hisobga olgan holda sug'urta himoyasi normalari, shuningdek, sportchilarni majburiy sug'urtalashni ta'minlovchi mexanizmlar qonuniy belgilanmagan. Agar professional maqomga ega bo'lgan sportchilar mehnat shartnomasi asosida majburiy ijtimoiy sug'urtaga tortilsa, boshqa barcha sportchilar, hatto terma jamoalar a'zolari ham kafolatlangan sug'urta qoplamasiga ega emaslar.

Darhaqiqat, mamlakatimizda barcha darajadagi sportchilarni sug'urta qilish tizimi mavjud emas, u sportchilarni sug'urtalash sohasida yagona qonunchilik bazasiga ega bo'ladi, sug'urtaning turli turlarini amalga oshirishni ta'minlaydi, sportchilarning vakolatlari chegaralanadi. tegishli ijro etuvchi hokimiyat organlari va sug'urtaning amalga oshirilishini monitoring qilishning yagona tizimi

Bunday tizimni yaratish jarayoni qonunchilik tashabbuslarini ko'rib chiqishdan to sportchilarni majburiy sug'urtalashni amalda amalga oshirishgacha bo'lgan barcha mantiqiy bosqichlarni bosib o'tishini hisobga olib, sportchilarni va sport bilan shug'ullanuvchilarni ixtiyoriy sug'urta qilish bozorini rivojlantirish zarur. havaskorlik darajasi, hududlardagi sug'urtachilar ishini imkon qadar faollashtirish.

Potentsial iste'molchilarning tegishli sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabiga e'tibor qaratgan holda, sug'urtalovchilar mahalliy qonunchilik tashabbuslarini faol lobbi qilish va faol savdo siyosatini amalga oshirish sharti bilan sug'urta portfelini ko'paytirish imkoniyati bilan muhim chakana sug'urta sektorini oladi.

Professional sportchining faoliyati shikastlanish xavfining oshishi bilan bog'liq. Jarohatni ba'zilar respublikadan tashqarida o'tkaziladigan musobaqalarda ham, mamlakat ichidagi ko'plab sayohatlarda ham olish mumkin.

Sportchilarni sug'urtalash sport sohasidagi qonunchilikning dolzarb muammolaridan biridir. Hozirda sport sug'urtasi O'zbekistonda sug'urta bozorining jadal rivojlanayotgan bo'limi bo'lib, sport bilan professional shug'ullanishni xohlovchi har bir kishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Har bir shaxs, martaba, tayyorgarlik darajasi yoki kutilayotgan shikastlanish ehtimolidan qat'i nazar, mashg'ulotlar, musobaqalar davomida sug'urta polisini sotib olishga majburdir. Uni qo'llashning nuanslari:

Sug'urtalovchi tomonidan ko'rsatiladigan yordam martabani saqlab qolishi mumkin, professional jiddiy jarohat olgan bo'lsa ham, katta sportga qaytishga imkon beradi.

Biz barcha xavf omillarini, masalan, tabiiy ofatlarni nazorat ostida ushlab turolmaymiz.

To'liq huquqli sport sug'urtasi - bu mutaxassisni yuzaga kelishi mumkin bo'lgan favqulodda vaziyatlardan himoya qilish, bu yo'nalishdagi ishlarning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi.

Sport sug'urtasi haqida gap ketganda, ko'pincha biz sport bilan shug'ullanayotganda jarohatlardan qochish yoki ularning oqibatlarini kamaytirish imkonini beradigan maxsus jihozlar va qurilmalarni (shlemlar, tizzalar, xavfsizlik arqonlari va boshqalar) nazarda tutamiz.

Sportchilarning hech biri mashg'ulot jarayonida ulardan foydalanish zarurligini tushunib, bunday ehtiyot choralarini e'tiborsiz qoldirmaydi. Ammo kam odam sug'urta ham moliyaviy bo'lishi mumkin deb o'ylaydi. Siz sug'urta polisi yoki baxtsiz hodisalardan guvohnoma berish orqali o'zingizni bunday himoya bilan ta'minlashingiz mumkin.

Jarohat olgan taqdirda, sug'urta kompaniyasi pul kompensatsiyasini to'laydi, bu keyinchalik jarohatlarni davolash yoki ulardan keyin reabilitatsiya qilish uchun ishlatilishi mumkin, shu bilan sizning shaklingizni tiklaydi va sevimli sportingizga imkon qadar tezroq qaytishingiz mumkin.

Sportchilarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash oddiy sug'urta polisidan qanday farq qiladi, sportchilar uchun sug'urta kuniga 24 soat, shu jumladan sport mashg'ulotlari paytida (ham havaskor, ham professional) sug'urta himoyasini ta'minlaydi.

Muntazam siyosat jarohatlar va ularning oqibatlarini qamrab olmaydi, agar ular sport o'ynash natijasida, ba'zan esa ochiq havoda mashg'ulotlar natijasida (masalan, akvaparkga, bouling klubiga, trambolin ko'ngilochar markaziga va boshqalarga tashrif buyurganingizda).

Oddiy yurish paytida ham turli xil jarohatlar olish xavfi ko'proq bo'lgan bolalarga g'amxo'rlik qilish ayniqsa muhimdir - o'yin maydonchasida, velosipedda va hokazo.

Bola uchun sport sug'urtasi nima va nima uchun uni olish kerak?

Bolalar kattalarga qaraganda ancha faolroq va ko'pincha bir joyda o'tira olmasligini hisobga olsak, ko'plab sport klublari (hatto shaxmat klublari) sug'urta polisi bo'lmagan bolalarni oddiygina qabul qilmaydi.

Shunday qilib, murabbiylar hech bo'lmaganda qisman o'z tarbiyalanuvchilarining jarohatlari uchun javobgarlikdan xalos bo'lishadi. Bundan tashqari, sport sug'urtasi musobaqalar, o'quv-mashg'ulot yig'inlari va turli musobaqalar va sayohatlar uchun majburiydir, chunki ko'pincha "raqobat oldidan" eyforiyada bolalar ehtiyotkorlikni unutishadi.

Jarohatlar har qanday sportda uchraydi, shuning uchun agar bolangiz shashkani yaxshi ko'rsa, u sug'urtaga muhtoj emas deb o'ylash mutlaqo noto'g'ri.

Sportchi sug'urtasi professionallar va havaskorlar uchun turli xil sug'urta qoplamalarini taqdim etadi. Hatto eng xavfli sport turlari ham sug'urta qoplamasi bilan qoplangan, masalan: heliski, baland toqqa chiqish, chuqur dengizga sho'ng'in (chuqurlik cheklanmagan), kontaktli jang san'ati va boshqalar. Siyosat olish uchun ariza topshirayotganda, qaysi sport turi bilan shug'ullanishni rejalashtirayotganingizni ko'rsatishni unutmang.

Sportchilar uchun sug'urta xavflar to'plamida farq qilishi mumkin, bu nafaqat mashg'ulot jarayonini yoki sport bo'limiga bevosita tashrif buyurishni, balki musobaqalarda ishtirok etishni ham o'z ichiga oladi. Sportchilar uchun sug'urta, albatta, sug'urta qoplamasi miqdori va siz shug'ullanadigan sport turiga, aniqrog'i, uning shikastlanish xavfi darajasiga qarab o'zgaradi.

Alohida ta'kidlash joizki, professional sportchilar, shuningdek, murabbiylar, instruktorlar uchun kengroq qamrovli

qo'shimcha sug'urta dasturlari taqdim etiladi (biz ba'zida jarohat olganida keyingi sport yoki murabbiylik karerasini o'tkazishga majbur bo'lganligi haqida gapiramiz. uzilib qoladi va odam doimiy daromadini yo'qotadi - bunday vaziyatda bir martalik to'lov moliyaviy yordamga aylanishi mumkin).

Siyosatni majburiy ro'yxatdan o'tkazish uchun qanday talablar mavjud?

Sportchilarni majburiy sug'urta qilish - bu nafaqat jarohatlangan shaxsni davolash xarajatlarini qoplash, balki tiklanish jarayoni uchun xarajatlarni to'lash mumkin bo'lgan ehtiyot chorasi. Misol uchun, xokkey o'yinlaridan birida Rossiyaning taniqli jamoasi hujumchisi shayba bilan jiddiy zarba oldi.

Natijada u kasalxonaga yotqizildi. Ammo u o'yin tashkilotchilari tomonidan baxtsiz hodisadan sug'urtalanganligi sababli, sug'urta davolanish va reabilitatsiya xarajatlarini qoplagan. Ammo, afsuski, sport klublari, maktablar, seksiyalar va musobaqalar tashkilotchilari sug'urta masalasiga rasman yondashib, mablag'ni tejash maqsadida sportchilarni minimal sug'urta summasi va kichik risklar to'plami bilan sug'urta bilan ta'minlaydilar.

4.3. Sportchilar bilan sug'urta shartnomasini tuzish

Bu sohada shaxsiy sug'urtani samarali huquqiy tartibga solishni sifatli va aniq belgilangan huquqiy normalarsiz amalga oshirib bo'lmaydi. Keling, bugungi kunda u yoki bu tarzda professional sportda sug'urta faoliyatini tartibga solishga ta'sir etayotgan normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilaylik.

O'zbekiston mehnat kodeksida sportchi bilan tuzilgan mehnat shartnomasida ish beruvchi tomonidan sportchining hayoti va sog'lig'i sug'urtasi, shuningdek qo'shimcha tibbiy va boshqa xizmatlar olish uchun tibbiy sug'urta taqdim etilganligi to'g'risidagi ma'lumotlar bo'lishi kerak bo'lgan norma

belgilangan. Sportchi uchun ushbu sug'urta turlarining shartlarini ko'rsatgan holda majburiy tibbiy sug'urta dasturlarida belgilanganidan ortiq.

Ushbu qoidani kiritish bilan qonun chiqaruvchi ish beruvchining sportchining hayoti va sog'lig'ini sug'urta qilish va uning tibbiy sug'urtasini ta'minlash majburiyatini belgiladi. Ushbu me'yorni amalda qo'llash muammosi qiyin, chunki qonun chiqaruvchi sug'urta mezonlarini belgilamagan, sug'urta shartlari standartlari va minimal tartibga soluvchi talablarni nazarda tutmagan.

Fuqarolik qonunchiligiga muvofiq, shaxsiy sug'urta shartnomasini faqat ixtiyoriy ravishda tuzish mumkin. Biroq, barcha sport klublari ham ushbu sohada vijdonan ishlamaydi, bu esa professional sportchining hayoti va sog'lig'ini himoya qilishni to'liq kafolatlamaydi.

Chet elda boshqa davlat hududidagi musobaqalarda ishtirok etayotgan sportchilar musobaqalarga ruxsat olishlari uchun sug'urtalangan bo'lishi kerak. Sug'urta polisining narxi to'g'ridan-to'g'ri sug'urta tariflariga bog'liq bo'lib, ular sport turlari bo'yicha farqlanadi. Agar intizom shikastlanish xavfini oshirishni nazarda tutmasa, unda tarifning farqlanishi tufayli xarajat past bo'ladi. Ammo agar ushbu sport turi sportchining hayoti va sog'lig'iga kunlik xavf tug'dirsa, yuqori stavkalar qo'llaniladi.

Tabaqalashtirilgan tarif badminton, stol tennisi, kyorling va otish kabi yo'nalishlarga taalluqlidir.

Zaryadni oshirish gimnastikachilar, sportchilar, futbolchilar, basketbolchilar, xokkeychilar, suzuvchilar, figurali uchuvchilar va boshqalar bilan ishlashda qo'llaniladi.

Turli jang san'atlari bilan shug'ullanadigan kurashchilar va sportchilar uchun sug'urta uchun ariza berishda eng yuqori stavkalar qo'llaniladi. To'lovlarning maksimal miqdori nogironlik yoki o'limni olgandan keyin olinishi mumkin.

Bugungi kunda O'zbekistonning davlat siyosati sportni, ayniqsa, professional sportni rivojlantirishga qaratilgan. O'zbekistonda professional sport yaqinda rivojlana boshlagan. Qonunchilik darajasida uni tartibga solish boshlang'ich bosqichida.

Professional sport sohasining muhim elementlaridan biri sug'urta institutidir. Dunyoning aksariyat rivojlangan mamlakatlarida professional sport majburiy ravishda sug'urta bilan birga keladi. O'zbekistonda bu yo'nalish endigina rivojlana boshladi. Bugungi kunga qadar ushbu sohadagi huquqiy tartibga solish yetarli darajada ishlab chiqilmagan va uni takomillashtirish zarur.

Professional sport - musobaqalarni tashkil etish va o'tkazishga qaratilgan sportning bir qismi bo'lib, unda qatnashish va tayyorgarlik ko'rish uchun asosiy faoliyat sifatida sportchilar musobaqa tashkilotchilaridan ish haqi va mukofot oladilar. Ushbu sport turida sportchilar uchun sport faoliyati kasb hisoblanadi.

Professional sport - bu sportchi-ishchilar faoliyatining alohida sohasi bo'lib, ularning hayoti va sog'lig'iga zarar etkazish xavfi ortishi bilan tavsiflanadi. Sportchilar salomatligini muhofaza qilish sport harakatini tashkil etishning eng muhim vazifalaridan biridir. Baxtsiz hodisalar xavfi ortib borayotganini hisobga olgan holda, zamonaviy sportni huquqiy tartibga solishda professional sportchilarni sug'urta qilish tizimi muhim o'rin egallashi kerak. Xorijiy mamlakatlarda sug'urta tashkilotlari tuzildi, maxsus sug'urta qonunchiligining asoslari shakllantirildi.

Professional sportchilarning kundalik mashg'ulotlari katta jismoniy zo'riqish bilan bog'liq bo'lib, bu tananing ortiqcha yuklanishiga olib keladi. Ushbu holatlar professional sportchining sog'lig'iga xavf tug'diradi, bu esa ko'pincha nogironlik, pul ishlash imkoniyatidan mahrum bo'lishiga olib keladi.

Shunday qilib, professional sportchilar uchun o'z faoliyatini davom ettirish imkoniyatini butunlay yo'qotish va eng muhimi, sog'lig'ini yo'qotish xavfi mavjud.

Professional sportchilarning baxtsiz hodisada halok bo'lishi odatiy hol emas. Bundan tashqari, ular doimo neyro-emotsional stressni boshdan kechiradilar.

Rivojlangan mamlakatlarda sportchilarni sug'urtalash, davolash, sog'lomlashtirish va jarohatlangan taqdirda to'liq sog'lomlashtirish sport klublariga yuklangan. Hammasi jamoa rahbariyati, sportchi va sug'urta agentligi o'rtasida tuzilgan shartnoma asosida to'lanadi.

Ushbu shartnomaga ko'ra, sug'urta hodisalari va shunga mos ravishda sug'urta tovonini to'lash uchun asoslar og'ir jarohatlar, jarohatlar va nogironlikdir. Futbol, xokkey, chang'i, fristayl, sho'ng'in, yengil atletika, regbi, gimnastika, ko'plab jang san'atlari, avtopoyga va boshqalar kabi jarohatlar darajasi yuqori bo'lgan sport turlari professional uchun shaxsiy hayot va sog'liq sug'urtasi shartnomasi bilan birga bo'lishi kerak. Sportchi. Shu munosabat bilan ushbu shartnomani maxsus qonunchilik bilan tartibga solish talab etiladi.

Sportchilarni baxtsiz hodisalardan sug'urtalash

Sportsmenning yoshi	Sug'urta summasi	Tarif (minimal)
15 yoshgacha	10 000 000 so'mgacha	1,2%
15 yoshdan 18 yoshgacha		1,0%
18 yoshdan 30 yoshgacha		0,8%
30 yoshdan katta		1,0%

Ushbu tarif stavkalari bosmaxonada chop etilib, sug'urta summasi va sug'urta mukofoti qat'iy belgilangan sug'urta turlariga tegishli emas.

Sport turlari koeffitsienti:

Avtosport - 10	Gandbol - 5	Regbi - 8	O't ustida xokkey - 8
Aykido - 7	Gira sporti - 8	Sambo - 8	Ushu - 6
Akademiy eshkak eshish - 4	Dzyudo - 8	Sinxron suzish - 1	Qilichbozlik - 6
Akrobatika - 8	Engil atletika - 6	Sport gimnastikasi - 7	Figurali uchish - 7
Akrobaticheskiy alpinizm - 9	Zamonaviy beshkurash - 7	Sport raqsi - 2	Fristayl - 7 - 9
Alpinizm - 10	Kamondan o'q uzish - 3	Stol tennisi - 3	Futbol - 8
Armrestling - 5	Karate do - 9	Stend holatida o'q uzish - 5	Futzal - 7
Sport Aerobikasi - 2	Kekusinkay - 9	Suv polosi - 4	Xokkey - 9
Badiiy gimnastika - 5	Kerling - 3	Suv chang'isi - 8	Chang'i sporti - 7
Baydarka va kanoeda eshkak eshish - 4	Kikboks - 9	Suvga sakrash - 6	Chang'ida sakrash - 10
Basketbol - 5	Konkida uchish - 6	Suzish - 2	Shaxmat - 1
Batutda sakrash sporti - 6	Qo'l jangi - 9	Tailand boksi - 9	Shashka - 1
Beysbol - 5	Yunon-rim kurash sport turi - 7	Taekvando (VTF) - 8	Shashki - 1
Biatlon - 5	Motosport - 10	Tennis - 4	Short-trek - 7
Bilyard sporti - 1	Og'ir atletika - 9	Tog' chang'isi - 10	Erkin kurash - 7
Bobsley - 7	Ot sporti - 9	Triatlon - 6	Yunon-rim kurash sport turi - 7
Boks - 9	Parashyut sporti - 10	To'pli xokkey - 8	
Voleybol - 5	Pauerlifting - 8	O'q otish - 5	

Agar sug'urta polisi faqat musobaqa vaqti uchun berilsa, u holda quyidagi chegirmalar taqdim etilish mumkin:

Musobaqa davri	Koeffitsient 2
10 kungacha	0,2
10 kundan 15 kungacha	0,25
15 kundan 30 kungacha	0,3
1 yil	0,6

Agar biron bir jamoa sug'urtalansa (sport bilan shug'ullanuvchi tashkilot sportmenlari) u holda quyidagicha chegirma taqdim etilishi mumkin:

Sportsmenlar soni	Chegirma
10 tadan 25 tagacha	10%
25 tadan 50 tagacha	15%
50 tadan 100 tagacha	20%
100 tadan ko'p	25%

SPORTCHILARNI BAXTSIZ HODISALARDAN SUG'URTALASH BO'YICHA ARIZA-SO'ROVNOMA (SPORTCHILAR UCHUN)

- 1) Har bir savolga to'liq javob berishingizni so'raymiz.
- 2) Savollar bo'sh yoki chiziq yozib qoldirmasligingizni so'raymiz. Agarda, ushbu savollarga ta'luqli javoblar bo'lsa, "Yo'q" yoki "Hech qaysi" deb ko'rsating.

1. Sug'urtalanuvchi: F.I.O. Yoshi Jinsi	_____ _____ _____ _____ _____ erkak. ayol.
2. Sug'urtalanuvchining manzili	_____ _____ _____ _____
3. Sug'urta davri: Musobaqaning o'tkazish joyi:	_____ _____ _____ _____
4. Naf oluvchi (F.I.O.), pasport raqami, seriyasi:	_____ _____ _____ _____
5* Sug'urtalanuvchi shaxs: F.I.O. Yoshi Jinsi	_____ _____ _____ _____ _____ erkak. ayol.

shakllantirish uchun shart-sharoit yaratadi. Risk-riskli holatlarning yagonalik va o'zaro aloqadorlik yig'indisidir.

Sug'urta fanida risk tushunchasiga turlicha tariflar berilgan. Jumladan, risk-bu konkret hodisa yoki hodisalar yig'indisi bo'lib, ular sodir bo'lgan taqdirda sug'urta kompaniyasi qoplamalar to'laydi. Risk sug'urta ob'ekti bilan to'g'ridan to'g'ri bog'langan. Ob'ektga risk salbiy ta'sir ko'rsatib, uni shikastlashi yoxud nobud qilishi mumkin. Shu tufayli risk - bu yagona tasodifiy hodisa bo'lib, uning ro'y berishi inson ongiga yoki irodasiga bog'liq emas. Sug'urta risklarining ro'yxati sug'urtalovchining sug'urta javobgarligi hajmini tashkil etadi.

Risk bahosining puldagi ifodasi sug'urta tarif stavkasini tashkil etadi; sug'urta ob'ekti; sug'urta javobgarligining turi.

Tibbiy sug'urta - aholi sog'ligini himoya qilish vositalaridan biri. Sug'urta hodisasi ro'y berishi munosabati bilan, sug'urta polisi orqali bepul tibbiy xizmat ko'rsatilishi. Tibbiy xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlarni sug'urta kompaniyasi to'laydi. Tibbiy sug'urta majburiy yoki ixtiyoriy bo'ladi.

Mulkiy sug'urta - turli ko'rinishdagi mol-mulkni saqlash bilan bog'liq manfaatlar sug'urta munosabatlarining ob'ekti hisoblangan, sug'urtaning mustaqil tarmog'i. Sug'urtalanuvchining shaxsiy mulki, uning qaramog'ida joylashgan mol-mulklar sug'urtalanishi mumkin. Sug'urtalanuvchi sifatida, nafaqat mol-mulkning sohiblari, balki mol-mulkning saqlanishi uchun mas'uliyatli bo'lgan jismoniy va yuridik shaxslar ham bo'lishi mumkin.

Netto-stavka - brutto-stavkaning asosiy tarkibiy qismi. Netto-stavka sug'urta qoplamasini to'lashga mo'ljallangan pul mablag'lari resurslari bo'lib, u brutto-stavkaning 90 foizigacha miqdorini tashkil etishi mumkin.

Majburiy sug'urta - sug'urta munosabatlarining qonun kuchiga ega bo'lgan shakli. Majburiy sug'urta qonunchilik hujjatlari asosida amalga oshiriladi. Ushbu hujjatda sug'urtaga

tortiladigan ob'ektlar soni, sug'urta javobgarligining hajmi, sug'urta munosabatlarida qatnashadigan tomonlarning huquq va majburiyatlari hamda boshqa rekvizitlar ko'rsatiladi. Amaldagi qonunchilikka asosan, O'zbekistonda majburiy sug'urtani tegishli litsenziyaga ega bo'lgan har qanday sug'urta kompaniyasi o'tkazishi mumkin. Shuningdek, majburiy davlat sug'urta turlari ham mavjud. Masalan, harbiy xizmatchilar, davlat bojxona va soliq xizmati xodimlari hamda bir qatorda shunday toifadagi shaxslar baxtsiz hodisalardan majburiy davlat sug'urtasiga tortiladi. Bu sug'urta turi bo'yicha sug'urta mukofotlari Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi.

Risklarni joylashtirish:

1) sug'urta manfaati tufayli yuzaga keladigan sug'urtaviy huquqiy munosabatlarning boshlanish jarayoni. Risklarni birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi joylashtirish mos ravishda to'g'ridan to'g'ri sug'urtalash, qayta sug'urtalash va retrotsessiyani anglatadi. Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotda risklarni joylashtirish sug'urta vositachilari orqali sug'urta bozorida amalga oshiriladi;

2) sug'urta brokeri yordamida bir vaqtning o'zida yirik va xavfli risklarni qismlarga bo'lib bir nechta sug'urta kompaniyasida sug'urtalash uslubi. Bir qancha sug'urta kompaniyalari tarkibidan bittasi etakchi sifatida ajralib chiqadi va u sug'urta shartnomasidagi shartlarni ma'qullab, riskning tegishli qismini o'z javobgarligiga oladi. Keyin, broker boshqa sug'urta kompaniyalariga murojaat qilib, riskning qolgan qismini ham joylashtiradi.

Sug'urta - har xil noxush hodisalar ro'y berishi natijasida ko'rilgan zararni qoplash hamda fuqarolarning hayotida tegishli sug'urta hodisalari ro'y berganda ularga moddiy yordam ko'rsatish maqsadida tashkil etiladigan va undan foydalanish bilan bog'liq (maqsadli pul fondlari) iqtisodiy munosabatlar yig'indisi. o'tkazish shartiga qarab, sug'urta majburiy va

ixtiyoriy bo'ladi. Ob'ektiga ko'ra, mulkiy, shaxsiy va javobgarlik sug'urtasiga bo'linadi. Sug'urtaning asosini risk tashkil etadi. Sug'urta - bu riskni taqsimlash usulidir.

5.2. Sportda sug'urta fondidan foydalanish bilan bog'liq atamalar va tushunchalar.

Bosh polis- sug'urta kompaniyasi va sug'urtalanuvchi o'rtasidagi yozma bitim. Bu bitimga muvofiq, tegishli davr mobaynida sug'urtalanuvchi barcha ob'ektlarni sug'urta kompaniyasiga sug'urtalash uchun beradi. Chet el tajribasida bu bitim «ochiq polis» yoki «polis-abonament» deyiladi. Mazkur bosh polis asosida sug'urtalash tashqi savdo yuklari sug'urtasida keng tarqalgan. Sug'urtalanuvchi sug'urta kompaniyasiga har bir jo'natilgan yuk haqidagi ma'lumotlar (yukning vazni, sug'urta summasi, yukni jo'natish va qabul qilib olish punktlari) bayon etilgan arizani taqdim etsa etarli, yuk avtomatik ravishda sug'urtalangan hisoblanadi.

Kvotali qayta sug'urtalash - sug'urta kompaniyasi qayta sug'urtalovchi kompaniya bilan kelishgan holda unga risklarni bir qismini beradi. Bu operatsiya kvota shartnomasi orqali rasmiylashtiriladi. Qayta sug'urtalovchi kompaniyaga sug'urta mukofotini tegishli qismi beriladi va qayta sug'urtalovchi kompaniya mutanosib ravishda ko'rilgan zararni qoplashda ishtirok etadi.

Vositachilik haqi - mijozlarni sug'urtaga tortganligi uchun sug'urta kompaniyasi tomonidan vositachilarga (sug'urta brokeri, agent) to'lanadigan haq. Vositachilik haqining miqdori sug'urtaning turiga va kelib tushgan mukofotning hajmiga bog'liq holda sug'urta mukofotiga nisbatan foizlarda to'lanadi.

Sug'urta polisi - sug'urta shartnomasi tuzilganlik faktini tasdiqlovchi hujjat. Sug'urta polisida quyidagi rekvizitlar bo'lishi shart: sug'urta kompaniyasining yuridik manzili, sug'urtalanuvchining nomi, sug'urta ob'ekti, sug'urta

mukofotining miqdori, shartnomaning amal qilish muddati. Sug'urta qoplamasini to'lashda sug'urtalanuvchi sug'urta polisini sug'urta kompaniyasiga taqdim etishi zarur.

Sug'urta dalolatnomasi - sug'urta hodisasi ro'y berganda sug'urta kompaniyasi tomonidan tuziladigan hujjat. Dalolatnomada mol-mulkning zararlanish yoxud nobud bo'lish sabablari, ko'rilgan zarar miqdori va boshqa ko'rsatkichlar bo'ladi. Dalolatnomaga, zarur hollarda sug'urta hodisasi va mol-mulkning zararlanganligini tasdiqlovchi tegishli tashkilotlarning (yong'inga qarshi kurash, davlat avtomobil nazorati, qishloq xo'jaligi, veterinariya xizmati va boshqalar) yozma hulosasi ilova etiladi. Xalqaro sug'urta munosabatlarida sug'urta dalolatnomasini adjaster yoki avariya komissari tuzadi va mohiyatan avariya sertifikatiga yaqinlashadi.

Sug'urta mukofoti - sug'urta xizmatini ko'rsatganlik uchun to'lanadigan haq. Sug'urta mukofotining miqdori sug'urta summasiga nisbatan foizlarda aniqlanadi. Sug'urta mukofotining miqdori aniq summalarda ham ifodalanishi mumkin. Masalan, avtomobil egalarining uchinchi shaxsga zarar keltirish fuqarolik javobgarligini sug'urtasida sug'urta mukofoti aniq pul birligida ko'rsatiladi.

Sug'urta puli - sug'urta majburiyatini bajarish hamda sug'urta operatsiyalarini moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmasdan o'zaro kelishgan holda bir qancha sug'urta kompaniyalarining ixtiyoriy uyushmasi. Sug'urta puli, asosan, xavfli, yirik ob'ektlarni sug'urtalash maqsadida tashkil etiladi. har qaysi kompaniya o'z sug'urtalangan riskni pulga beradi va buning uchun, pul orqali yig'ilgan sug'urta mukofotlarining bir qismini oladi.

Sug'urta ob'ekti - shaxsiy sug'urtada fuqarolarning hayoti, sog'ligi, mehnat qobiliyati bilan bog'liq manfaati; mulkiy sug'urtada binolar, qurilmalar, transport vositalari uy-joy mulki, tashiladigan yuklar va boshqa moddiy boyliklarni saqlashga bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslarning manfaati; jismoniy yoki

yuridik shaxsning o'z hatti-harakati bilan uning shaxsga zarar keltirish fuqarolik mas'uliyati - mas'uliyatni sug'urtalashda sug'urta ob'ektlari bo'lib hisoblanadi. Riskni baholash maqsadida sug'urta ob'ekti sug'urta kompaniyasining mutaxassislari tomonidan ekspertiza qilinishi mumkin.

Sug'urta shartnomasi - ikki yoki undan ortiq tomonlar o'rtasida tuziladigan yozma ravishdagi bitim bo'lib, bunda sug'urta kompaniyasi sug'urta hodisasi tufayli zarar ko'rilganda sug'urtalanuvchiga sug'urta qoplamasi yoki sug'urta summasini to'lash majburiyatini, sug'urtalanuvchi esa belgilangan muddatlarda sug'urta mukofotini to'lash majburiyatini oladi. Sug'urta shartnomasi tuzilganlik faktini tasdiqlash uchun sug'urtalovchi sug'urtalanuvchiga sug'urta polisi beradi. Sug'urta shartnomasini tuzishdagi asosiy, oddiy va qo'shimcha shartlar sug'urta shartnomasining mazmunini tashkil etadi.

5.3. Xalqaro darajada qo'llaniladigan sug'urtaga oid atamalar va tushunchalar

Abandon - to'liq miqdordagi sug'urta summasini olish uchun sug'urtalanuvchining sug'urtalangan mol-mulkdan sug'urtalovchining foydasiga voz kechishi (sug'urtalangan kema nobud bo'lganda, u xabarsiz yo'qolganda, kema yoki yuk qaroqchilar tomonidan bosib olinganda). Abandon to'g'risidagi ariza voqea-hodisa ro'y bergandan keyin olti oy mobaynida berilishi kerak. Ayrim chet mamlakatlar qonunchiligida abandon sug'urtalanuvchining bir tomonlama akti hisoblanadi. Faqat, Angliya qonunchiligida abandon uchun sug'urtalovchining roziligi talab etiladi.

Avariya komissari - sug'urta kompaniyasining vakolatiga ega bo'lgan jismoniy yoki yuridik shaxs. Sug'urtalangan kema yoki yuk bo'yicha ko'rilgan zararining xarakteri va miqdorini aniqlaydi, hodisa ro'y berganlik sabablarini o'rganadi. Sug'urta kompaniyasi avariya komissarining chet elda ham, mamlakat

ichkarisida ham tayinlashi mumkin. Avariya komissarining yuridik manzili, telefon va teleks raqamlari sug'urta kompaniyasi tomonidan beriladigan sug'urta polisida ko'rsatiladi. Sug'urtalanuvchi sug'urta hodisasi ro'y berishi zahoti avariya komissariga murojaat qilishi zarur. Avariya komissari mol-mulkning zararlanganlik darajasini aniqlaydi va sug'urta kompaniyasining topshirig'iga asosan, ko'rilgan zararni qisman qoplashi mumkin. Avariya komissari bajarilgan ishlar to'g'risida sug'urta kompaniyasi uchun avariya sertifikatini tuzadi yoki unga yozma axborot tayyorlaydi.

Avariya sertifikat - mol-mulk sug'urta hodisasi tufayli zararlanganda, ko'rilgan zararining miqdori va xarakterini tasdiqlovchi hujjat. Avariya sertifikatini avariya komissari (adjaster) tomonidan tuziladi va tegishli vositachilik haqi hisobiga sug'urtalanuvchiga taqdim etiladi. Avariya sertifikatini sug'urtalanuvchining sug'urta qoplamasini olish to'g'risidagi arizasiga ilova etiladi va qoplamani to'lashda sug'urta kompaniyasiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Adjaster - sug'urta hodisasi ro'y berishi munosabati bilan sug'urtalanuvchi tomonidan bildirilgan e'tirozni tartibga solishda sug'urta kompaniyasining manfaatlarini himoya etuvchi jismoniy yoki yuridik shaxs. U sug'urtalanuvchi bilan unga to'lanadigan sug'urta qoplamasi miqdorini kelishishga harakat qiladi. Adjaster sug'urta hodisasini ro'y berish sabablarini o'rganadi va tahlil etadi. Ushbu tahlil natijalari bo'yicha sug'urta kompaniyasiga ekspert xulosasini tuzadi hamda avariya komissari funksiyasini bajaradi. Adjaster vazifasini sug'urta kompaniyasining tarkibiy bo'limi yoki ixtisoslashgan tashkilot amalga oshirishi mumkin.

Aktuariy - lotin tilidan tarjima qilganda hisobchi degan ma'noni bildiradi. Aktuar hisob-kitoblar nazariyasini o'zlashtirib olgan sug'urta matematikasi sohasidagi mutaxassis. U sug'urta tariflarini hisoblash va metodologiyasini ishlab chiqish, uzoq muddatli sug'urta turlari bo'yicha sug'urta zahiralarini

shakllantirish bilan bog'liq hisob-kitoblarni amalga oshirish bilan shug'ullanadi. Hozirgi paytda Angliyada aktuariylar instituti faoliyat ko'rsatmoqda. Aktuariylarning xalqaro uyushmasi mavjud.

Aktuar hisob-kitoblar - sug'urta tarifi stavkalarini hisoblashning iqtisodiy-matematik usullari yig'indisi. Ushbu hisob-kitoblar katta sonlar qonuniga asoslanadi. Aktuar hisob-kitoblarning metodologiyasi, ehtimollar nazariyasi, demografiya qonuniyatlariga asoslanadi, tarif stavkasini miqdori sug'urta hodisalari ro'y berishining ehtimoliyligiga bog'liq. Demografiya ma'lumotlaridan fuqarolarning hayotini sug'urtalashda sug'urtalanuvchilarning yoshiga mos ravishda sug'urta tarifi stavkasini tabaqalashtirishda foydalaniladi. Uzoq muddatli hayotni sug'urtasi bo'yicha sug'urta summalari sug'urtalangan shaxs vafot etganda yoki u ma'lum bir yoshga etganda to'lanadi. Etarli miqdordagi sug'urta fondini shakllantirish uchun, sug'urtalovchi shartnoma amalda bo'lgan davrda qancha shaxs vafot etishi yoki ma'lum bir yoshga etishi ehtimoliyligini bilishi zarur. Aholi o'limi darajasi haqidagi statistik ma'lumot asosida turli yoshga etishi ehtimoligini hisoblash hamda fuqarolarning o'limi to'g'risidagi jadvalni tuzish mumkin. Bu jadval asosida nafaqani va hayotni sug'urtalash bo'yicha tarif stavkalarni hisoblash mumkin.

Anderrayter:

1) turli risklarni sug'urtalash vakolatiga ega, sug'urta kompaniyasi tomonidan tayinlanadigan shaxs. Sug'urta kompaniyasini sug'urta portfelini shakllanishi uchun javob beradi. U sug'urta shartnomalarini tuzish, risklarni baholash va sug'urta tarifi stavkasini belgilash yuzasidan tegishli malakaga ega bo'lishi zarur;

2) Lloyd sug'urta polislarini beradigan Lloyd sug'urta korporatsiyasini a'zosi;

3) potensial mijozlarga sug'urta polisini sotish bilan shug'ullanadigan yoki manfaatdor tomonlarga sug'urta sohasi

bo'yicha yuqori darajada maslahat xizmatlarni ko'rsatadigan jismoniy yoki yuridik shaxs.

Anderrayter siyosati- sug'urtalash bilan bog'liq yangi takliflarni ko'rib chiqish va mazkur taklifni qabul qilish yoki rad etish to'g'risida xulosalar chiqarishga qaratilgan siyosat.

Annuitet - renta va nafaqalarni sug'urtalashning hamma turlarini umumlashtiruvchi tushuncha. Bunda sug'urtalanuvchi sug'urta kompaniyasiga bir vaqtning o'zida yoki bir necha yillar davomida tegishli sug'urta mukofotlarini to'laydi. Keyin sug'urtalanuvchi butun hayoti davomida sug'urta kompaniyasidan daromad oladi. Annuitetning bir turi hisoblanadigan fuqarolarning yillik daromadini sug'urtasi bugungi kunda Buyuk britaniyada, Fransiyada va AQShda keng rivojlangan.

Dispasher - dengiz transportida umumiy avariya sodir bo'lganda ko'rilgan zararni kema, yuk va fraxt o'rtasida taqsimlash bo'yicha hisob-kitoblarni tuzadigan mutaxassis. Rivojlangan mamlakatlarda dispasher funksiyasini maxsus kompaniyalar bajaradi. Zararlarni taqsimlash bo'yicha hisob-kitoblar dispasha deyiladi va dispashani tuzganlik uchun haqni manfaatdor tomonlar (kema egasi, yuk egasi, yukni sotib oluvchi shaxs) to'laydi.

Yevropolis - Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida sug'urta shartnomasi tuzganlik faktini tasdiqlovchi sug'urta polisi.

Kovernota - sug'urta vositachisi tomonidan sug'urtalanuvchiga beriladigan va sug'urtalanuvchining sug'urta shartnomasi tuzishini tasdiqlovchi hujjat. Ushbu hujjatda ko'rsatilgan muddat mobaynida sug'urta brokeri sug'urtalanuvchiga sug'urta polisini berishi shart. Chunki, kovernota sug'urta kompaniyasi uchun yuridik kuchga ega bo'lgan hujjat hisoblanmaydi.

VI-BOB. SPORTDA SUG'URTANING EVOLYUTSIYASI VA IQTISODIYOTDAGI ROLI

6.1. Sug'urta faoliyatida iqtisodiy munosabatlar va ularning paydo bo'lishi

Sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun sug'urta tashkilotlari sug'urta badallari hisobidan pul mablag'lari fondini tashkil qiladi. Pul fondini etishmasligi uning moliyaviy ahvoli murakkablashishi mumkin. Sug'urta fondlari maqsadli ishlatiladi va zararlar yuz bergan vaqtida qoplama berish uchun ishlatiladi. Sug'urta fondi mablag'lari davlat tomonidan olib qo'yilishi va soliqqa tortilishi amladagi qonunchilikda taqiqlanadi.

Sug'urta tashkilotlari vaqtincha bo'sh turgan mablag'larini zaxiralarni investitsiya qilish orqali qo'shimcha daromad oladi.

Sug'urta sohasidagi munosabatlar quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- fuqarolar va sug'urta tashkilotlari o'rtasida shakllanadigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar;
- sug'urta tashkilotlari o'rtasida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlar;
- fuqarolar va maxsus davlat organlari o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar;
- sug'urta tashkilotlari va maxsus vakolatli davlat organi o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar.

Har-bir munosabat yo'nalishida sug'urta tashkilotlarining moliyaviy xarakterga ega bo'lgan munosabatlari mavjud.

Yalpi milliy daromadning qayta taqsimlanishi natijasida sug'urta fondlari tashkil qilinadi va moliyaviy munosabatlarining dastlabki o'rinishi yuzaga keladi. Sug'urta fonlari turlicha guruhlanadi. Ular sug'urta fondlariga, sug'urta zaxiralarga bo'linishi mumkin.

O'z navbatida sug'urta fondlari markazlashgan va markazlashmagan fondlarga ham bo'linadi. Markazlashgan

fondlar makroiqtisodiy maqsadlarda shakllantiriladi. Markazlashmagan fondlarga sug'urta tashkilotlarining fondlarini misol qilib keltirishimiz mumkin.

Joriy yilda kelib tushgan sug'urta mukofotlari hisobidan sug'urta fondlari tashkil qilinadi. Sug'urta qoplamasini to'lash imkoniyati bo'lmaganda ushbu sug'urta qoplamasini to'lash uchun foydalaniladigan pul mablag'lari sug'urta zaxiralari deyiladi. Asosiy sabab, sug'urta xodisalari yuz berishi vaqt bo'yicha va makonda farqlanishi mumkin. Ayrim yillari sug'urta xodisalari kam, boshqa yili esa ko'proq zararlar ketirishi mumkin. Agar sug'urta xodisalari soni ko'p bo'lib, ko'rilgan zarar miqdori joriy yilda kelib tushgan sug'urta mukofotlariga nisbatan ortiq bo'lsa. Bunday holatlarda sug'urta zaxiralari mablag'laridan foydalanadi.

Sug'urta faoliyatida moliyaviy munosabatlar sug'urta fondlaridan foydalanish jarayonlarida yuzaga keladi. Sug'urta fondlari mablag'lari sug'urta qoplamalari to'lash orqali ishlatiladi.

Mol-mulk va javobgarlik sug'urtasida sug'urtalanuvchining uchinchi shaxsning mulkiy manfaatlariga etkazilgan zararni qoplash uchun sug'urta fondidan to'lanadigan pul mablag'i sug'urta qoplamasi deb ataladi. Sug'urta qoplamasi sug'urta summasi meyorida amalga oshiriladi.

Sug'urta munosabatlari moliyaviy munosabatlardan o'ziga moliyaviy munosabatlardan va kredit munosabatlardan o'ziga xosligi bilan farqlanadi.

Sug'urta munosabatlarida sug'urta fondlari faqat sug'urta fondi qatnashchilarining badallari hisobidan shakllantiriladi. Sug'urta fondining qatnashchilari chegaralangan hisoblanadi. Sug'urta munosabatlari moliya munosabatlaridan qatnashchilarning soni bilan ham farq qiladi. Moliya munosabatlarida, xususan davlat byudjetining qatnashchilari ko'pchilikni tashkil qiladi. Davlat byudjeti qatnashchilariga pul mablag'lari yorda berilishi adresli xarakterga ega emas. Sug'urta

fondi qatnashchilariga sug'urta qoplamalari berish adresli xarakterga ega.

Xayot sug'urtasida sug'urta tashkilotlari sug'urta qildiruvchilarga ssudalar berish bilan ham shug'illanishadilar. Sug'urtaning ushbu belgisi kredit munosabatlariga uni yaqinlashtiradi.

Sug'urta tashkilotlarining investitsiya faoliyati bilan shug'illanishi ma'lum. Ularning investitsiya faoliyatlari jarayonlarida ham moliyaviy munosabatlar yuzaga kelishini taakidalash zarur.

Sug'urtada moliyaviy munosabatlarining o'ziga xosligi shundan iboratki sug'urta fondlari qaytarilish xarakteriga ega. Sug'urta hodisasi olib kelgan zararlar sug'urta fondi qatnashchilariga qaytariladi. Natijada sug'urta fondi tor doirada qayta taqsimlandi.

Moliya iqtisodiy munosabatlar barcha qayta ishlab chiqarish jarayonlarida, xo'jalik yuritishning etaplarida, ijtimoiy sohalarining barcha sohalarida yuzaga keladi. Sug'urta ishlab chiqarishi munosabatlarida ijtimoiy zaruratni anglatuvchi stexik munosabat – iqtisodiy kategoriya hisoblanadi.

Sug'urta iqtisodiy kategoriya sifatida moliya kategoriyasiga bo'ysinuvchi hisoblanadi. Moliya sifatida sug'urta pul shaklidagi qiymatning shakllantirish va maqsadli ishlatish bilan bog'li daromadlarni taqsimlash va qayta taqsimlash jarayonlarida yuzaga keladi.

Ammo, moliya daromad va jamg'armalarni taqsimlash va qayta taqsimlash jarayonlarida yuzaga kelsa, sug'urta tasodifiy xodisa keltirgan zararlarni qoplab berish maqsadida daromadlarni qayta taqsimlash jarayonlarida yuzaga keluvchi iqtisodiy kategoriya hisoblanadi.

Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy asoslarida sug'urta tashkilotlarining moliyaviy potentsiali va resurslar muhim ahamiyat kasb etadi va keyingi paragrafda ko'rib chiqiladi.

6.2. Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy resurslari va moliyaviy natijasi

Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy potentsiali o'z mablag'lari va jalb qilingan mablag'lar manbaasi asosida shallanadi. Shu ma'noda sug'urta tashkilotlarining moliyaviy resurslari ularning moliyaviy potentsialini belgilab beradi. Sug'urta tashkilotlarining xususiy kapitali ularni davlat ro'yxatiga olishda shallantiriladi. Xususiy kapital sug'urta tashkilotlari uchun faoliyatni boshlashning dastlabki vaqtida asosiy moliyaviy resurs hisoblandi.

Xususiy kapital turli xil manbaalardan to'ldiriladi. Dastlab tasischilar tomonidan kiritilsa, keyinchalik korxonaning daromadlari va boshqa manbaalar hisobidan to'ldiriladi. Sug'urta tashkilotlarining jalb qilingan mablag'lari daromad shaklida kelib tushuvchi sug'urta mukofotlari hisobidan (sug'urta zaxirasi sifatida), bank kreditlari, ish haqi, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha kreditorlik qarzlari hisoblanadi. U balans passivining ikkinchi bo'limida "Majburiyatlar" deb nomlanadi. Bulardan tashqari haridorlar va buyurtmachilardan olingan avanslar, ko'zda tutilgan daromadlar, harajatlar va to'lovlar zahirasi, dargumon qarzlari bo'yicha zaxiralar va boshqa qisqa muddatli passivlar ham ushbu bo'limda aks ettiriladi.

Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy potentsialini va resurslarini shakllanishida sug'urta tashkilotining oladigan daromadlari va sarf qilinuvchi xarajatlari asosiy manbaa hisoblanadi. Sug'urta tashkilotlarining daromadlari va xarajatlari asosida uning moliyaviy natijasi hisoblanadi.

Sug'urta tashkilotlari buxgalteriya hisobi bo'yicha moliyaviy natijalarni aniqlashda barcha buxgalteriya hisobiga oid meyoriy hujjatlar, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54-sonli Qarori asosida tasdiqlangan "Mahsulot (ish, xizmat) larni ishlab chiqarish va realizatsiya qilish bo'yicha xarajatlar tarkibi va moliyaviy naijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida Nizom"ga va

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2005 yil 18 oktabrda 1517-son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan "Sug'urta tashkilotlarining xarajatlari tarkibi va moliyaviy natijalarni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida Nizom"ga asosan amalga oshiradilar.

Sug'urta tashkilotlarining daromadlarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin²:

1. Sug'urta faoliyatidan daromadlar;

2. Sug'urta faoliyatidan olinadigan boshqa daromadlar;

3. Sug'urta faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan faoliyatdan olinadigan daromadlar.

Sug'urta faoliyatidan olinadigan daromadlarga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin:

- sug'urta, birgalikda sug'urtalash va qayta sug'urta shartnomalari bo'yicha kelib tushadigan sug'urta mukofotlari;

- sug'urta zaxirasining qaytim summasi (sug'urta zaxirasining keyingi yilga o'tadigan qismi);

- qayta sug'urtaga berilgan shartnomalar bo'yicha olingan komission mukofotlar, tant'emalar va boshqalar;

- sug'urta agenti, sug'urta brokeri, syurveyer va avariya komissari xizmatlarini ko'rsatganlik uchun komission mukofotlar;

- qayta sug'urtaga berilgan sug'ura shartnomalari bo'yicha qayta sug'urtalovchilar tomonidan zararning qoplangan qismi.

Sug'urta faoliyatidan olinadigan boshqa daromadlarga quyidagilarni keltirish mumkin:

- sug'urta zaxiralarini joylashtirishdan olingan daromadlar;

- qayta sug'urtaga qabul qilingan sug'urta shartnomalari bo'yicha depo mukofotlarga hisoblangan foiz daromaddari;

- sug'urta hodisasining sodir bo'lishida aybdor hisoblangan shaxsdan zararni qoplashni talab qilish huquqidan foydalanish orqali olingan daromadlar.

Sug'urta faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan faoliyatdan olinadigan daromadlarga quyidagilarni keltirish mumkin:

- asosiy vositalar, materiallar va boshqa aktivlarni sotishdan olingan daromadlar;

- o'tgan davrlarda hisobdan chiqarilgan debitorlik qarzlarni qoplash uchun kelib tushgan summalar;

- hisobdan chiqarilgan kreditorlik qarzlari;

- qonunchilik bilan cheklanmagan boshqa faoliyatni amalga oshirishdan olingan daromadlar.

Sug'urta tashkilotlarining xarajatlarini quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

1. Oldini olish chora-tadbirlari zaxirasiga qilinadigan ajratmalar;

2. Qayta sug'urtaga qabul qilingan sug'urta shartnomalari bo'yicha to'langan sug'urta qoplamalari

3. Qayta sug'urtalash operatsiyalari bo'yicha to'langan komission mukofotlar va tantemalar

4. Ish yuritish xarajatlari:

- sug'urta tashkilotining xodimlariga to'lanadigan mehnat haqi;

- sug'urta agenti va brokeri xizmatlarini ko'rsatganlik uchun to'langan komission haqlar;

- sug'urta agentlarining sug'urtalanuvchilar joylashgan joylarga borish va qaytish xarajatlari;

- sug'urta tashkilotining boshqaruv apparati xodimlarini saqlash, kompaniyaning bo'linma, filiallarini saqlash ularning moddiy texnik bazasini ta'minlash xarajatlari;

- sug'urta faoliyatini amalga oshirish bilan bog'liq xizmatlarni ko'rsatgan boshqa tashkilotlarga to'lanadigan xaqlar;

- sug'urta polislari blanklari, kvitansiyalari, ariza, mulkni ko'rikdan o'tkazish, sug'urta hodisasining yuz berganligi

² Mahsulotlar (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining 1999 yil 05.02. dagi 54 sonli Qarori. "Norma" elektron manbaa.

to'g'risida dalolatnomalar blanklarini tayyorlash xarajatlari va boshqalar;

- sug'urta tashkilotining faoliyati bilan bog'liq safar xarajatlarining barchasi;
 - boshqa sug'urta tashkilotlarining vakillarini qabul qilish va xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlar;
 - kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash bilan bog'liq xarajatlar;
 - reklama xarajatlari;
 - axborot va konsultativ xizmatlarni to'lash;
 - yillik balans va moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotlarni matbuotda chop ettirish xarajatlari;
 - asosiy vositalarning qayta tiklanishi uchun qilanadigan ammortizatsiya ajratmalari;
 - nomoddiy aktivlarning ammortizatsiyasi;
 - majburiy sug'urta bo'yicha qilinadigan xarajatlar;
 - o'z mol-mulkini ixtiyoriy sug'urtalash bilan bog'liq xarajatlar;
 - banklardan olingan kreditlar bo'yicha foizlarni to'lash xarajatlari;
 - soliqlar, yig'imlar va boshqa majburiy tartibdagi yig'imlar va to'lovlar;
 - byudjetdan tashqari fondlarga majburiy ajratmalar.
- Daromadni aniqlashda va daromad(foйда) solig'ini hisoblashda "Mahsulot (ish, xizmat) larni ishlab chiqarish va realizatsiya qilish bo'yicha xarajatlar tarkibi va moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida Nizom"da nazarda tutilgan jihatlar hisobga olinadi.
- Sug'urtalovchining sug'urta va moliyaviy xo'jalik faoliyati bilan bog'liq boshqa xarajatlarga quyidagilarni kiritish mumkin:
- sug'urta zaxiralarini investitsiya qilishdan olingan zararlar;
 - qayta sug'urtalash mukofotlari bo'yicha kompaniya tomonidan hisoblangan foizlar;
 - sud bilan bog'liq xarajatlar;

- undirib olish mumkin bo'lmagan debitorlik qarzlarni hisobdan chiqarish;

- avval vujudga kelgan qarzlardan voz kechish;
- moddiy qimmatliklarni sotish va yo'qotishdan olingan zararlar;
- tabiiy ofatlar va boshqa hodisalar oqibatida etgan zararlar.

O'zbekistonda sug'urta tashkilotlari moliyaviy natijalarini 2005 yil 18 oktabrda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida davlat ro'yxatidan o'tkazilgan "Sug'urta tashkilotlari tomonidan xarajatlar tarkibi va moliyaviy natijalarni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risidagi Nizom"ga muvofiq shakllantiradilar.

Sug'urta xizmatining tannarxiga quyidagi xarajatlar qo'shimcha ravishda qo'shilishi lozim:

- sug'urtalash (birgalikda sug'urtalash) shartnomalari bo'yicha to'langan sug'urta qoplamalari summasi;
- sug'urta hodisasi bo'yicha zararlarini bartaraf etish va sug'urta qoplamasini to'lash bilan bog'liq xarajatlar;
- baxtsiz hodisalar, sug'urtalangan mulkning shikastlanishi yoki zararlanishini oldini olish bilan bog'liq chora-tadbirlarni moliyalashtirish zaxirasiga qilinadigan ajratmalar;
- qayta sug'urtalash operatsiyalari bo'yicha hisoblangan komission mukofotlar va tantemalar.

Mazkur Nizomga asosan sug'urta tashkilotining sug'urta xizmatlarini sotishdan tushgan sof tushumi quyidagi tartibda aniqlanadi:

- sug'urtalash va birgalikda sug'urtalash bo'yicha (birgalikda sug'urtalash shartnomasida belgilangan ulush doirasida), kelib tushgan mukofotlarning umumiy hajmidan qayta sug'urtaga berilgan shartnomalar bo'yicha mukofotlar chegirilgan holda;
- plyus qayta sug'urtaga qabul qilingan sug'urta shartnomalari bo'yicha kelib tushgan mukofotlar;

- plus/minus qayta sug'urtalovchining ulushi chegirilgan holdagi ishlab topilmagan mukofotlar zaxirasining o'zgarish natijasi (keyingi matnlarda RNP);
- plus/minus qayta sug'urtalovchining ulushi chegirilgan holdagi xabar qilingan, lekin bartaraf etilmagan zararlar zaxirasining o'zgarish natijasi;
- plus/minus qayta sug'urtalovchining ulushi chegirilgan holdagi sodir bo'lgan, lekin xabar qilinmagan zararlar zaxirasining o'zgarish natijasi;
- plus/minus qayta sug'urtalovchining ulushi chegirilgan holdagi hayot sug'urtasi bo'yicha zaxiraning o'zgarish natijasi;
- plus/minus qayta sug'urtalovchining ulushi chegirilgan holdagi boshqa texnik zaxiralarning o'zgarish natijasi;
- plus sug'urta agenti, brokeri, vositachisi xizmatlarini ko'rsatganlik uchun komission va boshqa hisoblangan mukofotlar;
- syurveyer, avariya komissari-adjaster xizmatlarini ko'rsatganlik uchun mukofotlar;
- bevosita sug'urta xizmatlarini ko'rsatishdan olingan boshqa daromadlar.

Sug'urta tashkilotlarida bajarilishi majburiy bo'lgan to'lov layoqati normalarini va ularni aniqlash tartibini, alohida tavakkalchiliklar bo'yicha sug'urtalovchilarning majburiyatlari cheklangan yo'l qo'yiladigan miqdorini hisoblab chiqish metodikasini hamda majburiyatlarning jami miqdorini, sug'urtalovchilarning to'lovga layoqatliligi bo'yicha axborot berish tartibi va muddatlarini belgilash, to'lovga layoqatlilikning belgilangan normativlarini va ularning moliyaviy barqarorligiga qo'yiladigan boshqa talablarni ta'minlash O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi qoshidagi davlat sug'urta nazorati inspeksiyasining vakolat doirasiga kiradi³.

³ O'zbekiston Respublikasining Qonuni «Sug'urta faoliyati to'g'risida». T.: 2002 y., 5 aprel. «Xalq so'zi» gazetasi, 2002 yil 28 may.

O'zbekiston Respublikasida sug'urtachi va qayta sug'urtachining to'lov layoqati «Sug'urtachi va qayta sug'urtachilarning to'lov layoqati to'g'risida»gi Nizomga asosan tartibga solinadi. Mazkur nizom 2008 yilning 22 aprelida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan 41 sonli buyruq bilan tasdiqlangan va O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2008 yilning 12 mayida 1806 son bilan ro'yxatga olingan.

Sug'urtachilarni va qayta sug'urtachilarning to'lov layoqati ularning moliyaviy majburiyatlarini to'liq va o'z vaqtida bajarilishini bildiradi. To'lov layoqatining asosini ustav kapitalining shakllanganligi, zaxiralarning etarliligi va qayta sug'urta tizimi tashkil qiladi. Sug'urtachi va qayta sug'urtachining to'lov layoqatini aniqlashda to'lov layoqatining meyorlaridan foydalaniladi.

To'lov layoqatining meyorlariga quyidagilar kiradi:

-to'lov layoqatining marjasining etarliligi;

- alohida risklar bo'yicha sug'urtachi va qayta sug'urtachiga ruhsat berilgan maksimal javobgarlik miqdori.

Sug'urtachining to'lov layoqatini ko'rsatkilarini aniqlashda buxgalteriya hisobi va hisobotlari ma'lumotlaridan foydalaniladi. Sug'urtachilarning to'lov layoqati ko'rsatkichlariga yuqorida keltirilgan nizomda belgilangan to'lov layoqatining meyorlari, aktivlarni joylashtirish talablari, qayta sug'urta operatsiyalari bo'yicha talablar kiradi.

To'lov layoqatining marjasining etarliligi asosiy ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi. To'lov layoqati uning miqdori birdan kam bo'lmasligi talab qilinadi.

Umumiy sug'urta sohasida, yoki faqat qayta sug'urta sohasida faoliyat yurituvchi sug'urta tashkilotlari uchun to'lov layoqatining marjasini meyori miqdori quyidagi uchta miqdordan eng kattasi hisoblanadi⁴:

⁴ Polozhenie o platejеспособности straxovshchikov i perestraxovshchikov. Utverjdeno prikazom ministra finansov ot 22.04.2008g. №41, zaregistrovano MYu ot 12.05.2008g. №1806

-Sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonunchilikka asosan sug'urta tashkilotlari uchun belgilangan ustav kapitalining minimal miqdori;

-“Mukofot usuli” bo'yicha hisoblangan miqdor;

-“To'lov usulida” hisoblangan miqdor.

“Mukofot usuli” bo'yicha hisoblangan miqdor umumiy sug'urta tarmog'i uchun belgilangan tuzatish koeffitsientini oldingi o'n ikki oyda, barcha sug'urta shartnomalari bo'yicha hisoblangan sug'urta mukofotlarining 20% ga ko'paytirish orqali topiladi. Bunda hisoblab chiqilgan sug'urta mukofotidan bekor qilingan sug'urta shartnomalari bo'yicha qaytarilgan sug'urta mukofotlari miqdori ayirilib tashlanadi. 11 va 13 klasslar bo'yicha sug'urta shartnomalarida belgilangan sug'urta mukofotlarining miqdori 50% ga oshiriladi. Sug'urta faoliyatini amalga oshirganiga 12 oy bo'lmagan sug'urta tashkilotlari hisob-kitob muddati qilib litsenziya olingan vaqtdan boshlab hisobot davri oxiriga qadar muddat olinadi.

“To'lov usulida” hisoblangan miqdor umumiy sug'urta tarmog'i uchun belgilangan tuzatish koeffitsientini quyidagi ko'rstakichlarning summasini 10%ga ko'paytirish orqali otiladi:

-oxirgi 36 oy ichida sug'urta shartnomalari bo'yicha hisoblangan sug'urta qoplamalari summasi. Bunda 11 va 13 klasslar bo'yicha hisoblangan sug'urta qoplamalari 50% ga oshiriladi;

-hisobot sanasida mavjud bo'lgan, xabar qilingan lekin tartibga solinmagan zararlar zaxirasi. Bunda 11 va 13 klasslar bo'yicha xabar qilingan lekin tartibga solinmagan zararlar zaxirasi 50% ga oshiriladi.

Sug'urta faoliyatini amalga oshirganiga 36 oy bo'lmagan sug'urta tashkilotlari hisob-kitob muddati qilib litsenziya olingan vaqtdan boshlab hisobot davri oxiriga qadar muddat olinadi.

Umumiy sug'urta tarmog'i uchun tuzatish koeffitsienti oldingi 36 oy ichida hisoblangan jami sug'urta qoplamalari va qayta sug'urtachining ulushi o'rtasidagi farqni shu davrda

hisoblangan sug'urta qoplamalariga bo'lish orqali aniqlanadi. Umumiy sug'urta tarmog'i uchun belgilangan tuzatish koeffitsienti 0.5 dan kam bo'lmasligi kerak. Tuzatish koeffitsienti 0.5 dan kam bo'lgan hollarda 0.5 tuzatish koeffitsienti sifatida olinadi.

Umumiy sug'urta tarmog'ida faoliyat yurituvchi sug'urtachining sug'urta faoliyatini amalga oshirganiga 36 oydan kam muddat bo'lgan bo'lsa, tuzatish koeffitsienti 1.0 olinadi.

Hayot sug'urtasi tarmog'ida faoliyat yurituvchi sug'urtachilar uchun to'lov layoqatining marjasi meyor sifatida quyidagi kattaliklardan eng yuqorisi tanlanadi:

-Sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonunchilikka asosan sug'urta tashkilotlari uchun belgilangan ustav kapitalining minimal miqdori;

-quyidagi ikki kattalikning yig'indisi:

a) mukofotlar zaxirasining 5% ni hayot sug'urtasi tarmog'i uchun belgilangan tuzatish koeffitsientiga ko'paytirilgan natija;

b) umumiy sug'urta tarmog'ining 1 va 2 klasslari uchun belgilangan tuzatish koeffitsientini quyidagilardan eng katta bo'lgan miqdorga ko'paytirish natijasi:

- umumiy sug'urta tarmog'ining 1 va 2 klasslari bo'yicha oxirgi 12 oyda jami yig'ilgan sug'urta mukofotlarining summasini 20% dan muddatidan oldin bekor qilingan sug'urta shartnomalari bo'yicha hisoblangan sug'urta mukofotlarini ayirmasi;

- umumiy sug'urta tarmog'ining 1 va 2 klasslari bo'yicha oxirgi 36 oyda jami hisoblangan sug'urta qoplamalarining 10% va hisobot sanasiga yig'ilgan umumiy sug'urta tarmog'ining 1 va 2 klasslari bo'yicha xabar qilingan, lekin tartibga solinmagan zararlar zaxirasi summasi.

Sug'urta faoliyati 12 va 36 oydan kam bo'lgan, yangi tashkil qilingan sug'urta tashkilotlari xisob-kitob uchun litsenziya olingan sanadan hisobot sanasiga bo'lgan davr olinadi.

Hayot sug'urtasi tarmog'i uchun tuzatish koeffitsenti qayta sug'urtachining ulushi ayirilgan jami mukofotlar zaxirasining jami mukofotlar zaxirasiga nisbati bilan hisoblanadi. Hayot sug'urtasida tuzatish koeffitsentining minimal miqdori 0.85 dan kam bo'lishi mumkin emas. Agar tuzatish koeffitsenti 0.85 dan kam bo'lsa, 0.85 koeffitsent qo'llaniladi.

To'lov layoqatining haqiqatdagi miqdori sug'urtachining xususiy mablag'lari manbaasidan quyidagi ko'rsatkichlarni ayirish natijasida hosil qilinadi:

- asosiy faoliyatda foydalaniluvchi dasturiy ta'minotdan tashqari bo'lgan, umumiy aktivlarining 10% dan oshmagan miqdordagi nomoddiy aktivlar miqdori. Dasturiy ta'minot qiymati boshlang'ich bahoda inobatga olinadi;
- ustav kapitali bo'yicha tasischilarning qarzidorligi;
- maqsadli tushumlar va kutilayotgan to'lovlar va xarajatlar bo'yicha zaxira;
- tasischilar o'rtasida taqsimlanishi rejalashtirilayotgan taqsimlanmagan foydaning qismi;
- hissadorlarga, tasischilarga, ishchilarga berilgan qarzlari va ularga hisoblangan foyiz;
- bog'liq shaxslar bilan bog'liq debitorlik qarzlari;
- shartnomada belgilangan to'lash muddatidan uch oy davomida to'lanmagan sug'urta mukofotlarining miqdori;
- berilgan kafolatlar;
- soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha debitorlik qarzlari.

Sug'urtachilarning jami sug'urta majburiyatlari va alohida risk turlari bo'yicha majburiyatlarning yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan miqdorlari.

Alohida risk turlari bo'yicha sug'urtachining majburiyatlarini miqdori xususiy mablag'lari va sug'urta zaxiralarining 20% dan oshmasligi talab qilinadi. Belgilangan meyordan oshgan sug'urta majburiyatlari faqat qayta sug'urtalash sharti bilan olinishi ruxsat beriladi.

Umumiy sug'urta tarmog'ida faoliyat yurituvchi va faqat qayta sug'urta bilan shug'illanuvchi sug'urta tashkilotlarining majburiyatlarining maksimal miqdori xususiy mablag'lar manbaasining 200% dan oshmasligi talab qilinadi. Yoki meyordan oshgan majburiyatlar qayta sug'urtalanishi zarur.

Qayta sug'urta operatsiyalariga qo'yiladigan talablar. Litsenziyada ruxsat berilgan klasslar bo'yicha risklarni qayta sug'urtaga qabul qilinishi mumkin.

Qayta sug'urtalanuvchi risklarni qayta sug'urtaga faqat tasdiqlangan qayta sug'urtachiga berishi ruxsat beriladi. Tasdiqlangan qayta sug'urtachi quyidagilar bo'lishi mumkin:

- faqat qayta sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo'lgan sug'urta tashkilotlari;
 - sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo'lgan va qonunchilikda belgilangan minimal ustav kapitaliga ega bo'lgan sug'urta tashkilotlari (qayta sug'urta uchun);
 - quyidagi reyting ko'rsatkichiga ega bo'lgan chet el sug'urta kompaniyalari:
 - "Moody's Investors Services" reyting agentligining "Vaa3" dan kam bo'lmagan reytingiga ega bo'lgan;
 - "Standard and Poors corporation" reyting agentligining "VV+" dan kam bo'lmagan reytingga ega bo'lgan;
 - "Fitch, Inc." Reyting agentligining "VV-" dan kam bo'lmagan reytingga ega bo'lgan;
 - "A.M. Best Company, inc." Reyting agentligining "I+" dan kam bo'lmagan reytingga ega bo'lgan;
 - "Ekspert - RA" reyting agentligining "A++" dan kam bo'lmagan reytingga ega bo'lgan chet el sug'urta kompaniyalari qayta sug'urta bilan shug'illanishi mumkin.
- O'zbekiston Respublikasidan tashqarisida, chet el sug'urta kompaniyasiga beriladigan majburiyat miqdori, har -bir sug'urta shartnomasi bo'yicha, 95% dan oshmasligi talab qilinadi.

Chet el sug'urta kompaniyasiga qayta sug'urta uchun berilgan sug'urta shartnomalarida sug'urtachining ulushi haqiqatdagi to'lov layoqatining marjasini 5% dan kam bo'lmasligi lozim. Eksport kontraktlarini siyosiy va tijorat risklaridan va chet elga chiquvchilarni sug'urtalash bundan mustasno.

To'lov layoqati meyorlarining hisob-kitoblarini taqdim qilish muddati va tartibi, sug'urtachilarning aktivlarini joylashtirish talablari. Qayta sug'urta operatsiyalariga bo'lgan talablar.

Sug'urta tashkilotlari chorak yakunida keyingi oyning 25 sanasiga qadar davlat sug'urta nazoratiga to'lov layoqati meyorlari, aktivlarni joylashtirish to'g'risida, qayta operatsiyalar to'g'risida hisob – kitoblar topshiradilar.

Agar sug'urtachining to'lov layoqati marjasining meyorlari hisobot davrida 1 dan 0.5 ga qadar tushib ketsa 10 kun muddatda davlat sug'urta nazoratiga moliyaviy holatni yaxshilash bo'yicha choralarni tasdiqlash uchun taqdim qilishi zarur.

Ishlab chiqilgan chora-tadbirlar 6 oy muddatga ishlab chiqiladi. Chora-tadbirlarda sug'urta tashkilotini moliyaviy holatini yaxshilash bo'yicha kompleks ishlar nazarda tutiladi. Kompleks chora-tadbirlarda sug'urta tashkiloti ustav kapitali miqdorini o'zgartirish, qayta sug'urta operatsiyalari chegaralarini kengaytirish, tarf siyosatini o'zgartirish, debitorlik va kreditorlik qarzlarni qisqartirish, aktivlar tarkibini o'zgartirishlarni nazarda tutishi mumkin.

Agar kompleks chora-tadbirlarda ustav kapitalini o'zgartirish nazarda tutilgan bo'lsa, tasischilarni roziligi talab qilinadi.

Davlat sug'urta nazorati taqdim qilingan hisobotlarni va kompleks chora-tadbirlarni tahlil qilib moliyaviy holatni o'zgartirish bo'yicha takliflar beradi va nazorat qiladi.

Hisobot davri yakunida sug'urtachining to'lov layoqati marjasining etariligi 0.5 dan past bo'lsa litsenziyaning amal qilish kuchi tugatirladi.

Sug'urta tashkilotlari tomonidan maksimal majburiyatlarni olish talablari buzilgan hollarda Davlat sug'urta nazorati inspeksiyasi kamchilikni tuzatish to'g'risida ko'rsatma beradi. Sug'urta tashkiloti bir oy davomida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf qilishi zarur.

6.3. Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligiga ta'sir qiluvchi omillar tahlili

Sug'urta majburiyatlarining hajmi sug'urta tashkilotlarining moliyaviy holatining asosiy ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Sug'urta majburiyatlari xo'jalik faoliyatining boshqa turlaridagi majburiyatlardan farq qiladi. Bundan tashqari sug'urta majburiyatlarini sug'urta bozorining asosiy ko'rsatkichlari sifatida ham ko'rsatishimiz mumkin.

Sug'urta tashkilotlarining moliyaviy ko'rsatkichlarini dinamikasi o'sish tendensiyasiga ega. Sug'urta tashkilotlarining aktivlarini tarkibini tahlil qilib ko'ramiz.

Sug'urta tashkilotlarining jami aktivlarini summasini 100 foyiz deb qaraydigan bo'lsak, ularning 80.3%ni moliyaviy va kapital qo'yilmalar tashkil qiladi. Bu sug'urta tashkilotlarining jami aktivlarini 80.3% investitsiyaga yo'naltirishi ko'rsatadi. Sug'urta tashkilotlarining jami aktivlarining 6.3 % pul mablag'lari tashkil qiladi. Bu sug'urta tashkilotlarining bank hisob raqamlaridagi, g'aznadagi va boshqa hisob raqamlarda aks etgan pul mablag'lari hisoblandi. Sug'urta tashkilotlari pul mablag'laridan joriy xarajatlar, sug'urta qoplamalarini to'lash uchun sarf qilinadi. Sug'urta tashkilotlarining debitorlik qarzlari ham ularning moliyaviy xo'jalik faoliyatida katta hamiyat kasb etadi. Jami aktivlar tarkibida sug'urta tashkilotlarining debitorlik qarzlari 4.6% ni tashkil qiladi. Barcha sug'urta tashkilotlari o'z faoliyatini amalga oshirishda tegishli asosiy vositalarga ega hisoblanadi. Sug'urta tashkilotlarining asosiy vositalarining miqdori jami aktivlarining 5.0% ni tashkil qiladi.

Sug'urta tashkilotlarining barqarorligi davlat tomonidan nazorat qilinsada nazarimzda sug'urta faoliyatining ushbu sohasida muammolar etarli hisoblanadi.

Sug'urta tashkilotlarining barqarorligi asosiy shartlaridan biri belgilangan ustav kapitalining minimal miqdorini shakllantirishdir. Hozirgi vaqtda umumiy sug'urta tarmog'ida faoliyat yurituvchi sug'urta tashkilotlari uchun 1,5 mln Evro, hayot sug'urta tarmog'ida faoliyat yurituvchilar uchun 2.0 mln. Evro, majburiy sug'urta faoliyati bilan shug'illanuvchilar uchun 3.0 mln. Evro, qayta sug'urta faoliyati bilan shug'illanuvchi sug'urta tashkilotlari uchun 6 mln Evro miqdorida minimal ustav kapitali belgilangan.

Sug'urta tashkilotlarining sug'urta zaxiralarini shakllantirish tartibida ham ayrim kamchiliklar mavjud. Ishlab topilmagan mukofotlar, xabar qilingan, lekin bartaraf qilinmagan, sodir bo'lgan lekin xabar qilmagan zararlar bo'yicha zaxiralar sug'urta tashkilotlari tomonidan majburiy tarzda tashkil qilinadi. Ammo, sug'urta tashkilotlarining zararlilikni tebranish bo'yicha sug'urta zaxirasi ixtiyoriy tartibda amalga oshiriladi.

Sug'urta tashkilotlarida zararlilik tebranishi doimiy xarakterga ega. Jahon moliyaviy iqtisodiy inqirozi yuz berayotgan sharoitda zararlilikni tebranishi yanada ortadi.

Zararlilikni tebranishini ixtiyoriy tartibda shakllantirilishi zararlar miqdori oshgan hisobot davrida sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligi yomonlashishi mumkin. Chunki ushbu zaxira turi sug'urta tashkilotlari tomonidan shakllantirilmasligi ham mumkin. Zararlar miqdori oshgan davrda sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida zararlilik tebranishi bo'yicha tashkil qilishni majburiy o'rnatishni taklif qilinadi. Ushbu taklifni amalga tadbiq qilinishi sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini davlat tomonidan tartibga solish mexanizmini samarasini oshishiga olib keladi.

Sug'urta zaxiralarini investitsiyaga yo'naltirish sohasida ham ayrim kamchiliklar mavjud. Sug'urta tashkilotlarining aktivlarini joylashtirishga qo'yilgan talablarga e'tibor qilsak, kredit uyushmalarining depozitlariga sug'urta tashkilotlarining ustav kapitalini 10% miqdorigacha joylashtirish mumkinligi meyorlashtirilgan. Ammo, hozirgi vaqtda kredit uyushmalari qo'yilgan depozitlarga bank muassalariga nisbatan katta miqdordagi foyiz to'lanadi. Shu sababli, joylashtiriluvchi aktivlarning daromadlik darajasini oshirish maqsadida kredit uyushmalariga qo'yiluvchi depozit miqdorini chegarasini 10% dan 20% gacha oshirish taklif qilinadi.

Bundan tashqari, davlat sug'urta nazorati ruhsati bilan tasischilarga qarz berish ruhsat berilgan, agar qarz miqdori ustav kapitalining 30% dan miqdorda bo'lsa. Bunday holatlarda berilgan qarzni nazorat qilish imkoniyatlari cheklandai. Chunki tasischilar o'zlarining mavqeilaridan foydalanib, sug'urta tashkilotlariga bosim o'tkazishi mumkin. Bunday noxush holatlarga barham berish maqsadida tasischilarga qarz berishni taqiqlash zarur. Ushbu taklifni amalga tadbiq qilinishi sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlanishiga imkon beradi.

O'zbekiston sug'urta bozorida sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash asosiy usullaridan biri qayta sug'urta mexanizmidan foydalanishdir. Afsuski respublika sug'urta bozorida qayta sug'urta faoliyati talab darajasida rivojlanmagan. O'zbekiston sug'urta bozorida ixtisoslashgan tartibda faqat bitta sug'urta kompaniyasi qayta sug'urta xizmati ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasidan tashqarisida, chet el sug'urta kompaniyasiga beriladigan majburiyat miqdori, har -bir sug'urta shartnomasi bo'yicha, 95% dan oshmasligi talab qilinadi.

VII-BOB. SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATINING MUNOSABATLARI VA ULARNI TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI

7. 1. Sug'urta munosabatlari haqida tushuncha

Sug'urta shartnomasidagi eng muhim jihatlardan biri unda sug'urta hodisasi sodir bo'lishi natijasida yetkazilgan zararlarni qoplash shartlarini bayon etilishidir.

Sug'urta shartnomasiga asosan sug'urta qildiruvchi sug'urta hodisasi yuz bergani haqida xabar topganidan so'ng darhol bu haqda sug'urtalovchini yoki uning vakilini xabardor qilishi kerak.

Agar shartnomada sug'urta hodisasi yuz bergani haqida xabar berishning muddati va/yoki usullari belgilangan bo'lsa, u holda sug'urta qildiruvchi xabar berishni shartnomada belgilangan muddat va usulda amalga oshirishi kerak. Xuddi shunday majburiyat naf oluvchiga ham agar u uning foydasiga tuzilgan shartnoma yuzasidan sug'urta qoplamasiga da'vo qilish huquqidan foydalanmoqchi bo'lsa yuklatiladi.

Ushbu majburiyat bajarilmasa, sug'urtalovchi sug'urta qoplamasini agar sug'urtalovchi sug'urta hodisasi yuz bergani haqida o'z vaqtida xabardor qilingani yoki bunday ma'lumotlarning yo'qligi sug'urtalovchini sug'urta qoplamasi to'lash majburiyatidan ozod qilishi isbotlanmasa to'lamaslikka haqlidir.

Sug'urta qildiruvchi sug'urta qoplamasini to'lash haqidagi arizasida quyidagilarni ko'rsatadi:

- sug'urta hodisasining tavsifi va sanasi;
- sug'urta qildiruvchining sug'urta hodisasi yuz bergandagi hatti-harakatlari;
- zarar miqdori va sug'urta qildiruvchining da'vo qilayotgan sug'urta qoplamasining miqdori, tegishli ro'yxat hamda summasi ko'rsatilgan holda;

- uchinchi shaxslardan zarar uchun olingan tovon miqdori. ug'urta qildiruvchi sug'urta shartnomasida ko'zda tutilgan sug'urta hodisasi yuz berganda o'tkazilishi mumkin bo'lgan zarar miqdorini kamaytirish uchun mumkin bo'lgan oqilona choralarni ko'rishga majbur. Sug'urtalovchi tomonidan qoplanadigan zararlarni miqdorini kamaytirish maqsadida qilingan xarajatlar, agar bu xarajatlar zarur yoki sug'urtalovchining topshirig'ini bajarish uchun qilingan bo'lsa, ammo bu chora-tadbirlar samara keltirmagan bo'lsa ham sug'urtalovchi tomonidan zarar albatta qoplanishi zarur.

Bu xarajatlar sug'urta pulining sug'urta qiymatiga nisbatiga mutanosib tarzda, boshqa zararlarni qoplash bilan birgalikda ular sug'urta pulidan oshib ketishidan qat'iy nazar qoplanadi. Sug'urta qoplamasi sug'urta qildiruvchining zararni qoplash haqidagi yozma arizasiga hamda vaziyat talab qilgan hollarda tegishli organ va tashkilotlarning hujjatlariga muvofiq to'lanadi.

Sug'urta qildiruvchi tomonidan sug'urta hodisasi yuz bergani haqida xabar qilinganidan so'ng sug'urta qildiruvchi, sug'urtalovchi va zarur hollarda tegishli tashkilotlar vakillaridan iborat komissiya tuziladi. Agarda sug'urta hodisasi sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan muddat davomida yuz bergani tasdiqlansa, komissiya tomonidan zararlarning sababi va hajmi ko'rib chiqiladi, zararlarni va yo'qotishlar miqdori aniqlanadi, sug'urta qoplamasi to'lash uchun summa aniqlanadi va dalolatnomada qayd qilinadi.

Ushbu dalolatnoma sug'urtalovchining sug'urta qildiruvchiga sug'urta shartnomasida belgilangan muddatda qoplama to'lashiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Agar tomonlar zararning sababi va hajmi yuzasidan o'zaro kelisha olishmasa, u holda mustaqil ekspertiza o'tkazilishi mumkin. Sug'urta qoplamasi sug'urta summasidan kam miqdorda to'langan sug'urta shartnomasi, shartnomadagi va to'langan sug'urta qoplamasi o'rtasidagi farq miqdori muddati tugagunga qadar o'z kuchini saqlab qoladi. Agar zarar uning

sababchisi tomonidan butunlay qoplangan yoki sud qaroriga binoan uning zimmasiga yuklatilgan bo'lsa, u holda sug'urta qildiruvchi sug'urta qoplamasini talab qilish huquqidan mahrum bo'ladi.

Agar sug'urta qildiruvchi yoki naf oluvchi zarar sababchisi yoki uchinchi shaxslardan qoplama olgan bo'lsa, sug'urtalovchi faqat sababchi yoki uchinchi shaxs tomonidan to'langan qoplama bilan sug'urta shartnomasiga muvofiq to'lanishi kerak bo'lgan pul o'rtasidagi farqni to'laydi. Agar mulkning yo'q bo'lishi yoki zararlanishi jinoyat natijasida yuz bersa va bu jinoyatni sodir etgan shaxsga nisbatan jinoiy ish qo'zg'atilgan bo'lsa, u holda sug'urta qildiruvchiga sug'urta qoplamasi, aybdor shaxsga berilgan da'vo regressi sud tomonidan jinoiy ish ko'rilayotganda ko'rib chiqilishi mumkinligini e'tiborga olgan holda, tergov olib borilayotgan davrda yoki tergov tugagandan so'ng to'lanishi mumkin.

Qoplama miqdori mulk zararlanganda uni almashtirish qiymati bilan, u butkul nobud bo'lganda esa ro'yxatda ko'rsatilgan haqiqiy qiymati bilan chegaralanadi. Ammo sug'urta qoplamasining umumiy miqdori sug'urta shartnomasidagi umumiy sug'urta pulidan yoki xar bir band bo'yicha javobgarlik limitidan oshib ketmasligi kerak. Agar sug'urta shartnomasida nazarda tutilgan bo'lsa sug'urtalovchi qoplamani sug'urta shartnomasida belgilangan franshizani hisobga olgan holda to'laydi.

Sug'urtalovchining sug'urta qoplamasi to'lamaslik haqidagi qarori to'g'risida sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi)ga ularning sug'urta qoplamasi to'lash haqidagi murojaatidan boshlab 15 kun mobaynida xabar berilishi kerak. Xabarnomada rad etishning sabablari ko'rsatilishi lozim.

Sug'urtalovchining sug'urta qoplamasini yoki sug'urta pulini to'lamaslik haqidagi qaroriga sudga da'vo arizasini bergan holda e'tiroz bildirilishi mumkin. Agar sug'urta shartnomasida boshqacha tartib belgilanmagan bo'lsa, sug'urtalash natijasida

qoplangan sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi)ning zarar keltirgan shaxsga bo'lgan da'vo huquqi sug'urta qoplamasini to'lagan sug'urtalovchiga u to'lagan pul doirasida o'tadi. Biroq ataylab zarar yetkazgan shaxsdan da'vo qilish huquqi sug'urtalovchiga o'tishini inkor etuvchi sug'urta shartnomasining sharti kuchga ega emas.

Sug'urtalovchiga o'tgan da'vo huquqi sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi) va zarar uchun javobgar shaxs o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi qoidalarga amal qilingan holda amalga oshiriladi. Sug'urtalovchiga o'tgan da'vo huquqini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan barcha hujjatlar, dalillar va boshqa ma'lumotlarni sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi) sug'urtalovchiga taqdim etishga majbur. Agar sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi) zarar uchun javobgar shaxsga bo'lgan sug'urtalovchi tomonidan qoplangan zarar uchun da'vo huquqidan voz kechsa yoki uning aybi tufayli da'vo qilishning iloji bo'lmasa, sug'urtalovchi sug'urta qoplamasini butunlay yoki tegishli qismini to'lamaslik va to'langan sug'urta qoplamasining ortiqcha qismi qaytarilishini talab qilish huquqiga ega.

Agar sug'urta qildiruvchi qayta tashkil qilinsa, uning sug'urta shartnomasi bo'yicha huquq va majburiyatlari qonuniy vorisiga o'tadi va bu haqda sug'urta qildiruvchi (naf oluvchi) sug'urtalovchini yozma ravishda xabardor etadi. Sug'urta shartnomasi bo'yicha huquq va majburiyatlarni uchinchi shaxslarga o'tkazish tomonlarning yozma roziligisiz amalga oshirilishi mumkin emas. Har bir sug'urta shartnomasiga har bir sug'urta hodisasi natijasida ko'rilgan har bir zarar yoki hamma zararlar bo'yicha shartsiz franshiza/shartli franshiza qo'llaniladi.

Franshiza miqdori tomonlar bilan kelishiladi va sug'urta shartnomasida ko'rsatiladi. Tomonlar fors-major shartlari davrida sug'urta shartnomasi bo'yicha o'z majburiyatlarini qisman yoki butunlay bajara olmasliklari uchun javobgar emaslar. Fors-major shartlari bo'lib quyidagilar hisoblanadi: harbiy harakatlar, blokadalar, ish tashlashlar, davlatlararo va

davlat tashkilotlarining cheklovchi va ta'qiqlovchi choralari, sug'urta shartnomalarida ko'rsatilmagan tabiiy ofatlar.

Fors-major shartlari yuz berganda yoki tugaganda tomonlar bir-birini yozma ravishda xabardor qilishlari shart. Fors-major shartlari yuz berganda tomonlarning o'z majburiyatlarini bajarish muddatlari fors-major sharti davom etgan muddatga teng muddatga uzaytiriladi. Sug'urta shartnomasidan kelib chiqadigan barcha nizolar qonunda belgilangan tartibda hal etiladi.

7.2. Sug'urta vositachilarining sug'urta munosabatlaridagi o'rni

Sug'urta qoplamasi sug'urtalanuvchining zararni qoplash to'g'risidagi yozma arizasi, shuningdek, vakolatli organlardan olingan tegishli hujjatlar asosida to'lanadi. Bunday hujjatlarning taqdim etilmasligi sug'urtalovchiga ushbu hujjatlar bilan tasdiqlanmagan zarar uchun tovon to'lashni rad etish huquqini beradi.

Sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchi (naf oluvchi, sug'urtalangan shaxs) o'rtasida yuzaga keladigan bahs-munozaralarning uchta asosiy ko'rinishi mavjud:

1) sug'urta shartnomasini tuzish jarayonida yuzaga keladigan bahslar;

2) sug'urta shartnomasining va sug'urtalovchi o'z majburiyatini bajarishi bilan bog'liq bahs-munozaralar;

3) sug'urta shartnomasiga o'zgartirish kiritish, bekor qilish hamda tugatish bilan bog'liq bahs-munozaralar.

Mol-mulk sug'urtasi bo'yicha quyidagi hollarda sug'urtalovchi sug'urta shartnomasini tuzishdan bosh tortishi mumkin:

- sug'urtalanuvchi tomonidan sug'urtaga olinadigan mol-mulkni saqlashga loqaydlik bilan munosabatda bo'lishi aniqlanganda;

- sug'urta hodisasining ro'y berish ehtimolligi yuqori bo'lganda; bunday hollarda sug'urtalovchi sug'urtalanuvchiga riskni kamaytirishga qaratilgan texnik tadbirlar o'tkazishni tavsiya qiladi; ba'zan esa sug'urtalovchi bunday tadbirlarni moliyalashtirishga ogohlantirish tadbirlarining fondi hisobidan ko'mak berishi mumkin;

- sug'urtalovchi bilan sug'urtalanuvchi mol-mulkning haqiqiy yoki texnik holatidagi qiymati yuzasidan kelisha olmaganda;

- sug'urtalanuvchi sug'urtalovchiga sug'urta hodisasining ro'y berish ehtimolligini va uning natijasida ko'rilishi mumkin bo'lgan zararining miqdorini aniqlash yuzasidan to'liq va aniq ma'lumotlarni taqdim etishdan bosh tortganda;

- tomonlar sug'urta summasining hajmi yuzasidan bir to'xtamga kela olmaganda;

- sug'urtalanuvchini sug'urta shartnomasi bo'yicha tarif stavkaning miqdori hamda sug'urtalovchiga to'lanadigan sug'urta mukofotining miqdori qoniqtirmasa. Bunday kelishmovchiliklar sug'urtalanuvchi bilan sug'urtalovchi o'rtasida shaxsiy sug'urta shartnomasini tuzish jarayonida ham kuzatilishi mumkin, lekin uning boshqa sug'urta shartnomasidan farqi shundaki, shaxsiy sug'urta shartnomasi ommabop hisoblanadi. Buning ma'nosi shuki, tijorat shaklidagi sug'urta tashkiloti bunday shartnomani imzolashdan bosh tortishga haqli emas, ba'zi holatlar bundan mustasno, masalan, sug'urtalovchi shartnoma tuzishning imkoni yo'qligini qonun yoki huquqiy hujjatlar yordamida asoslab bersa.

Majburiy sug'urtada sug'urtalovchi sug'urtalanuvchiga sug'urta shartnomasini tuzish taklifini dalolatnomani olgandan so'ng sug'urtalovchi 30 kun ichida ikkinchi tomonga (sug'urtalanuvchi) uning shartlarini qabul qilganligi yoki dalolatnomaga qarshi ekanligi to'g'risida ma'lum qilishi shart.

Agar tomonlar (sug'urtalovchi, sug'urtalanuvchi) uchun sug'urta shartnomasini tuzish qonunga muvofiq majburiy

hisoblansa, tomonlardan qay biri uni tuzishdan bosh tortsa, ikkinchi tomon sudga murojaat qilib, uni shartnoma tuzishga majburlashga haqli. Shartnoma tuzishdan asossiz ravishda bosh tortgan tomon ikkinchi tomonga yetkazgan zararini qoplab berishi kerak. Agar sug'urta shartnomasini tuzishda yuzaga keladigan kelishmovchiliklar sudga ko'rib chiqish uchun taqdim etiladigan bo'lsa, kelisha olmayotgan shartnoma shartlari sudning qarori bilan aniqlanadi.

Sug'urta shartnomasi tuzilgandan va kuchga kirgandan keyingi bahslar. Bunday bahslar quyidagi hollarda yuzaga kelishi mumkin:

- sug'urtalanuvchi sug'urta shartnomasini tuzish jarayonida sug'urtalovchiga sug'urta hodisasining ro'y berish ehtimolligini hamda uning natijasida ko'rilishi mumkin bo'lgan zararining miqdorini aniqlash holatlarida yolg'on ma'lumotlar taqdim etgan hollarda; bunday hollarda sug'urtalovchi haqiqiy emas deb topilishini talab qilish va qonunga muvofiq sug'urtalanuvchiga nisbatan choralar qo'llashga haqli;

- sug'urtalanuvchi sug'urtalovchiga shartomaning amal qilish davrida sug'urta riskining oshishiga olib keladigan o'zgarishlar bo'lganligi haqida xabar bermaganda, shuningdek, sug'urta hodisasining ro'y berish ehtimolligi oshishi munosabati bilan sug'urta mukofotiga qo'shimcha summa to'lashdan bosh tortganda; bunday hollarda sug'urtalovchi shartnomani bekor qilish va uning bekor qilinishi oqibatida keltirilgan zararlarni qoplab berishini talab qilishga haqli;

- shaxsiy sug'urta shartnomasi sug'urtalanuvchi, shuningdek, sug'urtalangan shaxs hisoblanmaydigan shaxsning foydasiga tuzilgan bo'lsa.

Sudda ko'rib chiqiladigan tomonlarning asosiy da'volar quyidagilar bilan bog'liq:

- sug'urtalovchi ro'y bergan hodisani sug'urta hodisasi deb tan olmaganda va sug'urta qoplamasini to'lashdan bosh tortganda;

- sug'urta qoplamasining miqdori sug'urtalanuvchini (naf oluvchini) qoniqtirmaganda;

- sug'urtalovchilarning sug'urta qoplamasini to'lab berish muddatini asossiz ravishda "uzaytirish"lari hollarida.

Sug'urtalovchi sug'urtalanuvchining aniq bir sug'urta hordisasi natijasida ko'rgan zararini qoplab berishdan bosh tortganda u har tomonlama asoslangan va yozma shaklda taqdim etilgan bo'lishi kerak. Sug'urtalovchining sug'urta qoplamasini to'lashni rad etishi haqqoniy bo'lsa va qonunning huquqiy normalari bilan asoslanmagan bo'lsa, sug'urtalanuvchi sug'urtalovchining haqligini aniqlash yuzasidan sudga ariza bilan murojaat qiladi.

Ko'pincha sug'urtalanuvchi (naf oluvchi, sug'urtalangan shaxs) bilan sug'urtalovchi o'rtasidagi nizolar sug'urta qoplamasining to'liq yoki qisman to'lanmasligi natijasida kelib chiqadi, lekin ular qonunga muvofiq asoslangan bo'ladi. Quyidagi holatlar sug'urta qoplamasi to'lanmasligiga asos bo'ladi:

- 1) sug'urtalanuvchi (naf oluvchi) sug'urta hodisasi ro'y berganligini shartnomada ko'rsatilgan muddatda va tartibda sug'urtalovchiga ma'lum qilmasa;

- 2) sug'urtalanuvchi sug'urta hodisasi natijasida ko'rilishi mumkin bo'lgan zararlarni kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni atayin amalga oshirmasa;

- 3) sug'urtalanuvchi (naf oluvchi)ning ko'rgan zarari aybdor shaxs tomonidan to'liq qoplanganda;

- 4) sug'urtalanuvchi (naf oluvchi, sug'urtalangan shaxs) sug'urta shartnomasi yoki qoidalarida ko'rsatilgan u yoki bu majburiyatlarni bajarmaganda.

Bunday majburiyatlarga (shartlarga) quyidagilar kiradi:

- sug'urtalanuvchi (naf oluvchi, sug'urtalangan shaxs) sug'urta hodisasi ro'y berganligi to'g'risidagi xabarni shartnomada belgilangan muddatda tegishli organlarga (IIV, yong'in xavfsizligi xizmati, sug'urta nazorati, militsiya, sanepidstansiya, avriya, qutqaruv xizmati) taqdim etishi kerak;

- sug'urtalanuvchi mol-mulk sug'urtasi yoki tadbirkorlik riski sug'urtasi bo'yicha shartnoma tuzayotganida sug'urtalovchini xuddi shu ob'ektlar boshqa sug'urta tashkilotida ham sug'urtalanganligi to'g'risida ogohlantirishi kerak;

- sug'urta qoidalariga ko'ra, mulkiy va tadbirkorlik riski sug'urtasida sug'urta summasining miqdori sug'urta qiymatidan oshirilishi mumkin.

Sug'urta hodisasi ro'y berganligi aniqlanmaganligi bilan bog'liq bahslar. Sug'urta sub'ektlari o'rtasidagi bahslar asosan sug'urta hodisasining ro'y bergan vaqtini, uning sabsblarini aniqlay olmaslik natijasida kelib chiqadi. Bu asosan sug'urta hodisasining sug'urta qoidalarida aniq tasvirlanmasligi oqibatida sodir bo'ladi.

Masalan, ba'zi sug'urtalovchilar sug'urtalanuvchi-banklar bilan tuzgan sug'urta qoidalarida qarz oluvchining kreditni qaytarmaslik sug'urtasida sug'urta hodisasi deb kreditning (kreditga foiz bilan olingan pul mablag'lari) qaytarilmasligini tushunadilar.

Kreditning qarz oluvchi tomonidan qaytarilmasligi holatida sug'urtalanuvchi-bank sug'urtalovchidan zararning qoplanishini talab qilishga haqli hisoblanadi, hattoki, qarzdor kredit mablag'larini kreditning ko'rsatmasi bo'yicha emas, balki boshqa yo'nalishga sarflagan bo'lsa va kutilgan sof daromadni ololmagan bo'lsa ham yoki qarzdor qarz mablag'larini ko'rsatma bo'yicha sarflagan va rejalashtirilgan iqtisodiy samaraga erishgan bo'lishi ham mumkin, lekin ishlab topgan daromadini kreditni va uning foizini qaytarishga emas, balki boshqa maqsadlarga yo'naltirgan bo'lishi mumkin. Sug'urtalanuvchi-bank esa sug'urta shartnomasida ko'rsatilgan sug'urta hodisasi bo'yicha zarar ko'rgan va uni qoplab berishini so'rab sug'urtalovchiga murojaat qiladi. Shuning uchun, sug'urtalovchi majburiyatlarining chegarasi sug'urta shartnomasida va qoidalarida aniq ko'rsatilgan bo'lishi kerak, aks holda u o'zining moliyaviy ziyoni hisobiga sug'urta qoplamasini amalga oshirishiga to'g'ri keladi.

Ayniqsa, sug'urtalovchilar tomonidan muntazam ravishda yangidan-yangi sug'urta xizmatlarining amaliyotga joriy etilayotgani va ular mijozlar tomonidan yaxshi o'zlashtirilayotgani sug'urta bozori taraqqiyotiga hissa qo'shmoqda. Muntazam ravishda o'sish ko'rsatkichlariga erishilib kelinayotgani kabi hisobot davrida ham sohaga oid juda ko'p yutuqlarning guvohi bo'lishimiz mumkin. Bularning barchasi zahirida avvalo sug'urta kompaniyalarini xizmat ko'rsatish tizimining samarali yo'lga qo'yilganligi va sug'urtalovchilar bilan mijozlar o'rtasidagi munosabatlarni to'g'ri tashkil etish yuzasidan chora-tadbirlar amalga oshirilayotgani yotadi.

Sug'urtalovchi va mijoz o'rtasidagi munosabatlarning yaxshi bo'lishi har ikki tomonga bog'liq hisoblanadi, sug'urtalanuvchi o'z vaqtida va belgilangan tartibda o'z majburiyatlarini bajarsa, xuddi shunday sug'urta kompaniyasi ham o'z zimmasiga olgan majburiyatlarini o'z vaqtida bajarsa hech qanday noroziliklarga o'rin qolmaydi. Aynan bugungi kunda har ikki tomon o'rtasida kelib chiqayotgan nizolarning aksariyat qismi sug'urta da'volarini ko'rib chiqish, ularni hal etish va to'lovni amalga oshirish bilan bog'liq bo'lmoqda.

Sug'urta majburiyatlari hajmining oldingi yilga nisbatan umumiy hisobda 150%ga ortganligini juda ko'p omillar bilan bog'lash mumkin, jumladan, sug'urta xizmatlariga bo'lgan ishonchning oshayotganligi, o'tgan yillarda tuzilgan shartnomalar bo'yicha mijozlarning da'volari qondirilayotgani, sug'urta bozorida faoliyat yuritayotgan sug'urtalovchilar o'rtasida sug'urta majburiyatlarining taqsimlanayotgani (chet davlatlar sug'urtalovchilarini jalb qilmagan holda) va hokazo.

Avvalo shuni yodda tutish kerakki, sug'urta majburiyatlar sug'urta kompaniyalari uchun juda jiddiy masala hisoblanadi, sababi ular o'z zimmasidagi majburiyatlarni bajarish natijasida hatto o'z faoliyatlarini to'xtatishga to'g'ri kelish holatlari ham uchrab turadi, demak, sug'urtalovchilar shunday noqulay

vaziyatlarga tushib qolmaslik uchun muntazam ravishda o'zlari qabul qilgan majburiyat ustida nazorat ishlarini olib bolrishlari zarur hisoblanadi, ya'ni qabub qilingan ob'yekt hamisha sug'urtalovchilar diqqat-e'tiborida turishi zarur, buning uchun ular ogohlantirish tadbirlarini amalga oshiradilar, bu esa ularni bankrotlikdan, sug'urta bozoridagi mavqening tushib ketishidan va eng asosiysi, mijozlar oldidagi ishonchsizlik tamg'asidan saqlab qoladi.

O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan sug'urta kompaniyalarining faoliyat natijalari bilan tanishar ekanmiz, aytish mumkinki, sug'urta bozori rivojlanish tendensiyalarini bajarmoqda. Sug'urtalovchi va mijozlar o'rtasidagi munosabatlar tartibga solinmoqda, sug'urta da'volarini ko'rib chiqish amaliyoti esa muntazam takomillashtirilmoda.

VIII-BOB. SPORTDA SUG'URTA INFRATUZILMASI VA UNING SUB'EKTLARI

8.1. Sug'urta bozori tushunchasi va uning ishtirokchilari

Ma'lumki, har qanday bozorda sotuvchi va xaridor bo'ladi hamda ular o'rtasida tegishli tovarlar (xizmatlar) ayirboshlanadi. Xuddi shunday, sug'urta bozorida ham sotuvchi (sug'urtalovchi) va xaridor (potensial sug'urtalanuvchi) ishtirok etadi. Bu erda potensial sug'urtalanuvchi tushunchasini qanday izohlash mumkin, degan o'rinli savol tug'ilishi mumkin.

Gap shundaki, basharti, potensial sug'urtalanuvchini to'g'ridan to'g'ri sug'urtalanuvchi, deb atasak katta xatoga yo'l qo'yan bo'lamiz. Negaki, amaldagi qonunlarga muvofiq, sug'urta kompaniyalari bilan bevosita shartnoma tuzgan, fuqarolik salohiyatiga ega bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslarga sug'urtalanuvchilar deyiladi.

Aksincha, sug'urta "mahsulotini" sotib olishga ehtiyoji bor, ammo hali sug'urtalovchilar bilan tegishli sug'urta munosabatlariga kirishmagan shaxslar potensial sug'urtalanuvchilar deb ataladi.

Endi, sug'urtalovchilar haqida gapiradigan bo'lsak, sug'urtalovchi - bu mamlakat xududida sug'urta faoliyatini amalga oshirish huquqi berilgan hamda sug'urtalash o'zi uchun asosiy faoliyat turi hisoblangan yuridik shaxslardir. Ko'rinib turibdiki, sug'urta kompaniyasi tegishli faoliyat yuritishi uchun vakolatli davlat organining litsenziyasiga ega bo'lishi va sug'urtaga bog'liq bo'lmagan operatsiyalar bilan shug'ullanmasligi zarur.⁵

Sug'urtalovchilar bozorga o'zlarini ishlab chiqargan o'ziga xos mahsuloti - sug'urta xizmatini taklif etadilar. Ushbu

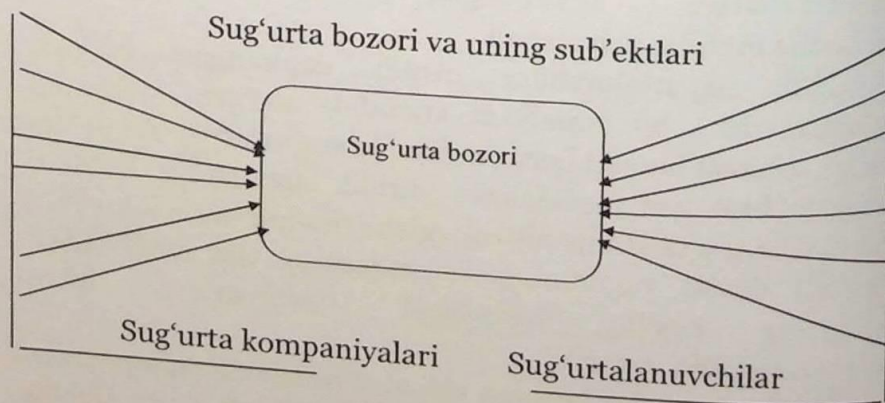
⁵ Insurance: Principles and Practice. Compiled by David Bland, The Chartered Insurance Institut, Great Britain, 1993, 329 pg

xizmatlar yuzlab, minglab sug'urta kompaniyalari tomonidan sotilishi mumkin. O'z-o'zidan, bu holat sug'urta bozorida potensial mijozlarni jalb etish uchun sug'urta kompaniyalari o'rtasida raqobatning kuchayishiga olib keladi va "mahsulot"ning sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Eng asosiysi, potensial sug'urtalanuvchi har tomonlama o'zining talabini qondiradigan "mahsulot"ga ega bo'ladi. Bayon etilganlar quruq gap emas, balki bugungi kunda iqtisodi taraqqiy etgan mamlakatlar bozorida ruy berayotgan oddiy haqiqatdir.⁶ Yuqorida zikr etilgan fikrlarni quyidagi chizmada yaqqol ko'rish mumkin.

Sug'urta bozorining mohiyatini chuqurroqanglab olish uchun kundalik xayotimizdan oddiy bir misol keltirsak maqsadga muvofiqdir.

O'zimiz yoki bolalarimizga kiyim-kechak sotib olish uchun buyum bozoriga boramiz. Aytaylik, birorta kiyim, aniqrog'i, kuylak sotib olmoqchimiz. Bozorda kuylakning har xili mavjud, baholari xam, narxi xam turlicha. Biz, albatta, sifati yaxshisini va bahosi arzonini sotib olamiz.

1-chizma

⁶ Insurance: Principles and Practice. Compiled by David Bland, The Chartered Insurance Institut, Great Britain, 1993, 329 pg

Sug'urta kompaniyasi o'z mahsulotini bozorda sotar ekan, zimmasiga katta mas'uliyat olganligini unutmasligi kerak. Chunki, sug'urtalovchi ozgina sug'urta mukofoti evaziga yirik mikdordagi riskni qabul qilib oladi va sug'urta hodisasi ruy berganda zimmasidagi sug'urta qoplamasini to'lashi shart. Shu o'rinda, biz sug'urta kompaniyasiga murojaat qilishni istagan yoki muayyan sug'urta xizmatiga ehtiyoj sezgan shaxslarga sug'urta shartnomasini tuzishdan oldin sug'urta kompaniyasining moliyaviy axvoli, balansi bilan albatta tanishib chiqishlarini maslahat qilamiz.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, boshqa tovarlar va xizmatlar kabi, sug'urta xizmatining ham bahosi talab va taklif asosida paydo bo'ladi hamda bu baho o'zining pastki va yuqori chegaralariga ega. Sug'urta tushumlarining miqdori sug'urta to'lovlari va sug'urta tashkilotlari xarajatlari miqdoriga teng bo'lishi sug'urta baxosining pastki chegarasini bildiradi. Bunday sharoitda sug'urta kompaniyasi asosiy faoliyatdan foyda ololmaydi. Ko'p hollarda sug'urta bozoridagi keskin raqobat, sug'urta tashkilotlarining potensial mijozlarni jalb etish maqsadida tarif stavkalarini kamaytirishga majbur etadi. Chet mamlakatlarda, sug'urtalovchilar sug'urta faoliyatidan zarar ko'rganda, bu zarar investitsiyadan keladigan daromad hisobidan qoplanadi.

Sug'urta xizmati bahosining yuqori chegarasi talab hajmi va bank foizining miqdori bilan aniqlanadi. Sug'urta xizmatining ma'lum bir turiga etarli darajada talab mavjud bo'lganda, sug'urta tashkiloti mazkur xizmat bahosini yuqori darajada saqlab turishi mumkin. Lekin, vaqt o'tishi bilan bozorda sug'urta xizmati ko'rsatish turlarining ko'payishi bilan, o'z-o'zidan tarif stavkalari kamayadi.

8.2. Sug'urta bozorining turlari va ularga umumiy tavsifnoma

Sug'urta bozori hududiy joylashuviga qarab xalqaro, mintaqaviy va milliy sug'urta bozorlariga bo'linadi. Milliy sug'urta bozori biron-bir mamlakat hududidagi sug'urta muassasalarini va ularni faoliyatini o'z tarkibiga oladi. Jahondagi eng yirik milliy sug'urta bozori Amerika Qo'shma shtatlaridir. Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda yig'iladigan sug'urta tushumlarining 43 foizdan ortig'i AQSH hissasiga to'g'ri keladi. Bu erda hayotni sug'urta qiluvchi 2600 dan ortiq va boshqa umumiy turdagi sug'urta xizmatlarini ko'rsatuvchi 3800 ta kompaniya faoliyat ko'rsatmoqda. Ulardan ba'zi birlari dunyo sug'urta bozorida ham oldingi o'rinlardadir.

Sug'urta bozorlari hududiy bo'linish bilan bir qatorda sug'urta turlariga qarab ham xilma-xil bo'lishi mumkin. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar amaliyotida sug'urta bozori ikkiga bo'linadi: 1) Hayotni sug'urta qilish bilan bog'liq sug'urta xizmatlari bozori; 2) Umumiy sug'urta xizmatlari bozori.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy islohotlar sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Bu jarayonda sug'urta faoliyati ham rivojlanib, ravnaq topmoqda. Sug'urta instituti bozor infratuzilmasining tarkibiy qismi sifatida uning rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Shu nuqtai nazardan, sug'urta faoliyatida risklar transferi ham o'z navbatida, bozor infratuzilmasining rivojlanganlik darajasiga bog'liqdir.

Shu o'rinda, «infratuzilma» tushunchasi iqtisodiy ilmiy lug'atlarda turlicha: masalan, «asosiy ishlab chiqarish sohalari va aholiga xizmat ko'rsatuvchi iqtisodiy tarmoqlar yig'indisi» yoki «ma'lum tarmoqqa xizmat ko'rsatuvchi ishlab chiqaruvchi va noishlab chiqaruvchi tarmoqlar majmuasi» kabi ma'nolarda qo'llanilishini qayd etish mumkin. Xususan, sug'urta bozori infratuzilmasining mazmun-mohiyatini ochib berishda, iqtisodiyot sub'ektining samarali faoliyat yuritishi uchun

kafolatli shart-sharoit yaratuvchi faoliyat turlari majmuasi nazarda tutiladi. Ma'lumki, sug'urta mahsuloti sotilishining o'ziga xos jihatlari mavjud va bu jarayon:

- sug'urta riski haqida axborot to'plash va uni aniqlashtirish;

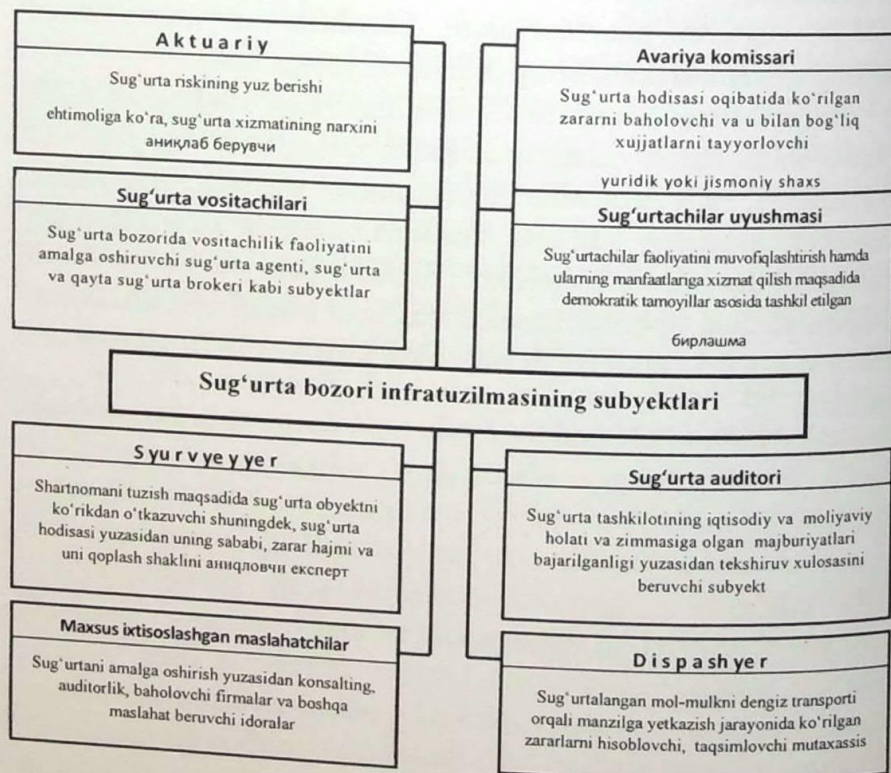
- sug'urta shartnomasini imzolash va uning amal qilishini ta'minlash kabi bosqichlarni o'z ichiga oladi.

Sug'urta bozori infratuzilmasining o'ziga xosligidan kelib chiqib, shuni qayd etish mumkin, uning tarkibiga sug'urta vositachilari, sug'urtachilar uyushmasi, avariya komissari, syurveyer, aktuariy, sug'urta auditori, maxsus ixtisoslashgan maslahatchilar hamda baholovchi firmalar kabi sub'ektlar kiradi (2-chizma). Shu o'rinda, London sug'urta bozori infratuzilmasi tarkibiga sug'urta anderryayterlari ham kiritilganligini qayd etish mumkin.

8.3. Sug'urta bozori infratuzilmasining sug'urta bozori rivojlanishidagi ahamiyati

3-chizma

Sug'urta bozori infratuzilmasining sub'ektlari

O'zbekiston sug'urta bozorida o'ziga xos o'ringa egadir. Masalan, aktuariy sug'urta xizmatlari narxini aniqlashda qatnashuvchi sub'ekt sanaladi. Bunda, u katta sonlar va ehtimollik qonunlari, shuningdek, statistik ma'lumotlardan foydalanadi. Rivojlangan mamlakatlarda sug'urta tashkilotlari aktuariy faoliyatisiz sug'urta xizmatlariga iqtisodiy asoslangan narxlarning belgilanishini ta'minlay olmaydi. Aktuariy sug'urta faoliyatini strategik rejalashtirish, sug'urta sohalari, klass(tur)lari, shuningdek, kompaniya bo'yicha sug'urta portfeli tarkibi va sifatining tahlili kabi jarayonlarda ishtirok etadi. Ayrim

davlatlarda sug'urta tashkilotining hisoboti uning vakolatli shaxslaridan tashqari aktuariy tomonidan ham tasdiqlanishi talab etiladi.

Sug'urta bozori infratuzilmasining yana bir asosiy sub'ekti bu avariya komissaridir. U sug'urta hodisasi yuz berganidan so'ng shartnoma shartlariga muvofiq amalga oshiriladigan faoliyatda ishtirok etadi. Ta'kidlash mumkinki, avariya komissari sug'urta tashkiloti bilan tuzgan shartnomasi asosida faoliyat yuritadi. U sug'urta tashkilotining vakili sifatida sug'urta hodisasi oqibatida zarar ko'rgan mulkni ko'rikdan o'tkazadi, uning ko'lamini va sabablarini aniqlaydi hamda avariya sertifikatini tuzadi. Ba'zi mamlakatlarda sug'urta tashkiloti tomonidan avariya komissariga ma'lum limit doirasida yo'qolgan mulkni qidirish xarajatlarini amalga oshirish huquqi ham berilishi mumkin.

Mamlakatimizda aksariyat hollarda sug'urta tashkilotining o'zi yoki hodisaning turiga qarab tegishli tashkilot (yo'l patrul xizmati, baholovchi tashkilot va boshqa)lar tomonidan avariya komissarining vazifasi bajarilmoqda. Bu holat, albatta sug'urta xizmatining sifatiga o'z ta'sirini o'tkazmoqda.

Keyingi yillarda O'zbekiston sug'urta bozori jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda. Mazkur jarayonda avariya komissari faoliyatining yo'lga qo'yilishi va rivojlantirilishi turli sub'ektlarning sug'urtaga bo'lgan ishonchlari ortishiga omil bo'ladi.

Sug'urta bozori infratuzilmasida avariya komissari bilan «yonma-yon» syurveyer va dispasherlar kabi sub'ektlar ham faoliyat ko'rsatadi. Syurveyer - bu maxsus ekspert bo'lib, u sug'urta ob'ektlarini sug'urta tashkiloti so'roviga asosan ko'rikdan o'tkazuvchi sub'ekt sanaladi. U sug'urtalanuvchi tomonidan ob'ektni ko'rikdan o'tkazish uchun jalb etilishi ham mumkin. Ta'kidlash lozimki, uning avariya komissari bilan o'zaro o'xshash hamda o'ziga xos farqli tomonlari ham mavjud. Bundan tashqari syurveyerning ixtisoslashganlik darajasi odatda avariya komissariga nisbatan yuqori sanaladi. Shuning uchun avariya komissari ham ba'zan syurveyer xizmatidan foydalanadi.

Sug'urta bozorida avariya komissari va syurveyer bilan birgalikda dispasher ham faoliyat ko'rsatishi mumkin. Mazkur faoliyat dengiz sug'urtasi bilan bog'liqligi sababli asosan dengiz bo'yi davlatlarida rivojlangan. Mol-mulk yoki boshqa ob'ektlar dengiz orqali manzilga etkazilish jarayonida yuz berishi ehtimol bo'lgan, turli risklardan sug'urtalanadi. Ma'lumki, dengiz transportida bir necha sub'ektlarning mol-mulki yuklangan hamda ular sug'urtalangan bo'lishi mumkin. Dengizda sug'urta xodisasi yuz berishi oqibatida mulklarning zararlanishi umumiy avariya deb nomlanadi.

Umumiy avariya holatida har bir mulk egasi qancha zarar ko'rganligini aniqlash lozim bo'ladi. Aynan shunday faoliyatni dispasher amalga oshiradi, hamda u ko'rilgan zararni hisoblash va uni xolisona taqsimlash bilan shug'ullanuvchi mutaxassis hisoblanadi. Zararning hisobi bo'yicha tuzilgan xujjat dispasha deb nomlanadi.

Sug'urta bozori infratuzilmasida sug'urta vositachilari professional ishtirokchilar sifatida o'ziga xos o'rinni egallaydi. Ular sug'urtachi va sug'urtalanuvchi o'rtasida vositachilik faoliyatini amalga oshirish borasida muhim sub'ektlar hisoblanadi. Sug'urta vositachilarining tarkibiga sug'urta agentlari, sug'urta va qayta sug'urta brokerlari kabi sub'ektlar kiradi. Xususan, sug'urta agenti bu sug'urta tashkilotining nomidan yoki uning topshirig'iga binoan sug'urta shartnomasining tuzilishi va uning ijro etilishini tashkil etuvchi yuridik yoki jismoniy shaxsdir. Sug'urta brokeri esa sug'urtalanuvchining nomidan yoki uning topshirig'iga asosan shartnomani tuzish va uning amal qilishi bilan bog'liq faoliyatni amalga oshiruvchi yuridik shaxs hisoblanadi. Sug'urta vositachilari sug'urta mahsulotini sotish bo'yicha maxsus tizimga ega bo'lib, sug'urta bozorining o'ziga xos infrastrukturasini tashkil etadi.

Sug'urtachilar uyushmasi unga a'zo bo'lgan sub'ektlarning manfaatlariga xizmat qilish maqsadida (masalan, 1985 yildan boshlab faoliyat ko'rsatayotgan Britaniya sug'urtachilar assotsiatsiyasi singari) tashkil etilishi mumkin bo'lgan sug'urta

bozori infratuzilmasining muhim tarkibiy qismi sanaladi. Mazkur uyushma (assotsiatsiya) ning vazifasi keng ko'lamli bo'lib, u sug'urta sohasiga oid bilimlarni ommalashtirish, maxsus bukletlar, statistik ma'lumotlarni nashr etish kabi yo'nalishlarda faoliyat ko'rsatadi.

Sug'urta bozori infratuzilmasida auditorlik tashkilotlari ham o'ziga xos o'ringa ega. O'zbekiston Respublikasining 2000 yil 26 mayda qabul qilingan «Auditorlik faoliyati to'g'risida» gi Qonuniga muvofiq sug'urta tashkilotlari ham auditorlik tekshiruvidan o'tishlari majburiy qilib belgilab qo'yilgan. Auditorlik tekshiruvi sug'urta tashkilotining so'roviga asosan amalga oshiriladi. Uning natijasiga ko'ra, auditor sug'urta tashkilotining moliyaviy ahvoli yuzasidan o'z xulosasini beradi. Mazkur xulosada sug'urta tashkilotining moliyaviy holati aks ettiriladi. Sug'urta tashkiloti auditor taqdim etgan xulosadan kelib chiqib, o'zining moliyaviy holatini yaxshilash strategiyasini ishlab chiqadi hamda uni amalga oshiradi.

Sug'urta faoliyati o'ziga xos xususiyatlarga ham ega bo'lib, maxsus (masalan, tijorat banklari buxgalteriyasi kabi) buxgalteriya hisobini yuritish tartibini ishlab chiqishni talab etadi.

Shuni qayd etish lozimki, sug'urta faoliyatini tekshiruvchi auditor bu soha yuzasidan maxsus bilimga ega bo'lmasa, tomonlar o'rtasida kelishmovchilik yuzaga kelishi mumkin. Shu sababdan, sug'urta faoliyatini rivojlantirishda uning o'ziga xos bo'lgan buxgalteriya hisobini yuritish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagilardan tashqari maxsus ixtisoslashgan maslahatchilar ham sug'urta bozori infratuzilmasining sub'ekti sifatida faoliyat yuritishlari mumkin. Mazkur sub'ektlar jumlasiga ixtisoslashgan va keng qamrovli maslahat byurolari, advokatlik hamda baholovchi firmalarni kiritish mumkin. Shu o'rinda ta'kidlash mumkinki, mamlakatimizda maslahatchilik xizmatining rivojlanganlik darajasi hozirda yuqori emas va mazkur mutaxassislar sug'urta faoliyatida deyarli ishtirok etishmayapti.

Xalqaro tajribani o'rganish shuni ko'rsatmoqdaki, bozor infratuzilmasi sug'urta bozori infratuzilmasini shakllantirish bilan bir butunlikda kechadigan jarayondir. O'zbekistonda sug'urta bozori infratuzilmasining shakllantirilishi birmuncha o'zgacha tarzda kechmoqda.

Sug'urta bozori infratuzilmasida alohida mustaqil faoliyat ko'rsatishi lozim bo'lgan sug'urta vositachilari, auditorlari, sug'urta ob'ektlarini baholovchi(ekspert)lar hamda boshqa sub'ektlar, xorijiy amaliyotdagidan farqli ravishda, mamlakatimizda faoliyat yuritayotgan sug'urta tashkilotlarining o'ziga biriktirilgan. Garchi, sug'urta bozori infratuzilmasining rivojlanishi sust kechayotgan bo'lsada, sug'urta tashkilotlarining o'z infratuzilmasini rivojlantirishga bo'lgan harakatlari ko'zga tashlanmoqda. Xususan, bu borada «O'zbekinvest» EIMSKning etakchi bo'layotganini, uning qoshida «Sug'urta olami» nomli sug'urta biznesini o'qitish va «Innovatsiya va sug'urta xizmatlarini rivojlantirish» markazlari, «O'zbekinvest Eksiminform» marketing hamda «O'zbekinvest Assistans» servis agentliklari «O'zbekinvest Sarmoyalari» investitsion kompaniya shuningdek, boshqa sho'ba korxonalar samarali faoliyat ko'rsatayotganligini qayd etish mumkin.

Sug'urta bozori infratuzilmasini shakllantirish va uning sub'ektlari faoliyatining meyoriy-xuquqiy bazasini takomillashtirish O'zbekistonda sug'urta bozori taraqqiyotini yangi rivojlanish bosqichiga olib chiqadi. Xususan, mamlakatimizda sug'urtachilar uyushmasini tashkil etish, aktuariy, syurveyer kabi sub'ektlarning faoliyatini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'kidlash joizki, bu jarayon sug'urta bozori infratuzilmasi sub'ektlarining alohida ixtisoslashuvini hamda ularning faoliyatini o'zaro muvofiqlashtirishni taqozo etadi.

IX-BOB. SPORTDA SUG'URTA FAOLIYATINING HUQUQIY ASOSLARI VA KONSEPTUAL MODEL

9.1. Sug'urta munosabatlarini tartibga solishda huquqning ahamiyati, sug'urta huquqi va uning mazmuni

Jamiyatda fuqarolar va ularning jamoasi o'z faoliyatlari jarayonida bir-birlari bilan tegishli ijtimoiy munosabatda bo'ladilar. Ushbu munosabatlarni bir qolipga solish uchun ularni tartibga keltirish zarur, ya'ni fuqarolar va tashkilotlarning hatti-harakat qilish doirasini belgilash zarur. Bayon etilganlar to'laligacha sug'urtaga ham taalluqlidir. Sug'urta ijtimoiy-iqtisodiy qonuniyat sifatida huquqiy tomondan mustahkamlanishni talab etadi. Sug'urta fondini tashkil etish va undan foydalanish jarayonida paydo bo'ladigan munosabatlar huquqiy tartibga solinadi.

Sug'urta sohasida vujudga keladigan huquqiy munosabatlar fuqarolik-huquqiy munosabatlar tarkibiga kiradi. Bunday munosabatlar fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining huquqiy holatini, mulk huquqi va boshqa ashyoviy huquqlarning, shartnoma majburiyatlarini, shuningdek mulkiy hamda shaxsiy nomulkiy munosabatlarni tartibga soladi.

Sug'urta sohasidagi fuqarolik-huquqiy munosabatlar quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

- fuqarolar va sug'urta tashkilotlari o'rtasida shakllanadigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar;
- sug'urta tashkilotlari o'rtasida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlar;
- fuqarolar va maxsus davlat organlari o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar;
- sug'urta tashkilotlari va maxsus vakolatli davlat organi o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar.

Fuqarolar va sug'urta tashkilotlari o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar tegishli shartnoma qoidalariga asoslanadi. Bunda bir tomondan sug'urta

tashkilotining fuqaro oldida, ikkinchi tomondan fuqaroning sug'urta tashkiloti oldidagi burch va majburiyatlari paydo bo'ladi. ya'ni, tuzilgan shartnomaga ko'ra, fuqaro o'z vaqtida sug'urta mukofotini to'lashi shart. Sug'urta hodisasi ro'y berganda esa, sug'urta tashkiloti sug'urta shartnomasida qayd etilgan shart va muddatlarda sug'urta qoplamasi (summasini) fuqaroga to'lab berishi lozim. Ko'rinib turibdiki, shartnoma – fuqarolik-huquqiy hujjat sifatida taraflarning o'zaro munosabatini huquqiy tartibga solyapti.

Sug'urta tashkilotlarining bir-birlari o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlari sug'urta pulini va qayta sug'urta qilish bilan bog'liq tuzilgan shartnomalar doirasida shakllanadi. Amaldagi qonun hujjatlariga ko'ra, sug'urta tashkiloti moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, binobarin, sug'urtalanuvchilar oldida o'z majburiyatini bajarishini ta'minlash maqsadida sug'urta pulida ishtirok etishi yoxud boshqa sug'urta tashkilotlari yoki ixtisoslashgan qayta sug'urta tashkilotlari bilan shartnomaviy munosabatlarga kirishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 959-moddasida «sug'urta shartnomasi bo'yicha sug'urtalovchi o'z zimmasiga olgan sug'urta tovonini yoki sug'urta pulini to'lash xavfi uning tomonidan to'liq yoki qisman boshqa sug'urtalovchida (sug'urtalovchilarda) u bilan tuzilgan qayta sug'urta qilish shartnomasi bo'yicha sug'urtalanishi mumkin» deb alohida qayd etilgan.

Qayta sug'urta qilish shartnomasiga nisbatan, agar qayta sug'urta qilish shartnomasida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, Fuqarolik kodeksining tadbirkorlik xavfini sug'urta qilish borasida qo'llanishi lozim bo'lgan qoidalari tatbiq etiladi. Qayta sug'urta qilish shartnomasini tuzgan sug'urta shartnomasi (asosiy shartnoma) bo'yicha sug'urtalovchi keyingi shartnomada sug'urta qildiruvchi hisoblanadi.

Fuqarolar va maxsus davlat organlari o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar maxsus vakolatli

davlat organining sug'urtalanuvchilar bo'lgan – fuqarolarning qonuniy manfaatlarini himoya etish bilan bog'liqdir.

Amaliyotda shunday holatlar bo'ladiki, sug'urta tashkiloti sug'urtalanuvchiga sug'urta hodisasi tufayli ko'rilgan zararni qoplashdan asossiz voz kechishi mumkin. Bunday paytda o'z manfaatlarini huquqiy himoya etish maqsadida sug'urtalanuvchi maxsus vakolatli davlat organiga murojaat etishi mumkin.

Sug'urta tashkilotlari va maxsus vakolatli davlat organi o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar qonun hujjatlari asosida tartibga solinadi. Maxsus vakolatli organning sug'urta tashkilotlariga nisbatan paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlari o'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi va «Sug'urta faoliyati» to'g'risidagi Qonunda o'z aksini topgan. Maxsus vakolatli davlat organi qonunda belgilangan tartibda sug'urta tashkilotlarining faoliyatini nazorat etib boradi.

Zaruriyat bo'lganda esa, sug'urtalanuvchilarning manfaatini himoya etish maqsadida undan sug'urta faoliyatini amalga oshirish huquqini beruvchi litsenziyani chaqirib olish huquqiga ega.

Sug'urtani huquqiy tartibga solish davlat tomonidan sug'urta munosabati qatnashchilarining hatti-harakatini huquqiy normalar vositasida amalga oshiriladi.

Jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy huquqlarini har xil oldindan ko'rib bo'lmaydigan sug'urtaviy himoya qilish uchun ko'pchilik shaxslar tomonidan tashkil etiladigan maxsus fond hisobidan amalga oshiriladigan sug'urta faoliyati jarayonida paydo bo'ladigan ijtimoiy munosabatlar mavjud. Ushbu munosabatlarni tartibga soladigan normalar yig'indisiga sug'urta huquqi deyiladi.

9.2. Sug'urta qonunchiligi, sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi qonunlar

Sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlarini ikki turga bo'lish mumkin:

- sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar;
- sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi umumiy qonunlar

Sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlarga O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 2002 yilning 5 aprelida qabul qilingan va shu yilning 28 mayida amaliyotga joriy etilgan «Sug'urta faoliyati to'g'risida»gi Qonuni hamda 2008 yil 21 aprelda qabul qilingan "Transport vositalari egalari fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash to'g'risida"gi Qonuni sug'urta faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar hisoblanadi.

Shuni alohida ta'kidlash zarurki, sug'urta munosabatlarida ishtirok etuvchi tomonlarning qonuniy manfaatlarini himoya etish maqsadida 1993 yili Oliy Majlis "Sug'urta to'g'risida" Qonun qabul qilgan edi. O'tgan yillar mobaynida mazkur qonunga ikki marta qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi. Tabiiyki, bu qonun o'sha paytda mavjud bo'lgan iqtisodiy jarayonlarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan.

Boshqacha so'z bilan aytganda, ushbu qonun sug'urta munosabatlari qatnashchilari uchun biroz yumshatilgan holatda amal qildi. Jumladan, unda sug'urta tashkilotlari tugatilgan taqdirda ularning sug'urtalanuvchilar oldidagi majburiyatini bajarish tartibi to'liq yoritilmagan. Shuningdek, bu qonunda qonunchilik talablarini buzganlik uchun tomonlarning javobgarligi o'z aksini topmagan hamda davlat sug'urta nazorati organining sug'urta tashkilotlariga nisbatan ta'sir qilish imkoniyati keskin chegaralangan edi.

Bayon etilgan holatlar mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiyotining hozirgi bosqichi talablarini hisobga olgan holda, amaldagi "Sug'urta to'g'risida"gi Qonunni yangilash va takomillashtirish zaruriyatini keltirib chiqardi. Shuni e'tiborga olib, 2002 yilning 4-5 aprel kunlari bo'lib o'tgan ikkinchi chaqiriq

Oliy Majlisning sakkizinchi sessiyasida "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi yangidan ishlab chiqilgan qonun loyihasi deputatlar tomonidan atroflicha muhokama qilindi va qabul qilindi.

Ma'lumki, sug'urta sohasini huquqiy tartibga soluvchi 2002 yil aprel oyigacha amalda bo'lgan qonun "Sug'urta to'g'risida" deb ataladi. holbuki, biz fikr-mulohaza yuritmoqchi bo'lgan qonunning nomi esa "Sug'urta faoliyati to'g'risida" deyiladi va shubhasiz, bu holat diqqatimizni o'ziga jalb etdi.

Ko'pchilik muhtaram talabalarimizda haqli savol tug'ilishi mumkin: sug'urta va sug'urta faoliyati tushunchalari o'rtasida farq bormi? Savolga javoban biz mutaxassislar aytamizki: farq bor. Sug'urtaning mohiyatini oddiy til bilan ifodalaydigan bo'lsak, oldindan ko'rib bo'lmaydigan har xil hodisalar ro'y berishi oqibatida yuridik va jismoniy shaxslar ko'radigan zararlarni sug'urta tashkiloti tomonidan qoplash bilan bog'liq munosabat. Shuni esdan chiqarmaslik lozimki, sug'urta tashkiloti o'z xizmatini mijozlarga tegishli haq - sug'urta mukofoti to'lash evaziga ko'rsatadi. Sug'urtalovchi mijozlardan kelib tushgan sug'urta mukofotlari hisobidan maqsadli pul jamg'armalarini tashkil etadi va bu jamg'arma mablag'lari faqat sug'urta hodisalari tufayli ko'rilgan zararlarni qoplaydi. E'tibor bergan bo'lsangiz, sug'urta munosabatlarida ikkita tomon ishtirok etyapdi: sug'urta tashkiloti (sug'urtalovchi) va yuridik hamda jismoniy shaxslar (sug'urtalanuvchilar). Endi, sug'urta faoliyati tushunchasiga kelsak, qonunda ta'kidlanishicha, u sug'urta bozori professional ishtirokchilarining sug'urtani amalga oshirish bilan bog'liq faoliyati. Sug'urta bozorining professional ishtirokchilari faqatgina sug'urtalovchi va sug'urtalanuvchidan iborat emas. Unda qayta sug'urtalovchilar, qayta sug'urtalanuvchilar, sug'urta brokerlari va agentlari ham ishtirok etadi.

Yangi qonunning e'tiborga molik tomonlaridan biri, unda, aniqroq aytadigan bo'lsak, uning 4-moddasida sug'urtalovchilarning sug'urtani amalga oshirish bilan bevosita bog'liq bo'lmagan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishlari mumkin emasligi qayd etilgan.

Qayd etish joizki, sug'urta faoliyati ham tadbirkorlikning bir ko'rinishi. Mamlakatimizda iqtisodiyotni erkinlashtirish jarayonlari kechayotgan va tadbirkorlik harakatlariga keng yo'l ochilayotgan bir paytda, tadbirkorlik tizimining muhim bo'g'inlaridan bo'lgan-sug'urtalovchilar uchun bunday cheklovning qonun yo'li bilan belgilanishiga sabab nima? o'tgan yillar tajribasi shundan dalolat beradiki, ko'pgina sug'urta tashkilotlari "sug'urtalovchi" niqobi ostida turli tijorat operatsiyalarini, xususan, savdo-vositachilik ishlarini amalga oshirdilar. Yuridik va jismoniy shaxslarni sug'urta qilish hisobiga kelib tushgan sug'urta mukofotlari, qoidaga ko'ra, sug'urta qoplamalarini to'lashga mo'ljallangan zahira jamg'armalarini tashkil etishga sarflanmasdan, balki sug'urta faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga sarflangan holatlar ham bo'lgan. Sug'urtaning eng asosiy prinsiplaridan biri-sug'urtalovchilarning o'z zimmalariga olgan majburiyatlarini bajarishni ta'minlaydigan sug'urta zahiralariga ega bo'lishidir. Taassufki, ba'zi sug'urtalovchilarimiz, bunday zahiralarini shakllantirmaganliklari oqibatida murakkab moliyaviy holatni boshidan kechirganligi sir emas. Ayniqsa, bu ko'p ming sonli sug'urtalanuvchilar uchun noqulay vaziyatni vujudga keltirishi mumkin.

«Sug'urta faoliyati to'g'risida» Qonunning diqqatga sazovor joylaridan yana biri, uning 10-moddasida sug'urta tashkilotlarini davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibini aniq ko'rsatib qo'yilganligidir. Ma'lumki, qonun hujjatlariga muvofiq, aksiyadorlik jamiyati shaklida tashkil etilgan sug'urta tashkilotlari o'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida davlat ro'yxatiga olinganlar. Ammo, uzoq vaqt, aniqrog'i, 1998 yilning birinchi yarmigacha sug'urta faoliyatini tartibga solish vakolati berilgan davlat sug'urta nazorati organining tashkil etilmaganligi va ilgari Adliya vazirligida davlat ro'yxatiga olingan tashkilotlarning faoliyati hech kim tomonidan nazorat qilinmaganligi oqibatida yangi tashkil etilgan sug'urta tashkilotlarini davlat ro'yxatiga olishda muammolar paydo bo'lgan.

«Sug'urta faoliyati to'g'risida»gi Qonun 29 ta moddadan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 52-bobi sug'urtaviy huquqiy munosabatlarga bag'ishlangan. Unda jami 47 ta modda mavjud. Kodeks sug'urta tashkilotlari bilan sug'urtalanuvchilar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solsa, «Sug'urta faoliyati to'g'risida»gi Qonun sug'urta tashkilotlari va davlat o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

9.3. Sug'urta faoliyatini qonun osti hujjatlari bilan tartibga solish

Qonun osti hujjatlariga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, vazirliklar va idoralarning normativ hujjatlari kiradi.

Mustaqillik davrida sug'urta faoliyati bilan bog'liq bir qancha Prezident farmonlari qabul qilingan. Ulardan biri 1995 yilning 26 iyulida tashkil etilgan «Madad» sug'urta agentligi faoliyati bilan bog'liq Prezident farmonidir. Ushbu farmonga ko'ra, agentlikning faoliyat yo'nalishlari ko'rsatilgan hamda uni 3 yil muddatga daromad (foyda) solig'i to'lashdan ozod etilganligi ta'kidlangan. Shu erda qayd etish kerakki, «Madad» sug'urta agentligini tashkil etish bilan bog'liq Prezident Farmonini ijrosini ta'minlash uchun Vazirlar Mahkamasi qaror qabul qilgan.

Shu bilan bir qatorda 1997 yil 18 fevralda «O'zbekinvest» eksport-import milliy sug'urta kompaniyasini, 1997 yilning 25 fevralida esa «O'zagrosug'urta» davlat-aksiyadorlik sug'urta kompaniyasini tashkil etish bo'yicha Prezident farmonlari qabul qilingan. Bu farmonlarda qayd etilgan kompaniyalar 5 yil muddatga daromad (foyda) solig'i to'lashdan ozod etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2002 yil 31 yanvarida «Sug'urta bozorini yanada erkinlashtirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida» Farmon qabul qildi.

Bu farmon sug'urta xizmatlari sohasidagi erkinlashtirish jarayonini yanada rivojlantirish va iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, respublikada sug'urta bozorini taraqqiy ettirishning iqtisodiy omillarini kuchaytirish, sug'urta tashkilotlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash hamda ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida qabul qilinganligini alohida ta'kidlash joiz. Shuningdek, farmonda 2002 yilning 1 fevralidan boshlab, mulkchilik shakllaridan qat'iy nazar, sug'urta tashkilotlari 3 yil muddatga daromad (foyda) solig'i to'lashdan ozod qilinishi va buning natijasida bo'shaydigan mablag'lar aniq maqsadni ko'zlagan holda mazkur tashkilotlarning moddiy-texnika bazasini rivojlantirishga, mintaqalarda keng tarmoqli agentlik shaxobchalarini tashkil etishga, kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlashga, shu jumladan, chet ellarda tayyorlash va qayta tayyorlashga yo'naltirilishi aniq belgilab qo'yilgan.

Shunisi e'tiborliki, soliq olishdan bo'shaydigan mablag'larni tarkibida davlat ulushi bo'lgan sug'urta tashkilotlari ustav jamg'armalarini ko'paytirishga yo'naltirish chog'ida mazkur mablag'lar davlatga tegishli ulush miqdoriga qo'shib hisoblaydi. 2002 yilning 1 fevralidan boshlab to'rt yil mobaynida sug'urta tashkiloti tugatilgan yoki u sug'urta faoliyatini to'xtatgan hollarda daromad (foyda) solig'ining summasi ushbu Farmonga muvofiq berilgan butun imtiyozli davr uchun to'liq miqdorda undirib olinadi.

Farmonda belgilab qo'yildiki, yuridik shaxslarning ixtiyoriy sug'urta turlari bo'yicha sarf-xarajatlari daromad (foyda) solig'ini hisob-kitob qilish chog'ida qonunchilikda belgilangan meyorlar doirasida soliqqa tortiladigan baza hisobidan chegirib tashlanadi. 2002 yilning 1 fevralidan boshlab xo'jalik yurituvchi sub'ektlar xaridorlarga xizmat qiladigan banklarning kafolatlari yoki eksport shartnomalarining siyosiy va tijorat tavakkalchiliklaridan sug'urta polisi mavjud bo'lgan taqdirda oldindan haq olmasdan va akkreditiv ochmasdan erkin almashtiriladigan valyutaga tovarlar (ishlar, xizmatlar)ni eksport qilishlari mumkin.

X-BOB. SUG'URTA FAOLIYATIDA SPORT TASHKILOTINING TASHKILIY-HUQUQIY ASOSLARI VA KONTSEPTUAL MODELII

10.1. Sug'urta sohasida davlat monopoliyasining tugatilishi

Sug'urta sohasida davlat monopoliyasining tugatilishi 1991 yil noyabr oyida "Mol-mulklarni davlat taassarfidan" chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida» qonunning qabul qilinishi bilan O'zbekiston Respublikasida keng miqyosda davlatga tegishli bo'lgan korxonalarni ijaraga topshirish, ularni aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish jarayoni boshlandi. Iqtisodiy islohotlar kuchli ijtimoiy siyosatni uyg'unlashtirish orqali bosqichma-bosqich amalga oshirildi.

Ma'lumki, ilgari hamma korxonalar davlatning ixtiyorida bo'lganligi tufayli, ularni har xil noxush hodisalardan sug'urta qilishga ehtiyoj bo'lmagan. Sababi, ushbu korxonalarga sug'urta hodisalari natijasida zarar etkazilsa, bu zararlar davlat mablag'lari hisobidan bimalol qoplanaverar edi. Ammo, yuqorida ta'kidlaganimizdek, mol-mulklarni davlat ixtiyoridan chiqarish va xususiylashtirish natijasida sektorida o'n minglab korxonalarni paydo bo'lishi, o'z-o'zidan sug'urta xizmatlariga bo'lgan talabni sezilarli ravishda oshirdi. Negaki, ilgari tajribadan farqli o'laroq, nodavlat sektoridagi korxonalar stixiyali hodisalar tufayli zarar ko'rganda, bu zararlar davlat byudjeti mablag'lari hisobidan qoplanmaydi.

Yuqorida bayon etilganlarga qo'shimcha ravishda ta'kidlash lozimki, amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar sug'urta tizimini tubdan o'zgartirib yubordi. Davlat sug'urta tashkilotlariga raqobatbardosh xususiy sektorda mustaqil sug'urta kompaniyalari vujudga kela boshladi. Bu shubhasiz, ularning faoliyatini tartibga soladigan maxsus qonun qabul qilishni talab etdi. 1993 yilning 6 mayida O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi (hozirgi Oliy Majlis) «Sug'urta to'g'risida» qonun qabul

qildi. Ushbu qonun sug'urtani rivojlantirishning, sug'urta bozorini shakllantirishning huquqiy asoslarini, respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda sug'urtaning mavqei va o'rnini belgilab beradi, fuqarolar va yuridik shaxslarning sug'urta xizmatlariga bo'lgan talablari to'liqroq qondirilishini kafolatlaydi, sug'urta munosabatlari barcha ishtirokchilarining manfaatlari himoya qilinishi va majburiyatlariga rioya etilishini ta'minlaydi. Shunisi diqqatga sazovarki, mazkur qonunda davlat sug'urtasining monopoliyasiga barham berildi. Boshqacha so'z bilan ifodalaganda, davlat sug'urta tashkilotlari va nodavlat sug'urta tashkilotlari uchun teng sharoitlar yaratildi.

Sug'urta tashkilotlari va maxsus vakolatli davlat organi o'rtasida paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlar qonun hujjatlari asosida tartibga solinadi. Maxsus vakolatli organing sug'urta tashkilotlariga nisbatan paydo bo'ladigan fuqarolik-huquqiy munosabatlari o'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi va «Sug'urta faoliyati» to'g'risidagi Qonunda o'z aksini topgan. Maxsus vakolatli davlat organi qonunda belgilangan tartibda sug'urta tashkilotlarining faoliyatini nazorat etib boradi. Zaruriyat bo'lganda esa, sug'urtalanuvchilarning manfaatini himoya etish maqsadida undan sug'urta faoliyatini amalga oshirish huquqini beruvchi litsenziyani chaqirib olish huquqiga ega.

Sug'urtani huquqiy tartibga solish davlat tomonidan sug'urta munosabati qatnashchilarining hatti-harakatini huquqiy normalar vositasida amalga oshiriladi.

Jismoniy va yuridik shaxslarning mulkiy huquqlarini har xil oldindan ko'rib bo'lmaydigan sug'urtaviy himoya qilish uchun ko'pchilik shaxslar tomonidan tashkil etiladigan maxsus fond hisobidan amalga oshiriladigan sug'urta faoliyati jarayonida paydo bo'ladigan ijtimoiy munosabatlar mavjud. Ushbu munosabatlarni tartibga soladigan normalar yig'indisiga sug'urta huquqi deyiladi.

10.2. Aksiyadorlik shaklidagi sug'urta tashkilotlari va xususiy mulk huquqiga ega jamiyatlari

Aksiyadorlik shaklidagi sug'urta tashkilotlarining faoliyati «Sug'urta faoliyati to'g'risida»gi Qonun bilan bir qatorda «Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida»gi Qonunga muvofiq huquqiy tartibga solinadi. Aksiyadorlik sug'urta tashkilotlari yopiq va ochiq turda tashkil etilishi mumkin. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi sug'urta bozorida boshqa mulk shaklidagi sug'urta tashkilotlari bilan bir qatorda aksiyadorlik sug'urta tashkilotlari ham muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishmoqda. Ular jumlasiga ochiq aksiyadorlik jamiyati shaklida tashkil etilgan «O'zagrosug'urta» va «Kafolat» davlat aksiyadorlik sug'urta kompaniyalarini, «Madad» sug'urta agenligini, «Kapital sug'urta» aksiyadorlik jamiyatlarini misol sifatida keltirish mumkin.

Ochiq aksiyadorlik jamiyati shaklida tashkil etilgan sug'urta tashkilotlarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri – ular aksiyalarining fond bozorida erkin savdoga qo'yilishidir. hozirgi kunda ushbu sug'urta tashkilotlari tomonidan sotuvga chiqarilgan aksiyalar to'liq investorlar o'rtasida joylashtirilgan bo'lsada, ular ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozorida oldi-sotdi ob'ektiga aylangani yo'q.

O'zbekiston Respublikasining «Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida»gi Qonuniga muvofiq, aksiyadorlik shaklidagi jamiyatlarning, shu jumladan sug'urta tashkilotlarining oliy boshqaruv organi – aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi hisoblanadi. Aksiyadorlarning umumiy yig'ilishi maxsus vakolatiga quyidagilar kiradi:

- Sug'urta tashkiloti nizomiga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish;

✓ soliqqa tortish rejimini qulay bo'lgan hududlarda keptiv firmalarni tashkil qilish.

bevosita sug'urtalovchilar o'zlarida ko'p risklarning ma'lum ulushini qoldirib, pul mablag'lari etishmasligi sababli qoplash iloji bo'lmagan qismini qayta sug'urtalaydi. To'g'ri yoki tijorat bozorida faoliyat olib borib, sug'urtalovchi vositachi xizmatlar va bozor konyukturasining tadqiq qilinishi bilan bog'liq xarajatlarni o'z zimmasiga olishi lozim.

Qayta sug'urtalash bilan bog'liq sof xarajatlar bevosita sug'urta xarajatlariga nisbatan ancha past. Arzonroq bozorga kirib borish imkoniyatiga ega bo'lib, qayta sug'urtalash risklarning ma'lum qismini ushlab turib, keptiv firma bir guruh kompaniya o'z-o'zini sug'urtalashda foyda keltirish mumkin.

Keptiv firmaga to'lanadigan sug'urta mukofotlari korporativ soliq to'langanda xarajatlar tarkibida odatda hisobga olinadi. Ammo AQShda soliq ma'muriyat agar firma ta'sis kompaniyaning tashqarisida sug'urtalashni olib bormasa sug'urta mukofotini tan olmaydi.

Bu o'zaro fondlarni kelib chiqishiga sabab bo'ldi. unda shu'ba keptiv jamiyatlar o'rtasida «risklar almashinadi».

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 16-bobi xususiy mulkka bag'ishlangan bo'lib, uning 207-moddasida «xususiy mulk huquqi shaxsning qonun hujjatlariga muvofiq tarzda qo'lga kiritgan mol-mulkka egalik qilish, undan foydalanish va uni tasarruf etish huquqidir», deb ko'rsatilgan. Sug'urta tashkilotlari xususiy mulk shaklida ham tashkil etilishi mumkin. Shuningdek sug'urta tashkiloti mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyat shaklida ham tashkil etiladi.

Mas'uliyati cheklangan jamiyat deganda bir yoki bir necha shaxs tomonidan ta'sis etilgan, ustav fondi ta'sis hujjatlari bilan belgilangan miqdorlarda ulushlarga bo'lingan xo'jalik jamiyati tushuniladi.

Bu haqda O'zbekiston Respublikasining «Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida»gi Qonunining 3-moddasida alohida qayd etilgan. Mas'uliyati cheklangan jamiyatning ishtirokchilari uning majburiyatlari bo'yicha javobgar bo'lmaydilar va jamiyat faoliyati bilan bog'liq zararlar uchun o'zlari qo'shgan hissalar qiymati doirasida javobgar bo'ladilar.

Biz yuqorida sug'urta tashkiloti qo'shimcha mas'uliyatli jamiyat shaklida ham barpo etilishi mumkin, deb ta'kidlagan edik. Bir yoki bir necha shaxs tomonidan ta'sis etilgan, ustav fondi ta'sis hujjatlari bilan belgilangan miqdorlardagi ulushlarga bo'lingan xo'jalik jamiyati qo'shimcha mas'uliyatli jamiyat hisoblanadi.

Yuridik va jismoniy shaxslar mas'uliyati cheklangan jamiyat shaklida tuzilgan sug'urta tashkilotining ishtirokchilari bo'ladi. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining mansabdor shaxslari mas'uliyati cheklangan jamiyatning ishtirokchilari bo'lishi mumkin emas. Ta'kidlash joizki, mas'uliyati cheklangan jamiyat shaklida tashkil etilgan sug'urta tashkiloti ishtirokchilarining soni ellik kishidan oshmasligi.

XI-BOB: SPORTDA SUG'URTA MUKOFOTLARI VA ULARNI HISOBLASH TAMOYILLARI

11.1. Sug'urta mukofotlarini hisoblash tamoyillari

Umumiy sug'urta bo'yicha tariflarni hisoblashda sug'urta turlarini ommaviy va yirik risklarga ajratish mumkin. Ommaviy sug'urta turlari deganda, ma'lum toifadagi sug'urtalanuvchilar va ularga tegishli sug'urta risklarini qamrab oluvchi va ular bo'yicha sug'urta ob'ektlari sug'urta qoplamalarining bir xilligini ifodalovchi sug'urta turlari tushuniladi.

Yirik yoki alohida risklar bo'yicha sug'urta turlari sug'urta hodisasining yuz berish chastotasi past bo'lganligi, lekin sug'urta zarari hajmlari kattaligi bilan ajralib turadi. Mazkur sug'urta turida bir nechta sug'urta ob'ektlarini sug'urtalash mumkin, lekin sug'urta summasining taqsimlanishi katta hajmda bo'ladi. Ushbu sug'urta turlari bo'yicha sug'urta tariflarini hisoblashning o'ziga xos jihatlari 1-jadvaldan ko'rish mumkin.

Umumiy sug'urta turlari bo'yicha tarif stavkalarini aniqlash va ularning qo'llanilishi shartlarini belgilash sug'urta mahsulotini tarifkatsiya qilish deb nomlanadi. Tarifkatsiyaning asosiy bosqichlari sifatida *tarifikatsiya tizimini shakllantirish* va *tarif stavkalarini hisoblashni keltirish* mumkin. Ma'lumki sug'urta tarifining tarkibiy qismi bo'lgan netto-stavka sug'urtalovchi uchun sug'urtalangan ob'ektning sug'urta hodisasiga uchrash ehtimolligini hisobga oluvchi sug'urta qoplamasi to'lanishining matematik kutilishini ifodalaydi. Mazkur kattalikka quyidagi omillar o'z ta'sirini o'tkazadi:

- shartnoma bo'yicha sug'urta hodisasining yuz berish ehtimolligi;
- sug'urta hodisasining kutilayotgan og'irligi (bunda sug'urta qoplamasining kutilayotgan hajmining sug'urta summasiga nisbati nazarda tutiladi).

Netto-stavkalarini hisoblash bo'yicha sug'urta turlarining tasniflanishi

Sug'urta turlari		
Hayot sug'urtasi	Umumiy sug'urta	
	Ommaviy sug'urta turlari	Yirik risklar bo'yicha sug'urta turlari
Ayrim tegishli bo'lgan sug'urta turlari		
♦ Ma'lum yoshgacha yashash sug'urtasi ♦ Vafot etishdan sug'urtalash ♦ Rentalar to'lovini nazarda tutuvchi barcha sug'urta turlari (shu jumladan, pensiya sug'urtasi, nogironlik sug'urtasi va boshqalar)	♦ Baxtsiz hodisalardan sug'urtalash ♦ Tibbiyot sug'urtasi ♦ Fuqarolik javobgarligi sug'urtasi ♦ Mol-mulk sug'urtasi va boshqalar.	♦ Sanoat korxonalarini sug'urtalash ♦ Aviatsiya va kosmik sug'urta ♦ Tabiiy ofatlardan sug'urtalash
Netto-stavkaning hisoblanishiga ta'sir etuvchi sug'urta turlarining xususiyatlari		
♦ Ehtimollik elementi sportchining hayot davomiyli ehtimolligi bilan bog'liq.	♦ Bir turdagi ko'p sonli sportchilar va ular to'g'risidagi statistik ma'lumotlar	♦ Sug'urta hodisalari kamdan kam sodir bo'ladi, sug'urta ob'ektlari soni chegarlangan
Netto-stavkani hisoblashning xususiyatlari		
♦ Ma'lumotlar sifatida demografik statistikadan foydalaniladi, sportchining vafot etish darajasi jadvali, sug'urta tariflarining diskontlanishi	♦ Tariflarning hisobi statistik usullar yordami o'rtacha ma'lumotlar asosida amalga oshiriladi.	♦ Netto-stavkani hisoblashda bir nechta o'n yillik ma'lumotdan foydalanish taqozo etiladi, kam sonli ob'ektlar uchun maxsus tariflarni hisoblash usullarining xalqaro darajada kelishuvi

Har bir sug'urtalanayotgan ob'ekt o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ushbu xususiyatlaridan kelib chiqib mazkur ob'ektni ma'lum ob'ektlar guruhiga kiritish mumkin.

Ob'yektlarning ushbu guruhi o'ziga xos ehtimollik va zararning og'irlilik ko'rsatkichlariga ega. Shuning uchun mazkur guruh uchun uning xususiyatlarini hisobga oluvchi netto-stavkani hisoblab chiqish mumkin.

Hisoblangan netto-stavka barcha ob'ektlar uchun o'rtacha bo'lib, guruhga kiruvchi ob'ektlarning ko'rsatkichlaridagi chetlanishlarni hisobga oladi. Har bir ob'ektning ma'lum o'ziga xos xususiyatlari sug'urta hodisasining yuz berishiga, zararning kutilayotgan hajmiga yoki ikkala ko'rsatkichga birdaniga ta'sir etuvchi xususiyatlari bo'lishi mumkin. Yuqoridagi keltirilgan ko'rsatkichlarga ta'sir ko'rsatuvchi omillar *risk omillari* deb nomlanadi.

Masalan, yong'indan sug'urtalashda ob'ektda tez yonuvchi moddalarning mavjud bo'lishi yong'in bo'lish ehtimolini kuchaytiradi. g'ng'inga qarshi signalizatsiya va boshqa uskunalarning o'rnatilishi sug'urta hodisasi oqibatida etadigan zararning hajmini kamaytirishga sabab bo'ladi.

Shunday qilib, yong'in sug'urtasida tez yonuvchi moddalarning mavjud bo'lishi va yong'inga qarshi sinalizatsiya uskunalarning o'rnatilganligi *risk omili* hisoblanadi. Umuman olib, qaraganda sug'urtalangan korxonalarni faoliyat turiga ko'ra guruhlariga ajratish mumkin. Lekin faoliyat turiga ko'ra guruhlariga ajratilgan korxonalarga ta'sir etuvchi risk omillarining darajasiga ko'ra katta farqqa ega bo'lishi mumkin. Boshqacha aytganda faoliyat turiga ko'ra biror guruhga kiritilgan ob'ekt ushbu guruh bo'yicha o'rtacha hisoblangan risklilik darajasidan yuqoriroq risklilikka ega bo'lishi mumkin.

Bunday holda sug'urta ob'ektiga nisbatan o'rtacha netto-stavkani qo'llash sug'urtalovchi uchun zararli oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin.

Sug'urtalovchi mazkur muammoni sug'urta ob'ektlarini ma'lum *risklar* turlari va darajasiga ko'ra guruhlariga ajratgan holda sug'urta tarifini hisoblab qo'llash orqali echishi mumkin.

Bunda hisoblab chiqilgan tarif stavkasi guruhga kiruvchi barcha ob'ektlarga to'g'ri kelishi mumkin.

Amaliyotda sug'urta ob'ektlari bo'yicha shunday guruhlashni amalga oshirish juda murakkab jarayon hisoblanadi. Bundan tashqari har bir guruh bir nechta guruhlariga bo'linishi mumkin. Har bir guruh uchun tarif stavkalarini hisoblash ortiqcha xarajatlarni talab qilishi va ularni hisoblash uchun katta hajmdagi statistik ma'lumotlarning zarurligi sug'urtalovchi uchun mazkur tadbirlarni amalga oshirishni iqtisodiy jihatdan maqsadga nomuvofiq bo'lishiga olib keladi.

Shuning uchun sug'urtalovchi biror yangi sug'urta mahsulotini amaliyotga kiritishda sug'urta ob'ektlarini guruhlash va ularning bir biriga o'xshashligi o'rtasidagi biror chegarani tanlashiga to'g'ri keladi.

Natijada, sug'urtalovchi har bir sug'urta mahsuloti bo'yicha risk omillari va sug'urtalanayotgan ob'ektlarning guruhlari to'g'risida ma'lumotlar va ularga muvofiq keluvchi sug'urta tariflari hamda ularni qo'llash shartlari, ya'ni tarifkatsiya tizimini shakllantiradi. Mazkur tizimning murakkabligi sug'urta mahsuloti va sug'urta ob'ektlarining turlariga bog'liq bo'ladi.

Umumiy tartibda barcha tarifkatsiya tizimlarida sug'urtalanayotgan ob'ektlar bir nechta guruhlariga ajratiladi. Har bir guruh uchun bazaviy tarif stavkasi ishlab chiqiladi.

Bundan tashqari sug'urtalovchi aks ettirishni lozim topgan barcha risk omillarining ro'yxati keltiriladi.

Har bir omilning sug'urta ob'ektida mavjudligi tarifni hisoblashda maxsus koeffitsientlar orqali hisobga olinishi belgilanadi. Koeffitsientlarning bir qancha turlari bo'lib, ular ko'paytiruvchi, qo'shiluvchi yoki boshqa shakllarga ega bo'lishi

mumkin. Kerakli bo'lgan koeffitsientni tanlash tarifikatsiya tizimini yaratishda sug'urta turining xarakteridan kelib chiqib sug'urtalovchi tomonidan tanlanadi.

Albatta, tarifikatsiya tizimlarini sug'urtalovchilar tomonidan yaratilishining iqtisodiy asoslari ham mavjud. Tarifikatsiya tizimi sug'urtalovchi tomonidan o'z majburiyatlariga muvofiq keluvchi sug'urta zaxirasini yaratish va to'lov qobiliyatini etarli darajada ta'minlash imkoniyatini berishi lozim. Mazkur fikrni tasdiqlash uchun bir misolni ko'rib chiqamiz. Masalan, ma'lum sug'urta turi bo'yicha sug'urta bozorida bir sug'urtalovchi faoliyat yuritmoqda. Sug'urta bozoridagi sug'urtalanuvchilarni ikki guruhga ajratish mumkin:

1-guruh sug'urtalanuvchilarda sug'urta hodisasining yuz berish ehtimoli q_1 ga;

2-guruh sug'urtalanuvchilarda sug'urta hodisasining yuz berish ehtimoli q_2 ga teng.

Bunda $q_1 < q_2$.

Hisob kitobni osonlashtirish uchun 1-guruhdagi sug'urtalanuvchilar soni N_1 2-guruhdagi sug'urtalanuvchilar soni N_2 teng: $N_1 = N_2 = N$.

Mazkur sug'urta turi bo'yicha sug'urta hodisasining yuz berish ehtimolligi $q_{o'r}$ quyidagicha aniqlanadi:

$$q_{o'r} = \frac{q_1 + q_2}{2}; \quad (6)$$

Bundan $q_1 < q_{o'r} < q_2$.

Biroq ma'lum vaqt o'gandan so'ng ma'lum sabablarga ko'ra 1-guruhdagi sug'urtalanuvchilardan yarmi sug'urta xizmatlaridan foydalanmagan, 2-guruhdagi sug'urtalanuvchilarning barchasi sug'urta xizmatlaridan

foydalangan. Natijada, birinchi va ikkinchi guruhdagi sug'urtalangan ob'ektlarning xaqiqiy soni N'_1 va N'_2 quyidagiga teng bo'ladi:

$$N'_1 = 0,5N \text{ va } N'_2 = N.$$

Xaqiqatda shakllantirilgan sug'urta portfeli bo'yicha sug'urta hodisasining yuz berishining o'rtacha ehtimolligi $q'_{o'r}$ quyidagiga teng:

$$q'_{o'r} = \frac{N'_1 * q_1 + N'_2 * q_2}{N'_1 + N'_2} = \frac{N * (0,5 * q_1 + q_2)}{1,5 * N} = \frac{0,5 * q_1 + q_2}{1,5}; \quad (7)$$

Bundan ko'rinadiki, agar $q_1 < q_2$ bo'lsa, $q'_{o'r} > q_{o'r}$ bo'ladi, ya'ni sug'urtalovchining xaqiqiy shakllantirilgan portfeli bo'yicha sug'urta hodisasining yuz berish ehtimoli hisoblangan sug'urta tarifidan katta. Bu sug'urta zaxirasining to'liq shakllanmaganligini va uning sug'urta qoplamalarini amalga oshirishga etmay qolishi hamda sug'urtalovchining o'z majburiyatlarini bajara olmay qolishi mumkinligini anglatadi. Agar sug'urtalovchi har bir guruh bo'yicha sug'urta tarifini hisoblaganda mazkur holatning olidini olgan bo'lardi va sug'urtalanuvchilar sonining o'zgarishi netto-stavkasining xaqiqiyligiga o'z ta'sirini o'tkazmaydi.

Hozirgi kunda mamlakatimiz sug'urtalovchilari tomonidan o'tgan yillar davomida sug'urta hodisalarining yuz berishi bo'yicha etarli darajada ma'lumot to'planganligi shubhasiz. Yuqoridagilardan kelib chiqib, sug'urtalovchilar tomonidan tarif siyosatini amalga oshirishda tarifikatsiya tizimi risk omillarining guruhlar bo'yicha ishlab chiqish taklif etiladi.

Sug'urtalovchi tarif tizimini yaratishdan tashqari tarif siyosatini olib borishi ham uning iqtisodiy holatiga o'z ta'sirini o'tkazadi. Masalan, noto'g'ri olib borilgan tarif siyosati

risklarning antiseleksiyasini keltirib chiqarishi mumkin. Risklar antiseleksiyasi bu kompaniya uchun noqulay bo'lgan risklarning qabul qilinishi hisoblanadi. Kompaniya uchun noqulay risklarga xaqiqatdagi yuz berish ehtimoli sug'urta tarifida nazarada tutilgan ehtimollikdan baland risklarni kiritish mumkin. Risklar antiseleksiyasini vujudga kelishini quyidagi misol orqali ham ko'rish mumkin.

Sug'urta bozorida ikki sug'urtalovchi A va B yangi sug'urta mahsulotini ishlab chiqdi. Ushbu sug'urta mahsuloti bo'yicha sug'urtalanuvchilar sug'urta hodisasining yuz berish ehtimoliga ko'ra ikki guruhga N_1 va N_2 (ular bo'yicha sug'urta hodisasining yuz berish ehtimoli mos ravishda q_1 va q_2 ga teng va $q_1 < q_2$) ajratilgan. A sug'urtalovchi har guruh uchun alohida T_1 va T_2 sug'urta tariflarini ishlab chiqqan va B sug'urtalovchi esa barcha sug'urtalanuvchilar uchun o'rtacha $T_{o'r}$ sug'urta tarifini ishlab chiqqan.

Bundan $T_1 < T_{o'r} < T_2$ tenglik o'rinli bo'ladi. Sug'urtalovchilar tomonidan sug'urta mahsuloti bo'yicha sug'urtalash shartlari deyarli bir xil bo'lsa, tabiiyki, sug'urtalanuvchi arzonroq sug'urta xizmatini sotib olishga intiladi. Yangi ishlab chiqilgan sug'urta xizmati amalga kiritilgunga qadar sug'urtalanuvchilarning sug'urta xizmatini sotib olish bo'yicha taqsimoti 4-jadvalda keltirilgan holatda bo'ladi.

2-jadval

Sug'urtalanuvchilar (Sportchilar)	A sug'urtalovchi		B sug'urtalovchi	
	Tarif	Sug'urtalanuvchilarning soni	Tarif	Sug'urtalanuvchilarning soni
1-guruh, q_1, N_1	T_1	$0,5 N_1$	$T_{o'r}$	$0,5 N_1$
2-guruh, q_2, N_2	T_2	$0,5 N_2$		$0,5 N_2$
Jami		N		N

Sug'urta xizmati sotila boshlagandan so'ng 1-guruhga kiruvchi sug'urtalanuvchilar uchun A sug'urtalovchining sug'urta

xizmati B sug'urtalovchiga nisbatan arzonroq bo'ladi va natijada barcha 1-guruhga kiruvchi sug'urtalanuvchilar A sug'urtalovchining polislarini sotib oladilar. 2-guruhga kiruvchi sug'urtalanuvchilar uchun esa B sug'urtalovchining sug'urta polisi A sug'urtalovchiga nisbatan arzonroq bo'ladi va B sug'urtalovchining polislarini odatda, faqat 2-guruh sug'urtalanuvchilari sotib oladilar. Oqibatda sug'urtalanuvchilarning taqsimoti 5-jadvalda keltirilgan holatga keladi.

3-jadval.

Sug'urtalanuvchilar (Sportchilar)	A sug'urtalovchi		B sug'urtalovchi	
	Tarif	Sug'urtalanuvchilarning soni	Tarif	Sug'urtalanuvchilarning soni
1-guruh, q_1, N_1	T_1	N_1	$T_{o'r}$	0
2-guruh, q_2, N_2	T_2	0		N_2
Jami		N		N

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, A sug'urtalovchining polislarini sotib olgan sug'urtalanuvchilar bo'yicha sug'urta hodisasining yuz berish ehtimolliqi sug'urtalovchi tomonidan qo'llangan tarif stavkasiga mos tushadi. B sug'urtalovchining polislarini sotib olgan sug'urtalanuvchilar bo'yicha sug'urta hodisasining yuz berish ehtimoli esa ularga nisbatan qo'llangan o'rtacha tarif stavkasidan albatta yuqori bo'ladi. Natijada B sug'urtalovchining faoliyati uchun xavfli holat vujudga kelgan, ushbu sug'urtalovchi tarif siyosatini to'g'ri tashkil etmaganligi tufayli risklarning antiseleksiyasiga duch kelgan.

11.2. Brutto stavkasining tarkibi va tuzilishi

Sug'urta tashkiloti sug'urta tariflarini hisoblashda tarifkatsiya tizimini qanchalik samarali amalga oshirsa, uning shallantirgan sug'urta zaxiralari shunchalik majburiyatlariga muvofiq bo'ladi. Tarifkatsiya tizimini ishlab chiqishda sug'urtalanuvchilarni risklar bo'yicha guruhlash va risklar antiseleksiyasi kabi yuqorida keltirilgan omillarni hisobga olish katta ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda O'zbekiston sug'urta bozorida sug'urtalovchilarning faoliyatida sug'urta zararlari darajasi juda past bo'lib, bozor rivojlanish bosqichida bo'lganligi sababli, sug'urta tariflari yuqori darajada belgilangan. Albatta bu holat sug'urta tashkilotlari uchun foydali bo'lib, ular bu holatdan foydalanmoqdalar. Lekin sug'urta bozorining rivojlanishi bilan unda raqobatning keskinlashuvi vujudga keladi. Mazkur holatda sug'urta kompaniyasi faoliyatining samaradorligini ta'minlashda tarifkatsiya tizimi asosiy omil sanaladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekiston sug'urta tashkilotlari o'z faoliyatini amalga oshirishda samarali tarifkatsiya tizimini shakllantirishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'kidlash joizki, qayta sug'urtalash munosabatlarida ham tarif siyosati muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lumki, qayta sug'urtalash munosabatlari qayta sug'urtalash shartnomasiga asosan amalga oshiriladi. Qayta sug'urtalovchi ushbu shartnomaga muvofiq qayta sug'urtalanuvchidan sug'urta risklarini sug'urta mukofoti evaziga qabul qiladi.

Odatda, qayta sug'urtalash shartnomasiga asosan sug'urtalanayotgan riskni baholash va sug'urta hodisasi yuz bergandan so'ng zararining hajmini aniqlash borasida qayta sug'urtalovchi qayta sug'urtalanuvchi kompaniyaga ishonch bildiradi. Bundan ko'rinadiki, qayta sug'urtalovchi riskni baholash va sug'urta zararini aniqlashda ko'p hollarda ishtirok etmaydi va qayta sug'urtalovchining qayta sug'urtaga berilgan

shartnoma bo'yicha holat to'g'ridan-to'g'ri qayta sug'urtalanuvchining faoliyatiga bog'liq bo'ladi.

Ba'zi hollarda, qayta sug'urtalash shartnomasida zararlarning hajmi katta bo'lganda, sug'urta hodisasini o'rganishda qayta sug'urtalovchining vakillarini jalb etish belgilangan bo'lishi mumkin.

Qayta sug'urtalovchi ma'lum javobgarlikni o'z zimmasiga olishda sug'urta mukofotining hajmi qayta sug'urtalanuvchi bilan kelishilgan holda o'rnatiladi. Mazkur holatda qayta sug'urtalanuvchi tomonidan ushbu sug'urta riskining darajasi baholangan bo'ladi. Qayta sug'urtalanuvchi o'z sharoitidan kelib chiqib, riskning ma'lum qismini qayta sug'urtalovchiga uzatadi. Bu holatda qayta sug'urtalovchi qayta sug'urtalanuvchining riskni baholash bo'yicha hisob-kitobiga ishonishi yoki riskni ma'lum darajada o'rganib chiqishi mumkin.

Hozirgi kunda O'zbekiston sug'urta bozorida qayta sug'urtalash munosabatlari o'zaro kompaniyalar o'rtasida ham, chet el qayta sug'urtalovchi kompaniyalar bilan ham amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 959-moddasiga muvofiq qayta sug'urtalash shartnomasiga qonunchilikdagi tadbirkorlik riskini sug'urtalash qoidalari qo'llaniladi. Shunday ekan, qayta sug'urtalovchi kompaniya ham qabul qilingan risklar bo'yicha kelib tushgan sug'urta mukofotlaridan sug'urta zaxiralarini shakllantirishi mumkin.

GLOSSARIY

Tayanch soʻz va iboralar

Abandon - toʻliq miqdordagi sugʻurta summasini olish uchun sugʻurtalanuvchining sugʻurtalangan mol-mulkdan sugʻurtalovchining foydasiga voz kechishi (sugʻurtalangan kema nobud boʻlganda, u xabarsiz yoʻqolganda, kema yoki yuk qaroqchilar tomonidan bosib olinganda). Abandon toʻgʻrisidagi ariza voqea-xodisa roy bergandan keyin olti oy mobaynida berilishi kerak. Ayrim chet mamlakatlar qonunchiligida abandon sugʻurtalanuvchining bir tomonlama akti hisoblanadi. Faqat, Angliya qonunchiligida abandon uchun sugʻurtalovchining roziligi talab etiladi.

Avariya komissari - sugʻurta kompaniyasining vakolatiga ega boʻlgan jismoniy yoki yuridik shaxs. Sugʻurtalangan kema yoki yuk boyicha koʻrilgan zararining xarakteri va miqdorini aniqlaydi, hodisa roy berganlik sabablarini oʻrganadi. Sugʻurta kompaniyasi avariya komissarining chet elda ham, mamlakat ichkarisida ham tayinlashi mumkin. Avariya komissarining yuridik manzili, telefon va teleks raqamlari sugʻurta kompaniyasi tomonidan beriladigan sugʻurta polisida koʻrsatiladi. Sugʻurtalanuvchi sugʻurta xodisasi roy berishi zahoti avariya komissariga murojaat qilishi zarur. Avariya komissari mol-mulkning zararlanganlik darajasini aniqlaydi va sugʻurta kompaniyasining topshirigʻiga asosan, koʻrilgan zararni qisman qoplashi mumkin. Avariya komissari bajarilgan ishlar toʻgʻrisida sugʻurta kompaniyasi uchun avariya sertifikatini tuzadi yoki unga yozma axborot tayyorlaydi.

Avariya sertifikat - mol-mulk sugʻurta xodisasi tufayli zararlanganda, koʻrilgan zararining miqdori va xarakterini tasdiqlovchi hujjat. Avariya sertifikatini avariya komissari (adjaster) tomonidan tuziladi va tegishli komissiya xaqi hisobiga sugʻurtalanuvchiga taqdim etiladi. Avariya sertifikatini sugʻurtalanuvchining sugʻurta qoplamasini olish toʻgʻrisidagi

arizasiga ilova etiladi va qoplamani toʻlashda sugʻurta kompaniyasiga asos boʻlib xizmat qiladi.

Addendum - ilgari tuzilgan sugʻurta va kayta sugʻurtalash shartnomasiga tomonlarning oʻzaro kelishuvi bilan qoʻshimchalar kiritish.

Adjaster - sugʻurta xodisasi roy berishi munosabati bilan sugʻurtalanuvchi tomonidan bildirilgan eʼtirozni tartibga solishda sugʻurta kompaniyasining manfaatlarini himoya etuvchi jismoniy yoki xuquqiy shaxs. U sugʻurtalanuvchi bilan unga toʻlanadigan sugʻurta qoplamasi miqdorini kelishishga harakat qiladi. Adjaster sugʻurta xodisasini roy berish sabablarini oʻrganadi va tahlil etadi. Ushbu tahlil natijalari boyicha sugʻurta kompaniyasiga ekspert xulosasini tuzadi hamda avariya komissari funktsiyasini bajaradi. Adjaster vazifasini sugʻurta kompaniyasining tarkibiy boʻlimi yoki ixtissoslashgan tashkilot amalga oshirishi mumkin.

Aktuariy - lotin tilidan tarjima qilganda hisobchi degan maʼnoni bildiradi. Aktuar hisob-kitoblar nazariyasini oʻzlashtirib olgan sugʻurta matematikasi sohasidagi mutaxassis. U sugʻurta tariflarini hisoblash va metodologiyasini ishlab chiqish, uzoq muddatli sugʻurta turlari boyicha sugʻurta zahiralarini shakllantirish bilan bogʻliq hisob-kitoblarni amalga oshirish bilan shugʻullanadi. Hozirgi paytda Angliyada aktuariylar instituti faoliyat koʻrsatmoqda. Aktuariylarning xalqaro uyushmasi mavjud.

Aktuar hisob-kitoblar - sugʻurta tarifi stavkalarini hisoblashning iqtisodiy-matematik usullari yigʻindisi. Ushbu hisob-kitoblar katta sonlar qonuniga asoslanadi. Aktuar hisob-kitoblarning metodologiyasi, ehtimollar nazariyasi, demografiya qonuniyatlariga asoslanadi, tarif stavkasini miqdori sugʻurta hodisalari roy berishining ehtimoliyligiga bogʻliq. Demografiya maʼlumotlaridan fuqarolarning hayotini sugʻurtalashda sugʻurtalanuvchilarning yoshiga mos ravishda sugʻurta tarifi stavkasini tabaqalashtirishda foydalaniladi. Uzoq muddatli

hayotni sug'urtasi boyicha sug'urta summalari sug'urtalangan shaxs vafot etganda yoki u ma'lum bir yoshga etganda to'lanadi. Etarli miqdordagi sug'urta fondini shakllantirish uchun, sug'urtalovchi shartnoma amalda bo'lgan davrda qancha shaxs vafot etishi yoki ma'lum bir yoshga etishi ehtimoliyligini bilishi zarur. Aholi o'limi darajasi xaqidagi statistik ma'lumot asosida turli yoshga etishi ehtimolligini hisoblash hamda fuqarolarning o'limi to'g'risidagi jadvalni tuzish mumkin. Bu jadval asosida nafaqani va hayotni sug'urtalash boyicha tarif stavkalarni hisoblash mumkin.

Anderrayter - 1) turli risklarni sug'urtalash vakolatiga ega, sug'urta kompaniyasi tomonidan tayinlanadigan shaxs. Sug'urta kompaniyasining sug'urta portfelini shakllanishi uchun javob beradi. U sug'urta shartnomalarini tuzish, risklarni baholash va sug'urta tarifi stavkasini belgilash yuzasidan tegishli malakaga ega bo'lishi zarur; 2) Lloyd sug'urta polislarini beradigan Lloyd sug'urta korporatsiyasini a'zosi; 3) potentsial mijozlarga sug'urta polisini sotish bilan shug'ullanadigan yoki manfaatdor tomonlarga sug'urta sohasi boyicha yuqori darajada maslahat xizmatlarni ko'rsatadigan jismoniy yoki yuridik shaxs.

Anderrayter siyosati- sug'urtalash bilan bog'liq yangi takliflarni ko'rib chiqish va mazkur taklifni qabul qilish yoki rad etish to'g'risida xulosalar chiqarishga qaratilgan siyosat.

Anderayting - 1) sug'urtalash maqsadida riskni baholash; 2) sug'urta shartnomalarini tuzish va uning shartlarini bajarish; 3) sug'urta.

Annuitet - 1) renta va nafaqalarni sug'urtalashning hamma turlarini umumlashtiruvchi tushuncha. Bunda sug'urtalanuvchi sug'urta kompaniyasiga bir vaqtning o'zida yoki bir necha yillar davomida tegishli sug'urta mukofotlarini to'laydi. Keyin sug'urtalanuvchi butun hayoti davomida sug'urta kompaniyasidan daromad oladi. Annuitetning bir turi hisoblanadigan fuqarolarning yillik daromadini sug'urtasi

bugungi kunda Buyuk britaniyada, Frantsiyada va AQShda keng rivojlangan.

Audit - sug'urta kompaniyasining moliyaviy hisoboti to'g'riligini yozma ravishda tasdiqlash va tekshirish. Audit ishini maxsus malakaga ega bo'lgan auditorlar amalga oshiradi. Auditorlik firmasi bilan sug'urta kompaniyasi o'rtasida shartnoma tuziladi. O'zbekiston Respublikasida audit ishini Moliya vazirligining litsenziyasiga ega bo'lgan shaxslar amalga oshirishi mumkin. Sug'urta kompaniyasining balansi auditorlar tomonidan tekshirilgandan so'ng matbuotda e'lon qilinadi.

Bonus - sug'urta kompaniyasi o'zi uchun qulay shartlarda sug'urta shartnomasini tuzganligi uchun sug'urtalanuvchiga, u to'laydigan sug'urta mukofoti miqdoridan chegirmalar belgilaydi.

Brutto-mukofot - sug'urta shartnomalarini tuzish, ish yuritish xarajatlarini hisobga olgan xoldagi sug'urta mukofotlari summasi.

Bosh polis- sug'urta kompaniyasi va sug'urtalanuvchi o'rtasidagi yozma bitim. Bu bitimga muvofiq, tegishli davr mobaynida sug'urtalanuvchi barcha ob'ektlarni sug'urta kompaniyasiga sug'urtalash uchun beradi. Chet el tajribasida bu bitim «ochiq polis» yoki «polis-abonament» deyiladi. Mazkur bosh polis asosida sug'urtalash tashqi savdo yuklari sug'urtasida keng tarqalgan. Sug'urtalanuvchi sug'urta kompaniyasiga har bir jo'natilgan yuk haqidagi ma'lumotlar (yukning vazni, sug'urta summasi, yukni junatish va qabul qilib olish punktlari) bayon etilgan arizani taqdim etsa etarli, yuk avtomatik ravishda sug'urtalangan hisoblanadi.

Birgalikda sug'urta qilish - bitta sug'urta shartnomasi doirasida riskni ikki yoki undan ortiq sug'urta kompaniyalari o'rtasida taqsimlanishi. Ushbu shartnomada har bir sug'urtalovchining xuquq va majburiyatlari ko'rsatiladi. Birgalikda sug'urta qilishda sug'urtalanuvchiga qo'shma polis

yoki har bir sug'urta kompaniyasi o'z zimmasiga olgan risk hissasiga muvofiq alohida polis beriladi.

Brutto - stavka - sug'urta qoplamasini (sug'urta summasini) to'lashga mo'ljallangan netto-stavka va ish yuritish xarajatlarini qoplashga mo'ljallangan netto-stavkaga yuklama summalarini o'z ichiga olgan sug'urta mukofotlarining tarif stavkasini bildiradi. Ko'pgina adabiyotlarda ushbu ibora sug'urta tarifi ma'nosida ham ishlatiladi.

Denonsatsiya - shartnomadan voz kechish. Agar sug'urta munosabatlarida tomonlardan biri yozma ravishda shartnomadan voz kechishi to'g'risida ikkinchi tomonga ma'lum qilmasa, shartnoma unda ko'rsatilgan muddatgacha kuchda bo'ladi.

Depozit - 1) sug'urta kompaniyasining bank muassasasida saqlanadigan pul mablag'i yoki qimmatli qog'ozlari. Bank, odatda, sug'urta kompaniyasiga o'z pulini bankda saqlagani uchun foiz to'laydi; **2)** ayrim mamlakatlar qonunchiligiga muvofiq, chet mamlakat sug'urta kompaniyasi, agar, biror boshqa mamlakatda sug'urta faoliyatini amalga oshirmoqchi bo'lsa, dastlab u o'sha mamlakat bank muassasasiga tegishli pul mablag'ini depozitga qoyadi. Mazkur depozit, chet davlat sug'urta kompaniyasining boshqa mamlakat xududida sug'urta faoliyatini amalga oshirishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Diversifikatsiya - yirik sug'urta kompaniyalarining asosiy faoliyatdan tashqari boshqa faoliyat bilan ham shug'ullanishi. Masalan, sug'urta vositachiligi, qimmatli qog'ozlarning oldi-sotdisi, ko'chmas mulk bilan shug'ullanish va xakozo.

Depozitlarni sug'urta qilish - banklar bankrot deb e'lon qilinganda yoki to'lov qobiliyati yo'qolganda, omonatchilarning bankdagi pul mablag'larini ularga qaytarilishini sug'urtalash. Bunda banklar sug'urtalanuvchilar hisoblanadi. Sug'urtani maxsus sug'urta tashkilotlari amalga oshiradi. Depozitlarni sug'urtalash chet mamlakatlarda keng tarqalgan. Masalan, AQShda depozit sug'urtasini depozitlarni sug'urtalash federal

korporatsiyasi amalga oshiradi. AQShda har bir omonatchiga to'g'ri keladigan 100 ming AQSh dollari miqdoridagi depozitni banklar majburiy sug'urtalaydi.

Dispasher - dengiz transportida umumiy avariya sodir bo'lganda ko'rilgan zararni kema, yuk va fraxt o'rtasida taqsimlash boyicha hisob-kitoblarni tuzadigan mutaxassis. Rivojlangan mamlakatlarda dispasher funktsiyasini maxsus kompaniyalar bajaradi. Zararlarni taqsimlash boyicha hisob-kitoblar dispasha deyiladi va dispashani tuzganlik uchun xaqni manfaatdor tomonlar (kema egasi, yuk egasi, yukni sotib oluvchi shaxs) to'laydi.

Yevropolis - yevropa iqtisodiy hamjamiyati mamlakatlarida sug'urta shartnomasi tuzganlik faktini tasdiqlovchi sug'urta polisi.

Zahira fondi - joriy yilda kelib tushgan sug'urta mukofotlari hisobidan sug'urta qoplamasini to'lash imkoniyati bo'lmaganda, ushbu sug'urta qoplamasini to'lash uchun foydalaniladigan pul mablag'lari fondi. Ma'lumki, sug'urta xodisalari tufayli ko'rilgan yo'qotishlar va zararlar miqdori har yili har-xil bo'ladi. Ayrim yillari sug'urta xodisalari kam, boshqa yili esa ko'proq bo'lishi mumkin. Agar sug'urta xodisalari soni ko'p bo'lib, ko'rilgan zarar miqdori joriy yilda kelib tushgan sug'urta mukofotlaridan bir necha marta ko'p bo'lsa, ularning farqi zahira fondi hisobidan qoplanadi.

Kargo - transport vositasida tashiladigan va sug'urtalanishi mumkin bo'lgan yukning nomlanishi.

Kasko - transport vositasining borti. Kasko sug'urtasi transport vositasini nobud bo'lishi yoki shikastlanishi o'z ichiga oladi.

Kaf - tashqi savdo shartnomasi boyicha yuklarni belgilangan portgacha (joygacha) etkazib berish sharti. Bunda tashilayotgan tovarning qiymatiga dengiz transportida tashish bilan bog'liq xarajatlar kiritiladi. Ushbu shart boyicha tovarlarni

sug'urta qilish tovar etkazib beruvchining (sotuvchi) majburiyatiga kirmaydi.

Kasbiy javobgarlik - chet el tajribasida vrachlarning, advokatlarning, auditorlarning, notariuslarning, buxgalter, arxitektor va boshqa kasb egalarining uchinchi shaxsga zarar keltirish kasbiy javobgarligini sug'urtalash shartnomasini tasdiqlaydigan sug'urta polisining atalishi. Ushbu kasb egalari xususiy amaliyot bilan shug'ullanganlarida, ularda sug'urta polisining bo'lishi majburiydir.

Kvota - 1) bir necha sug'urta kompaniyasi tomonidan birgalikda tegishli ob'ekt sug'urtalanayotganda, bitta sug'urta kompaniyasiga to'g'ri keladigan hissa. Bunday xolatda har bir sug'urta kompaniyasiga tegishli kvota yagona sug'urta polisida o'z aksini topadi; **2)** qayta sug'urtalash kompaniyasini qayta sug'urtalashda qatnashish hissasi.

Kvotali qayta sug'urtalash - sug'urta kompaniyasi qayta sug'urtalovchi kompaniya bilan kelishgan holda unga risklarni bir qismini beradi. Bu operatsiya kvota shartnomasi orqali rasmiylashtiriladi. Qayta sug'urtalovchi kompaniyaga sug'urta mukofotini tegishli qismi beriladi va qayta sug'urtalovchi kompaniya proportsional ravishda ko'rilgan zararni qoplashda ishtirok etadi.

Kovernota - sug'urta vositachisi tomonidan sug'urtalanuvchiga beriladigan va sug'urtalanuvchining sug'urta shartnomasi tuzishini tasdiqlovchi xujjat. Ushbu xujjatda ko'rsatilgan muddat mobaynida sug'urta brokeri sug'urtalanuvchiga sug'urta polisini berishi shart. Chunki, kovernota sug'urta kompaniyasi uchun yuridik kuchga ega bo'lgan xujjat hisoblanmaydi.

Kombinatsiyali sug'urta - bir necha sug'urta turlari bo'yicha sug'urta qoplamasi sharti.

Komissiya haqi - mijozlarni sug'urtaga tortganligi uchun sug'urta kompaniyasi tomonidan vositachilarga (sug'urta brokeri, agent) to'lanadigan haq. Komissiya haqining miqdori

sug'urtaning turiga va kelib tushgan badalning xajmiga bog'liq holda sug'urta badaliga nisbatan foizlarda to'lanadi.

Konosament - dengiz transportida yuklarni tashish shartlarini ifodalovchi xujjat. Konosament shartnoma mavjudligi faktini va yuk tashuvchini yukni qabul qilib olganligini tasdiqlovchi xo'jjat. Konosamentga imzo chekishi bilan yukni saqlash, uni tegishli manzilga etkazish mas'uliyati to'laligiga yuk tashuvchi kema zimmasiga o'tadi. Imzolangan konosamentning asl nusxasi sotib oluvchiga yuboriladi va ushbu xo'jjat unga tegishi bilan sotib oluvchi yukning huquqiy egasi hisoblanadi.

Kumulyatsiya - bir qancha yirik sug'urta summali ob'ektlarning bitta sug'urta hodisasi tufayli zarar ko'rishi extimoligini nazarda tutuvchi sug'urta risklarini yig'indisi. Keptiv sug'urta kompaniyasi - ta'sischilarning manfaatlarini sug'urta himoyasiga oladigan yoki yirik kontsern, korporatsiyalar, yirik sanoat-moliya guruhlarini tarkibiga kiruvchi sug'urta kompaniyasi. Raqobatdagi boshqa sug'urta kompaniyalarini keptiv sug'urta kompaniyasi mavjud bo'lgan tarmoqqa kirishi murakkabroq hisoblanadi. O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan keptiv sug'urta kompaniyalariga - «ALSKOM», «Universal sug'urta» sug'urta kompaniyalarini misol keltirish mumkin.

Lloyd - 1) Angliyadagi xalqaro sug'urta bozori; Angliyadagi sug'urtalovchilarning korporatsiyasi, taxminan 1734 yilda tashkil etilgan. Hozirgi paytda Lloydga 22000 dan ortiq a'zo bor. Uning faoliyati Angliya parlamenti qabul qilgan maxsus qonun bilan tartibga solinadi. Lloyd sug'urtani barcha turlarini amalga oshiradi. Lloyd a'zolari 279 sindikatga birlashgan bo'lib, sindikat faoliyati uchun anderrayterlar javob beradi. Anderrayterlar bilan sug'urtalanuvchilarni sug'urta vositachilari birlashtiradi. Sug'urta vositachilari Lloyd bozorida risklarni joylashtiradi. Anderrayterlar sug'urta shartnomasi buyicha javob berish uchun yirik miqdordagi pul mablag'larini korporatsiyaga depozit sifatida qoyadi.

Tibbiy sug'urta- aholi sog'lig'ini himoya qilish vositalaridan biri. Sug'urta hodisasi roy berishi munosabati bilan, sug'urta polisi orqali bepul tibbiy xizmat ko'rsatilishi. Tibbiy xizmat ko'rsatish bilan bog'liq xarajatlarni sug'urta kompaniyasi to'laydi. Tibbiy sug'urta majburiy yoki ixtiyoriy bo'ladi.

Mulkiy sug'urta - turli ko'rinishdagi mol-mulkni saqlash bilan bog'liq manfaatlar sug'urta munosabatlarining ob'ekti hisoblangan, sug'urtaning mustaqil tarmog'i. Sug'urtalanuvchining shaxsiy mulki, uning qaramog'ida joylashgan mol-mulkni sug'urtalanishi mumkin. Sug'urtalanuvchi sifatida, nafaqat mol-mulkning sohiblari, balki mol-mulkning saqlanishi uchun mas'uliyatli bo'lgan jismoniy va yuridik shaxslar ham bo'lishi mumkin.

Netto-stavka- brutto-stavkaning asosiy tarkibiy qismi. Netto-stavka sug'urta qoplamasini to'lashga mo'ljallangan pul mablag'lari resurslari bo'lib, u brutto-stavkaning 90 foizigacha miqdorini tashkil etadi.

Obligatorli qayta sug'urtalash- 1) qayta sug'urtalashning majburiy shakli. Ayrim mamlakatlar qonunchiligiga ko'ra, ushbu mamlakat xududida faoliyat ko'rsatayotgan barcha sug'urta kompaniyalari qabul qilgan risklarini bir qismini majburiy ravishda qayta sug'urtalash kompaniyasiga beradi. Bu chora qayta sug'urtalash orqali chet elga valyutani chiqib ketishini oldini oladi; 2) sug'urta kompaniyasi (tsedent) ma'lum bir sug'urta turi bo'yicha riskni qayta sug'urtalovchiga berishini va o'z navbatida, qayta sug'urtalovchi, riskni qabul qilishni nazarda tutuvchi qayta sug'urtalash shartnomasi.

Majburiy sug'urta- sug'urta munosabatlarining qonun kuchiga ega bo'lgan shakli. Majburiy sug'urta qonunchilik xujjatlari asosida amalga oshiriladi. Ushbu xujjatda sug'urtaga tortiladigan ob'ektlar soni, sug'urta javobgarligining hajmi, sug'urta munosabatlarida qatnashadigan tomonlarning huquq

va majburiyatlari hamda boshqa rekvizitlar ko'rsatiladi. Amaldagi qonunchilikka asosan, O'zbekistonda majburiy sug'urtani tegishli litsenziyaga ega bo'lgan har qanday sug'urta kompaniyasi o'tkazishi mumkin.

Oferta - asosiy shartlar ko'rsatilgan holda sug'urta shartnomasini tuzish taklifi. Sug'urta kompaniyasi ofertani konkret yuridik yoki jismoniy shaxsga yo'llashi mumkin. Offshor sug'urta kompaniyasi- maxsus maqomga ega bo'lgan sug'urta kompaniyasi. Offshor sug'urta kompaniyalari soliq to'lash stavkalari eng kam bulgan offshor zonalarda (Bermud oroli, Gernsi, Men va Keymanov orollari) tashkil etiladi. Offshor zonalarda amalga oshiriladigan sug'urta operatsiyalari sug'urta kompaniyasini tashkil etishda qatnashgan ta'sischilar joylashgan davlati organlari tomonidan nazorat etilmaydi.

Prolongatsiya - o'zaro kelishgan holda sug'urta shartnomasini amal qilish muddatini uzaytirish. Prolongatsiya yozma ko'rinishda tasdiqlanishi mumkin.

Proportsional qayta sug'urtalash - qayta sug'urtalash shartnomasini tuzish shakli. Bu erda qayta sug'urtalash kompaniyasi sug'urta mukofotlarini umumiy tushumidagi va sug'urta koplamlarini to'lashda o'z ulushiga ega. Proportsional qayta sug'urtalash shartnomalari kvotali, ektsedentli va kvota-ektседentli shartnomalarini o'z ichiga oladi.

Risklarni joylashtirish-1) sug'urta manfaati tufayli yuzaga keladigan sug'urtaviy huquqiy munosabatlarining boshlanish jarayoni. Risklarni birlamchi, ikkilamchi va uchlamchi joylashtirish, teng ravishda sug'urtalash, qayta sug'urtalash va retrotsessiyaga to'g'ri keladi. Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiyotda risklarni joylashtirish sug'urta vositachilari orqali sug'urta bozorida amalga oshiriladi; 2) sug'urta brokeri yordamida bir vaqtning o'zida yirik va xavfli risklarni qismlarga bo'lib, bir nechta sug'urta kompaniyasida sug'urtalash uslubi. Bir qancha sug'urta kompaniyalari tarkibidan bittasi etakchi sifatida ajralib chiqadi va u sug'urta

shartnomasidagi shartlarni ma'qullab, riskning tegishli qismini o'z javobgarligiga oladi. Keyin, broker boshqa sug'urta kompaniyalariga murojaat qilib, riskning qolgan qismini ham joylashtiradi.

Raqobat - sug'urta kompaniyalarining sug'urta bozoridagi o'z ulushini egallashi uchun o'zaro iqtisodiy musobaqasi. Raqobat sug'urtalanuvchi uchun sug'urta kompaniyalarini tanlab olishlarida ko'mak beradi. Raqobat sug'urta xizmatini kengayishida va ularning sifatini oshishida muhim ahamiyatga ega. Bir sug'urta xizmatini ko'rsatayotgan bir necha sug'urta kompaniyalari raqobat sharoitida mijozlarni jalb etish uchun ularga sug'urta shartnomalarini tuzishda, sug'urta mukofotlarini to'lashda va sug'urta qoplamalarini qisqa muddatlarda to'lashda imkoniyat yaratadi.

Retrotsedent - qabul qilib olingan qayta sug'urtalash riskini retrotsessiyaga (ikkinchi qayta sug'urtalash) beruvchi sug'urta yoki qayta sug'urtalovchi kompaniY. Retrotsessionariy-retrotsedentdan riskni qabul qilib oluvchi qayta sug'urtalovchi kompaniY.

Retrotsessiya - 1) qayta sug'urtalashga ilgari qabul qilib olingan risklarni yana qayta sug'urtalashga berish; 2) risklarni uchlamchi joylashtirish.

Risk - 1) bitta kutilayotgan hodisa boyicha xavfning yuzaga kelishi. Risk tushunchasi ko'rinishlarining xilma-xilligi, uni sodir bo'lishi natijasida yuzaga kelgan oqibatlarning og'irligi, riskni roy berishi sababli paydo bo'lgan zararlarni mutloq tugatishni imkoniyati bo'lmaganligi sug'urta ishini tashkil etish uchun asos yaratadi. Shunday qilib, risk sug'urtaviy huquqiy munosabatlarni shakllantirish uchun shart-sharoit yaratadi. Risk-riskli holatlarning yagonalik va o'zaro aloqadorlik yig'indisidir. Sug'urta fanida risk tushunchasiga turlicha tariflar berilgan. Jumladan, risk-bu konkret hodisa yoki hodisalar yig'indisi bo'lib, ular sodir bo'lgan taqdirda sug'urta kompaniyasi qoplamalar to'laydi. Risk sug'urta ob'ekti bilan to'g'ridan to'g'ri bog'langan.

Ob'ektga risk salbiy ta'sir ko'rsatib, uni shikastlashi yoxud nobud qilishi mumkin. Shu tufayli risk - bu yagona tasodifiy hodisa bo'lib, uning roy berishi inson ongiga yoki irodasiga bog'liq emas. Sug'urta risklarining royxati sug'urtalovchining sug'urta javobgarligi hajmini tashkil etadi. Risk bahosining puldagi ifodasi sug'urta tarif stavkasini tashkil etadi; 2) sug'urta ob'ekti: 3) sug'urta javobgarligining turi.

Risk menejmenti - riskni kamaytirish yoki chegaralash boyicha sug'urta kompaniyasining maqsadli yo'naltirilgan harakati. Risk menejmentining tarkibiy elementiga quyidagilar kiradi: riskni aniqlash, riskni baholash, riskni nazorat qilish va riskni moliyalashtirish.

Riskli holatlar - risk darajasiga ta'sir qiluvchi omillar. Sug'urtalanuvchiga ma'lum bo'lgan barcha riskli holatlar sug'urta kompaniyasiga xabar qilinadi. Bu riskni baholashda muhim ahamiyatga ega. Riskli holatlarni tahlil etish syurveyer yoki adjasterning funktsiyasiga kiradi. Bu sug'urta kompaniyasini sug'urta shartnomasini tuzish yoki tuzmaslik masalasi boyicha qaror qabul qilishida hamda sug'urta qoplamalari va summalarini to'lashda muhim o'rin tutadi. Riskli holatlar: shaxsiy va ashyoviy; to'g'ri va egri; tasdiqlanadigan va inkor qilinadigan: ob'ektiv va sub'ektiv turlarga bo'linadi.

Risklarni tanlash - sug'urta shartnomasini tuzish boyicha mijozlardan kelib tushgan takliflarni tahlil etishga qaratilgan sug'urta kompaniyasining faoliyati. Sug'urta kompaniyasining muvozanatlashgan sug'urta portfelini shakllanishida risklarni tanlash iborasini amaliy jihatdan ishlatish muhimdir. Sug'urta amaliyotida risklarni tanlash ishini syurveyerlar amalga oshiradi. Risklarni tanlash - bu risk menejment sohasida olib boriladigan chora - tadbirlarning bir qismidir.

Riskni baholash - risk parametrlarini xarakterlovchi barcha riskli holatlarni natura va qiymat ko'rinishida tahlil etish. Eng ahamiyatli belgisiga qarab tegishli risklar guruhi ajratilgan

hamda u riskni baholash mezoni hisoblanadi. Masalan, shaxsiy sug'urta shartnomasini tuzishda insonning yoshiga e'tibor beriladi. Sug'urta shartnomasi tuzilgan momentdan, sug'urtalanuvchining o'limiga yoki nogiron bo'lib qolishiga olib keluvchi xavfli kasalliklarni aniqlash maqsadida mijoz qo'shimcha ravishda dastlabki tibbiy tekshiruvdan o'tkazilishi mumkin. Sug'urta kompaniyalarida riskni baholash ishini syurveyerlar amalga oshiradi. U sug'urta ob'ekti bilan jiddiy tanishadi, har tomonlama tahlil etadi. Tahlil natijalariga muvofiq sug'urtalanuvchi bilan sug'urtaviy huquqiy munosabatlarga kirishishini maqsadga muvofiqligi to'g'risida sug'urta kompaniyasiga yozma xulosa beradi.

Sug'urta mukofotlari zahirasi- hayotni va nafaqani uzoq muddatli sug'urtalash boyicha to'lovlarni oldindan to'lash uchun sug'urta kompaniyasida tashkil etiladigan fond. Bu fond sug'urta operatsiyalarini moliyaviy barqarorligini ta'minlashda hamda sug'urtalovchi zimmasidagi majburiyatlarni bajarishda muhim o'rin tutadi. Hayot sug'urtasi shartnomalari, odatda, bir necha yilga tuziladi. Sug'urta mukofotlarini kelib tushish va sug'urta summasini to'lash vaqtlari o'zaro to'g'ri kelmaganligi uchun, sug'urta kompaniyasiga kelib tushgan sug'urta mukofoti ma'lum vaqt mobaynida uning ixtiyorida bo'sh xolda bo'ladi. Kelib tushgan sug'urta mukofotlarining bir qismi joriy to'lovlar uchun sarflanadi, qolgan qismi esa zahira fondini shakllantirish uchun yunaltiriladi. Uzoq muddatli hayot sug'urtasi boyicha zahira fondining mablag'lari kredit resursi sifatida foydalanilishi mumkin.

Sug'urta zahiralar – sug'urta summalarini to'lashni kafolatlash maqsadida sug'urta kompaniyalari tashkil etgan fondlar. Agar, ma'lum bir vaqtda sug'urta qoplamalarini to'lash uchun joriy sug'urta mukofotlari etmasa, sug'urta kompaniyasi zahira fondlaridan foydalanishi mumkin. Sug'urta zahiralariga quyidagilar kiradi: hayotni sug'urtasi boyicha zahira fondlari, roy bergan, ammo arz qilmagan zararlarni qoplash zahiralar va

boshqalar. Ushbu zahira fondlarining mablag'lari vaqtincha bo'sh bo'lgani uchun investitsiya maqsadlarida foydalanilishi mumkin. Buning natijasida sug'urta kompaniyasi qo'shimcha daromad oladi.

Sug'urta polisi- sug'urta shartnomasi tuzilganlik faktini tasdiqlovchi xujjat. Sug'urta polisida quyidagi rekvizitlar bo'lishi shart: sug'urta kompaniyasining yuridik manzili, sug'urtalanuvchining nomi, sug'urta ob'ekti, sug'urta mukofotining miqdori, shartnomaning amal qilish muddati. Sug'urta qoplamasini to'lashda sug'urtalanuvchi sug'urta polisini sug'urta kompaniyasiga taqdim etishi zarur.

Sug'urtada tarif siyosati- sug'urta operatsiyalarini zararsiz o'tkazilishini va sug'urtalanuvchilarning manfaati yo'lida sug'urta tariflarini belgilash, aniqlash, tartibga solish va tabaqalashtirish boyicha sug'urta kompaniyasining maqsadli yo'naltirilgan faoliyati. Sug'urtada tarif siyosati quyidagi asosiy printsiplarga asoslanadi:

Netto-mukofotlar va sug'urta qoplamasi o'rtasidagi ekvivalentlik. Har bir sug'urta turi boyicha netto-stavka zararlarning ehtimol tutilgan miqdoriga maksimal darajada to'g'ri kelishi zarur.

Sug'urtalanuvchilarning asosiy qismi uchun sug'urta tarifi miqdorining qulayligi. Tarif stavkalarini yuqori darajada belgilanishi sug'urta ishini rivojlanishi uchun to'siq bo'ladi. Sug'urta tarifi stavkalarining barqarorligi. Agar uzoq yillar mobaynida tarif stavkalari o'zgarmasa, bu holat sug'urtalovchining nufuzini oshiradi. Sug'urta summalarining zararlilik ko'rsatkichi kamaysa, sug'urtalanuvchilarning manfaati uchun sug'urta tarifi stavkasini o'zgartirmasdan javobgarlik xajmini ko'paytirish maqsadga muvofiqdir. Sug'urta operatsiyalarining rentabelligini ta'minlash.

Siyosiy risk- davlat organlarining hatti-xarakati yoxud uyushgan shaxslar guruhining siyosiy talab boyicha chiqishi natijasida vujudga keladigan xavf. Siyosiy riskga urush

xarakatlari, siyosiy hokimiyatning yoki tuzumning o'zgarishi, qonun xujjatlaridagi o'zgarishlar, fuqarolarning ommaviy chiqishlari va ish tashlashlari, milliyashtirish, konfiskatsiya kiradi. Siyosiy risk roy bergan vaqtda sug'urta kompaniyasi javobgarlikdan ozod bo'ladi. Chunki siyosiy risklar, faqat, davlatga qarashli maxsus sug'urta kompaniyalari tomonidan sug'urtalanishi mumkin.

Sug'urta portfeli - sug'urta kompaniyasiga kelib tushgan sug'urta mukofotlarining yig'indisi. Sug'urtalangan ob'ektlar soni, sug'urta shartnomalarining miqdori ham sug'urta portfeli tushunchasini anglatadi. Chet mamlakatlar sug'urta amaliyotida ushbu ibora ishlab topilgan sug'urta mukofotining hajmi tushunchasiga to'g'ri keladi.

Sug'urta dalolatnomasi - sug'urta xodisasi roy berganda sug'urta kompaniyasi tomonidan tuziladigan xujjat. Dalolatnomada mol-mulkning zararlanish yoxud nobud bo'lish sabablari, ko'rilgan zarar miqdori va boshqa ko'rsatkichlar bo'ladi. Dalolatnomaga, zarur hollarda sug'urta hodisasi va mol-mulkning zararlanganligini tasdiqlovchi tegishli tashkilotlarning (yong'inga qarshi kurash, davlat avtomobil nazorati, qishloq xo'jaligi, veterinariya xizmati va boshqalar) yozma hulosasi ilova etiladi. Xalqaro sug'urta munosabatlarida sug'urta dalolatnomasini adjaster tuzadi va mohiyatan avariya sertifikatiga yaqinlashadi.

Sug'urta mukofoti - sug'urta mukofotining miqdori sug'urta summasiga nisbatan foizlarda aniqlanadi. Sug'urta mukofotining miqdori aniq summalarda ham ifodalanishi mumkin. Masalan, avtomobil egalarining uchinchi shaxsga zarar keltirish fuqarolik javobgarligini sug'urtasida sug'urta mukofoti aniq pul birligida ko'rsatiladi.

Sug'urtaviy foyda - sug'urta xizmatining bahosi va tannarxi o'rtasidagi farq. Sug'urtaviy foyda sug'urta operatsiyalarini amalga oshirish natijasida shakllanadi. Sug'urtaviy foyda balans uslubi asosida sug'urta mukofotlari

tushumi va sug'urta operatsiyalari tannarxini o'zaro taqqoslash natijasida aniqlanadi. Sug'urta operatsiyalarining tannarxi bu, sug'urta kompaniyasining sug'urta himoyasini ta'minlashga qaratilgan to'g'ri va egri, (shu jumladan zahira fondlariga ajratmalar) xarajatlarning yig'indisidir. Odatda, sug'urta tarifini hisoblashda netto-stavkaga yuklamada foyda ulushi ham ko'rsatiladi. Shakllanish manbaiga ko'ra, haqiqatdagi sug'urtaviy foyda o'z ichiga quyidagi foyda turlarini oladi: sug'urta summasi zararlik ko'rsatkichini kamaytirishdan olingan foyda, boshqaruv xarajatlarini iqtisod qilish natijasida olingan foyda, investitsiyadan olingan foyda va sug'urta tarifida belgilangan foyda.

Sug'urta puli - sug'urta majburiyatini bajarish hamda sug'urta operatsiyalarini moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida yuridik shaxs maqomiga ega bo'lmasdan o'zaro kelishgan holda bir qancha sug'urta kompaniyalarining ixtiyoriy uyushmasi. Sug'urta puli, asosan, xavfli, yirik ob'ektlarni sug'urtalash maqsadida tashkil etiladi. Har qaysi kompaniya o'z sug'urtalangan riskni pulga beradi va buning uchun, pul orqali yig'ilgan sug'urta mukofotlarining bir qismini oladi. Olingan sug'urta mukofotlari hajmida sug'urta koplamasini to'lash boyicha javobgarlikni o'z zimmalariga oladi. Xorijiy mamlakatlarda aviatsiya, atom, xarbiy risklarni sug'urtalash uchun sug'urta puli tashkil etilgan.

Sug'urta ob'ekti - shaxsiy sug'urtada fuqarolarning hayoti, sog'ligi, mehnat qobiliyati: mulkiy sug'urtada binolar, qurilmalar, transport vositalari, uy-joy mulki, tashiladigan yuklar va boshqa moddiy boyliklarni saqlash bilan bog'liq manfaatlar; jismoniy yoki yuridik shaxsning o'z hatti-harakati bilan uning shaxsga zarar keltirish fuqarolik mas'uliyati - mas'uliyatni sug'urtalashda sug'urta ob'ektlari bo'lib hisoblanadi. Riskni baholash maqsadida sug'urta ob'ekti sug'urta kompaniyasining mutaxassislari tomonidan ekspertiza qilinishi mumkin.

Sug'urta shartnomasi - ikki tomonlama yozma ravishdagi bitim bo'lib, bunda sug'urta kompaniyasi sug'urta hodisasi tufayli zarar ko'rilganda sug'urtalanuvchiga sug'urta qoplamasi yoki sug'urta summasini to'lash majburiyatini, sug'urtalanuvchi esa belgilangan muddatlarda sug'urta mukofotini to'lash majburiyatini oladi. Sug'urta shartnomasi tuzilganlik faktini tasdiqlash uchun sug'urtalovchi sug'urtalanuvchiga sug'urta polisi beradi. Sug'urta shartnomasini tuzishdagi asosiy, oddiy va qo'shimcha shartlar sug'urta shartnomasining mazmunini tashkil etadi.

Sug'urta - har xil noxush xodisalar roy berishi natijasida ko'rilgan zararni qoplash hamda fuqorolarning hayotida tegishli sug'urta xodisalari roy berganda ularga moddiy yordam ko'rsatish maqsadida tashkil etiladigan va undan foydalanish bilan bog'liq (maqsadli pul fondlari) iqtisodiy munosabatlar yig'indisi. O'tkazish shartiga qarab, sug'urta majburiy va ixtiyoriy bo'ladi. Ob'ektiga ko'ra, mulkiy, shaxsiy va javobgarlik sug'urtasiga bo'linadi. Sug'urtaning asosini risk tashkil etadi. Sug'urta - bu riskni taqsimlash usulidir.

Sug'urtalanuvchi - qonun asosida yoki ikki tomonlama shartnoma asosida sug'urta kompaniyasi bilan fuqorolik-huquqiy munosabatlarga kiruvchi yuridik yoki jismoniy shaxs. Sug'urtalanuvchi uchinchi shaxs foydasiga sug'urta shartnomasini tuzishga xaqli. Sug'urtalanuvchi sug'urta mukofotini o'z vaqtida to'lashi shart. Sug'urta shartnomasini tuzish jarayonida sug'urtalanuvchi sug'urta ob'ektiga taalluqli bo'lgan barcha ma'lumotlarni sug'urta kompaniyasiga ma'lum qilishi shart.

Sug'urta qoplamasi - mulkiy sug'urtada va sug'urtalanuvchining uchinchi shaxs oldida fuqarolik javobgarligini sug'urtasida zararni qoplash uchun sug'urta fondidan to'lanadigan pul mablag'i. Sug'urta qoplamasi sug'urta summasiga teng yoki undan kam bo'lishi mumkin. Sug'urta hodisasi roy berganlik xolati va shakli boyicha adjaster yoki

avariya komissarining xulosasi sug'urta kompaniyasi tomonidan sug'urta qoplamasi to'lanishida asos bo'lib xizmat qiladi.

Sug'urta manfaati - sug'urtada moddiy manfaatdorlik chorasi. Sug'urta hodisasi roy berishi natijasida sug'urtalanuvchiga moddiy zarar keltiruvchi predmetlar - mol-mulk yoki sug'urtalanuvchining uchinchi shaxsga zarar keltirish xolatlari. Masalan, sug'urtalanuvchining avtomobil transporti yo'l-transport hodisalari tufayli shikastlanganda, sug'urtalanuvchida ushbu mulkka nisbatan manfaatdorlik yuzaga keladi va sug'urta moddiy manfaatdorlik chorasi sifatida maydonga chiqadi.

Sug'urta yig'imi - Jismoniy shaxsning yo'lovchilarning majburiy sug'urta boyicha bir marta to'lanadigan sug'urta mukofoti. Odatda, sug'urta yig'imi yo'l haqi tarkibida bo'ladi va chiptada sug'urta yig'imi «kiritilgan» degan so'z bo'ladi.

Slip - riskni xarakterlovchi xujjat. Slip sug'urta brokeri tomonidan tuziladi va anderrayterga beriladi. Slipda sug'urta kompaniyasining riskni sug'urtalashdagi hissasi ko'rsatiladi. Angliyada slip sug'urta polisiga tenglashtiriladi. Ayrim holatlarda slip sug'urta qoplamasini to'lashda asosiy xujjat hisoblanadi.

Sug'urta kompaniyasi - sug'urta shartnomasini tuzish va unga xizmat qilishni amalga oshiruvchi, sug'urtalanuvchi bilan huquqiy munosabatda bo'luvchi yuridik shaxs. U o'z Nizomi asosida faoliyat yurituvchi mustaqil xo'jalik sub'ektidir. Tegishli iqtisodiy muhitda faoliyat yurituvchi sug'urta kompaniyalarining yig'indisi sug'urta tuzimini tashkil etadi. Sug'urta kompaniyalari bajaradigan sug'urta operatsiyalariga ko'ra, ular universal va ixtisoslashgan bo'ladi. Ustav kapitali miqdori hamda kelib tushgan sug'urta mukofotlari hajmiga muvofiq, sug'urta kompaniyalarini yirik, o'rta va kichik guruxlarga bo'lish mumkin.

Sug'urtaviy tibbiyot - turli kasalliklardan majburiy sug'urtani nazarda tutuvchi sog'liqni saqlash ishini tashkil etish shakli. Sug'urtaviy tibbiyot boyicha sug'urta fondi ishchi-

xodimlarning ish haqidan, tadbirkorlarning foydasidan, davlat dotatsiyasi hisobidan hamda xayr-ehson fondlarining majburiy ajratmasi hisobidan shakllanadi. Sug'urtaviy tibbiyot boyicha sug'urtalangan kontingentga tibbiy sug'urta polisi beriladi. Sug'urtalanuvchiga tibbiy sug'urta polisi bo'lgan taqdirda tibbiy xizmat ko'rsatiladi. Bunda tibbiy sug'urta kompaniyasi, bir tomondan sug'urtalanuvchilar bilan, ikkinchi tomondan tibbiyot muassasalari bilan shartnoma tuzadi.

Sug'urta bahosi - sug'urtalash maqsadida aniqlanadigan mol-mulkning qiymati. Amaliyotda mol-mulklar haqiqiy qiymati, bozor qiymati va boshqa qiymatlar vositasida baholanadi. Zarur hollarda sug'urta bahosini to'g'ri hisoblash uchun malakali ekspertlar jalb etiladi. Sug'urta bahosi to'g'risidagi haqiqiy ma'lumot ta'rif stavkasi va sug'urta mukofoti miqdorini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Amaldagi qonunchilikka binoan, sug'urta summasi mol-mulkning sug'urta bahosidan oshib ketmasligi zarur.

Sug'urta tizimi - 1) turli xil sug'urta kompaniyalari va ularni sug'urta nazorati bilan aloqadorligini yig'indisi; 2) sug'urta huquqiy munosabatlarni tashkil etishning davlat - huquqiy shakli.

Sug'urta summasi - sug'urta manfaati va sug'urta riskiga mos keluvchi pul mablag'i. Xalqaro amaliyotda sug'urta summasi sug'urta qoplamasi deyiladi. Sug'urta summasiga nisbatan sug'urta mukofoti aniqlanadi va sug'urta qoplamasi to'lanadi. Sug'urta summasi iborasi, ko'proq, shaxsiy sug'urtada - fuqarolarning hayoti, sog'lig'ini sug'urtalashda ishlatiladi.

Sug'urta maydoni - sug'urtaga tortilishi zarur bo'lgan ob'ektlarning eng katta soni. Ayrim ekspertlar xulosasiga ko'ra, O'zbekistonda sug'urta maydoni hali to'la o'zlashtirilmagan. Faqat mol-mulkning 20-30 foizigina sug'urtaga tortilgan.

Sug'urta summasining zararliligi - sug'urta summasi va sug'urta koplamasi to'lovi o'rtasidagi nisbatni xarakterlovchi iqtisodiy ko'rsatkich. Bu ko'rsatkich zarar miqdori ehtimolligini

ko'rsatadi va undan riskni o'zgarishi ustidan nazorat o'rnatishda foydalaniladi. Sug'urta summasining zararlilik ko'rsatkichi quyidagi omillar ta'siri ostida shakllanadi: sug'urtalangan ob'ektlar soni va ularning sug'urta summasi, sug'urta xodisalarining soni, zarar ko'rgan ob'ektlar soni va sug'urta qoplamasi. Sug'urta summasining zararlilik ko'rsatkichi netto-stavka tuzilishiga qarab har bir sug'urta turi yoki javobgarlik turi boyicha aniqlanadi. Agar zararlilik ko'rsatkichi netto-stavkaga yaqinlashsa yoki undan oshib ketsa, bu holda sug'urta summasining zararlilik ko'rsatkichi yuqori darajada ekanligidan dalolat beradi.

Sug'urta huquqi - sug'urtalovchilar, sug'urtalanuvchilar va ular o'rtasidagi vositachilarning hatti-harakati qoidalari yig'indisi. Sug'urta xuquqi qonun va qonun xujjatlarida o'z aksini topadi. Sug'urta huquqi moliyaviy huquqning bir qismi hisoblanadi.

Sug'urta hodisasi - stixiyali, tabiiy yoki oldindan ko'rib bo'lmaydigan voqea-hodisalarning amalda yuz berishi. Sug'urta hodisasi yuzaga kelgan zarar sug'urta kompaniyasi tomonidan shartnomaga muvofiq qoplanadi. Mulkiy sug'urtada sug'urta hodisasi deyilganda, stixiyali hodisalar, yong'in, avariya, portlash, zilzila, dovul va boshqalar tushuniladi. Shaxsiy sug'urtada esa sug'urta hodisasiga fuqarolarning ma'lum bir muddatgacha yashashi, ularning xayotida baxtsiz hodisalarning roy berishi yoki o'limi kiradi. Xalqaro amaliyotda sug'urta hodisasi ba'zan «fors-major» deb yuritiladi.

Sug'urta hodisalari chastotasi - inshootlarni yonish darajasini, transport vositalarini avariya bo'lish darajasini, aholi nogironligi darajasi va shunga o'xshash darajalarni ifodalovchi ko'rsatkich. Sug'urta hodisalari sonini sug'urta qoplamalari miqdoriga yoki sug'urtalangan ob'ektlar miqdoriga nisbati sug'urta hodisalari chastotasini aniqlaydi.

Sug'urtalovchilar uyushmasi - sug'urta faoliyatini muvofiqlashtirish, uyushma a'zolarining manfaatini davlatning

qonun chiqaruvchi va ijroiya organlari oldida himoya etish hamda mahalliy sug'urta kompaniyalari va xorijiy sug'urta kompaniyalari o'rtasida o'zaro foydali aloqalarni o'rnatish maqsadida tashkil etiladigan sug'urta kompaniyalarining uyushmasi. Bunga o'zaro sug'urtalash jamiyatlarini xalqaro uyushmasini, texnik risklarni sug'urtalovchi kompaniyalar ittifoqini, Buyuk Britaniya sug'urtalovchilar uyushmasini misol keltirish mumkin. Hozirgi paytda O'zbekistonda sug'urtalovchilar uyushmasi tashkil etilmagan. Faqat, avtosug'urtalovchilar ittifoqi faoliyat ko'rsatmoqda.

Sug'urta qoplamasi limiti - sug'urta kompaniyasining filiali, bo'limi, shu'ba korxonasi tomonidan bitta sug'urta hodisasi boyicha mustaqil to'lanadigan sug'urta qoplamasining eng yuqori miqdori. Bu miqdorni sug'urta kompaniyasi boshqaruvi joylardagi sug'urta summasining zararlilik darajasidan, kadrlarning malakasidan va boshqa omillardan kelib chiqqan holda belgilaydi.

Sug'urtalovchining javobgarlik limiti - tuzilgan sug'urta shartnomasidan kelib chiqqan holda belgilanadigan sug'urta kompaniyasining mumkin bo'lgan eng yuqori darajadagi javobgarligi. Sug'urtalovchining javobgarlik limiti sug'urta polisida o'z aksini topadi.

Sug'urtani turkumlash (klassifikatsiyalash) - 1) sug'urta turlarini ierarxiya ko'rinishida tarmoqlarga, tarmoqchalarga va turlarga bo'linishi. Bunda har bir keyingi bo'g'in oldingi bo'g'inning bir qismi shaklida ifodalanadi. Sug'urta ob'ekti sug'urtaning toifasi, sug'urta javobgarligining hajmi va sug'urta qismining shakli sug'urtani turkumlashning asosiy mezon bo'lib hisoblanadi. 2) xorij amaliyotida sug'urta turlarini tartiblashtirilgan tizimi. Hozirgi vaqtda Yevropa Ittifoqi davlatlarida sug'urtaning yagona klassifikatsiyasi ishlab chiqilgan va hayotga joriy etilgan.

Yevropa ittifoqida sug'urta turlarini turkumlash

Uzoq muddatli sug'urta		Umumiy sug'urta	
I	Hayot va annuitetlar sug'urtasi	I	Baxtsiz hodisalardan sug'urta
II	Bolalarni tug'ilish va nikohini sug'urtasi	II	Kasallik hodisasini sug'urtasi
III	Bog'langan uzoq muddatli sug'urta	III	Avtomobillarni sug'urtalash
IV	Sog'likni uzluksiz sug'urtalash	IV	Temir yo'l sostavini sug'urtasi
V	Tontinlar	V	Havo kemalarini sug'urtasi
VI	Kapitalarni qoplashni sug'urtalash	VI	Dengiz kemalarini sug'urtasi
VII	Nafaqalarni sug'urtasi	VII	Yo'ldagi yuklarni sug'urtasi
		VII	Yong'indan va stixiyali hodisalardan sug'urta
		IX	Mulkni zarar etkazishdan sug'urtasi
		X	Avtotransport vositalari egalarining uchinchi shaxsga zarar keltirish mas'uliyatini sug'urtasi
		XI	Havo kemalari egalarining 3-chi shaxsga zarar etkazish mas'uliyatini sug'urtasi
		XII	Kema egalarini fuqarolik javobgarligini sug'urtasi
		XII	Umumiy javobgarlikni sug'urtasi
		I	

Syurveyer - sug'urtaga tortiladigan mol-mulkni ko'rikdan o'tkazuvchi sug'urta kompaniyasining xodimi. Sug'urta kompaniyasi syurveyerining xulosasi asosida sug'urta shartnomasini tuzish to'g'risida qaror qabul qiladi. Chet el amaliyotida yong'in havfsizligini ta'minlovchi ixtisoslashgan

firmalar, mehnat muhofazasi bo'yicha tashkilotlar syurveyer funksiyasini bajaradi.

Tarif stavkasi - sug'urta riskini baxosi; sug'urta summasiga nisbatan foizlarda hisoblanadigan brutto-stavka. Tarif stavkasi (brutto-stavka) ikki qismdan iborat: netto-stavka va netto-stavkaga yuklama. Netto-stavka sug'urta kompaniyasining sug'urta fondidan qiladigan xarajatlarini ifodalaydi. Netto-stavkaga yuklama sug'urta kompaniyasining ish yuritish xarajatlarini, komissiya haqini va boshqa xarajatlarini o'z ichiga oladi. Shaxsiy sug'urta buyicha tarif stavkasi mol-mulk sug'urtasining tarif stavkasidan keskin farq qiladi. Hayot sug'urtasidagi tarif stavkasi hayotiylik jadvali va daromad normasiga muvofiq hisoblab chiqiladi.

Ehtimollar nazariyasi - tasodifiy hodisalarning ehtimolligi bo'yicha o'zaro aloqada bo'lgan boshqa hodisalarning ehtimolligini aniqlash bilan bog'liq matematika fani. Ehtimollar nazariyasi asosida tasodifiy hodisalarning ruy berish ehtimolligi katta yoki kichik ekanligi aniqlanadi. Ehtimollar nazariyasi aktuar hisob-kitoblarni amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi.

Qayta sug'urtalash - sug'urtalashga riskni qabul qilish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar tizimi (risklarni birlamchi joylashtirish); sug'urtalovchi muvozanatlashgan sug'urta portfelini yaratish va sug'urta operatsiyalarini moliyaviy barqarorligini ta'minlash maqsadida qabul qilib olingan riskni bir qismini o'zaro kelishilgan holda boshqa sug'urtalovchiga berishi (riskni ikkilamchi joylashtirish). Qayta sug'urtalash operatsiyalarini sug'urta kompaniyalar bilan bir qatorda asosan, ixtisoslashgan qayta sug'urtalash kompaniyalari amalga oshiradi. Qayta sug'urtalash aktiv (riskni berish) va passiv (riskni qabul qilib olish) ko'rinishda bo'ladi. Bundan tashqari, qayta sug'urtalash proporsional va noproportsional bo'ladi. Proporsional qayta sug'urtalashda, qayta sug'urtalovchining berilgan risk bo'yicha ulushi tsedentning o'z javobgarligiga

qoladigan qismi aniq bo'lgandan so'ng aniqlanadi. Noproportsional qayta sug'urtalashda riskni berish tegishli limit doirasida amalga oshiriladi. Bu holda qayta sug'urtalovchi tsedentdan sug'urta mukofotining bir qismini oladi (proporsional qayta sug'urtalashdagidek sug'urta summasiga muvofiq keladigan sug'urta mukofotini emas).

Qayta sug'urtalovchi broker - ikkita sug'urta kompaniyasi o'rtasidagi professional vositachi.

Qayta sug'urtalovchi - sug'urta brokeri yordamida qayta sug'urtalash uchun riskni qabul qilib oladigan jismoniy yoki yuridik shaxs. Qayta sug'urtalovchi yordamida riskni ikkilamchi taqsimlash amalga oshiriladi. Qayta sug'urtalovchi sifatida sug'urta kompaniyasi ham bo'lishi mumkin. Jahondagi eng yirik qayta sug'urtalovchilar guruhiga Myunxen qayta sug'urtalash jamiyati, Shveytsariya qayta sug'urtalash jamiyati, Kyoln qayta sug'urtalash jamiyatlari kiradi.

Fakultativ qayta sug'urtalash - proporsional qayta sug'urtalash shartnomasining turi. Fakultativ qayta sug'urtalashda har bir berilayotgan risk bo'yicha alohida shartnoma tuziladi. Tsedent har bir risk bo'yicha qayta sug'urtalash zarur yoki zarur emaslik masalasini mustaqil ko'rib chiqadi. O'z navbatida, qayta sug'urtalovchi ham tsedentning taklifini qabul qilishi yoki qabul qilmasligi ham mumkin.

Fakultativ obligator shartnomasi - tsedent qayta sug'urtalovchi bilan kelishilgan toifadagi har qanday sug'urta riskini berishi, qayta sug'urtalovchi esa ularni qabul qilishi shart ekanligi haqidagi qayta sug'urtalash shartnomasi.

Franshiza - sug'urta shartnomasi shartlarida ko'zda tutiladigan sug'urtalovchining zararni qoplashdan ozod etiladigan qismi. Franshiza sug'urta summasiga nisbatan foizlarda belgilanadigan shartli va shartsiz franshizalarga bo'linadi. Shartli franshizada sug'urtalovchi belgilangan franshiza summasidan oshmaydigan zararni qoplash javobgarligidan ozod etiladi. Bu holda, agar ko'rilgan zarar

miqdori franshiza summasi miqdoridan oshib ketsa, sug'urta kompaniyasi zararni to'liq qoplaydi. Shartsiz franshizada ko'rilgan zarar franshiza summasidan chegirilib qoplanadi.

Fraxt - dengiz yoki havo yo'llari orqali yukni tashishda to'lanadigan haq. Ushbu haq tarif yoki yukni tashish to'g'risidagi shartnoma boyicha o'zaro kelishilgan narx asosida to'lanadi. Dengiz sug'urtasida yuklarni tashishda fraxt polisi yoziladi va fraxt qiluvchiga beriladi.

Frontlashtiruvchi kompaniya - boshqa sug'urta kompaniyasining iltimosiga ko'ra, o'z nomidan sug'urta polisi beruvchi sug'urta kompaniyasi. Frontlashtiruvchi sug'urta kompaniyasi qabul qilib olingan riskni yuz foiz miqdorida iltimos qilgan sug'urta kompaniyasi hisobiga o'tkazadi va buning uchun undan komission haq oladi. Hozirgi paytda, O'zbekistonda bir nechta frontlashtiruvchi kompaniyalar faoliyat ko'rsatmoqda. Masalan, "Anglo-Tashkent", "UzAIG" sug'urta kompaniyalari.

Fronting - qabul qilib olingan riskni tegishli komissiya haqi evaziga to'lagicha boshqa sug'urta yoki qayta qayta sug'urtalovchi kompaniyalariga berish.

Tsedent - riskni ikkilamchi joylashtirishni amalga oshiruvchi, ya'ni riskni qayta sug'urtalash uchun beruvchi sug'urta kompaniyasi. Ikkilamchi tsedent retrotsedent deb ataladi.

Tsessiya - 1) sug'urta riskini qayta sug'urtalashga berish jarayoni. Tsedent va qayta sug'urtalovchi o'rtasidan huquqiy munosabatlarda ishlatiladi. 2) Xorij amaliyotida tsedentning olingan sug'urta mukofoti ma'nosini bildiradi.

Shomaj - sug'urta hodisasi roy berishi natijasida ishlab chiqarishni to'xtab qolishi bilan bog'liq foyda olmaslik riskini sug'urtasi.

Ekstsedent riski - mazkur toifadagi risk boyicha zararni qayta sug'urtalash to'g'risidagi kelishuv.

Ekstsedent zarari - noproportsionl qayta sug'urtalash shakli. Bunda tsedentga o'z zimmasida ushlab qolingan zarardan

oshgan qismi qayta sug'urtalovchi kompaniya tomonidan qoplanadi.

O'zaro sug'urtalash jamiyati - foyda olishni ko'zlamaydigan notijorat shaklidagi sug'urta kompaniyasi. Sug'urta qilishning tashkiliy shakli. O'zlarining mulkiy manfaatlarini sug'urtaviy himoyalash uchun yuridik va jismoniy shaxslarning ixtiyoriy bitim asosida birlashuvi. O'zaro sug'urtalash jamiyati yuridik shaxs hisoblanib, har bir sug'urtalanuvchi ushbu jamiyatning a'zosi bo'ladi. AQSh va Yaponiyada asosan, hayot sug'urtasi bilan shug'ullanuvchi kompaniyalar o'zaro sug'urtalash jamiyati shaklidadir. Hozirgi paytda Yaponiyada o'zaro sug'urtalash jamiyatlari hayotni sug'urtalash bozorining 89,4%ni tashkil etadi.

Shaxsiy sug'urta - sug'urta ob'ekti sifatida fuqarolarning hayoti, sog'ligi va mehnat qobiliyatini saqlash bilan bog'liq manfaatlar majmuasi shaklidagi sug'urta tarmog'i. Shaxsiy sug'urta hayot sug'urtasiga va baxtsiz hodisalardan sug'urtaga va tibbiy sug'urtaga bo'linadi. U riskli va jamg'arma funksiyalariga ega. Chet el tajribasida shaxsiy sug'urta to'rtta sug'urta klassidan iborat bo'lib, inson hayotidagi roy berish mumkin bo'lgan hodisalar (tug'ilish, o'lim, voyaga etish, nikohdan o'tish, ma'lum bir yoshgacha yashash) ehtimolligi bilan bog'liq barcha sug'urta turlarini o'z ichiga oladi. Keng ma'noda shaxsiy sug'urta-bu uzoq muddatli hayot sug'urtasi, aralash sug'urta va annuitetlardir.

Yashil karta - avtotransport vositalari egalari fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urtalash to'g'risidagi xalqaro shartnomalar tizimi. Mazkur sug'urta turi boyicha shartnoma tuzilganlik faktini tasdiqlovchi polis. 1949 yilda Yevropaning 13 ta davlati o'rtasida yashil karta to'g'risida shartnoma tuzilgan. Hozirgi paytda yashil kartaga a'zo mamlakatlar 30 dan ziyodni tashkil etadi. Yashil kartaga a'zo bo'lgan mamlakatlarda tegishli milliy byurolar tashkil etilgan va u mazkur davlat hududida yashil karta bilan bog'liq ishlarni muvofiqlashtirib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Asosiy va qo'shimcha o'quv adabiyotlar hamda axborot manbalari

Asosiy adabiyotlar:

1. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 488 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 104 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 56 b.
5. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.
6. Shennaev X.M., Xalikulova G.T., Abduraxmonov I.X. Tashqi iqtisodiy faoliyat sug'urtasi. Darslik. T.: 2014 y.
7. Shennaev X.M., Ochilov I.K., Shirinov S.E., Kenjaev I.G'. Sug'urta ishi. O'quv qo'llanma. T.: 2014 y.
8. Shennaev X.M. O'zbekiston su'urta bozori. O'quv qo'llanma. T.: 2013 y.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Shennayev X.M., Kenjaev I.G'. Chet mamlakatlar sug'urtasi. O'quv qo'llanma. – T.: 2012 y, 108 b.

2. Ochilov I., Sultonov D. Sug'urta hisobi va hisoboti. O'quv qo'llanma. T.: 2013 y, 222 b.

3. Andreeva E. V. Straxovanie: kurs leksiy. – Irkutsk: Izd-vo BGU, 2015. – 263 s.

4. Anisimov A. YU. Straxovoe delo: uchebnik i praktikum dlya SPO. – M.: Izdatelstvo YUrayt, 2018. – 186 s

5. Razumovskaya E.A., Fomenko V.V. Straxovoe delo: uchebnoe posobie. – Ekaterinburg: Gumanitarnyy universitet, 2016. – 249 s.

6. Tarasova, YU. A. Straxovanie : uchebnik i praktikum dlya prikladnogo bakalavriata. – M.: Izdatelstvo YUrayt, 2018. – 236 s

7. Skamay, L. G. Straxovanie: uchebnik i praktikum dlya prikladnogo bakalavriata. – M.: Izdatelstvo YUrayt, 2017. – 293 s.

Internet saytlari:

1. www. <http://el.tfi.uz/pdf/mddj22.uzk.pdf> -Toshkent moliya instituti elektron kutubxonasi;
2. www. <http://el.tfi.uz/pdf/mddj22.uzl.pdf> - Toshkent moliya instituti elektron kutubxonasi
3. www. <http://el.tfi.uz/pdf/mtpzogr-.uzk.pdf> -Toshkent moliya instituti elektron kutubxonasi;
4. www. <http://el.tfi.uz/pdf/mtpzogr-.uzl.pdf>. -Toshkent moliya instituti elektron kutubxonasi.

**Tillyaxodjayev A.A. Ziyadullayev K.Sh. Narziyev J.P.
Ubbiniyazov M.I. Boyqobilov A.P. Baxtiyorov U.B.**

**SPORTDA
SUG'URTA FAOLIYATI**

O'quv qo'llanma

*Muharrir: S. Abdunabiyeva
Badiiy muharrir: K. Boyxo'jayev
Kompyuterda sahifalovchi: B. Muxtorov*

Nashr. lits. AA № 0038.
Bosishga ruxsat etildi: 22.12.2022 yil.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'ozi.
"Georgia" garniturası.
Shartli b/t 11.1 Nashr hisob t 11.4
Adadi 50 dona. 2-buyurtma.

"O'ZKITOBSAVDONASHRIYOTI" nashriyotida tayyorlandi.
100012, Toshkent sh. Sirg'ali tum. 5-mavzei, Yangi Qo'yliq, 24.

«DAVR MATBUOT SAVDO» bosmaxonasida chop etildi.
100198, Toshkent, Qo'yliq 4 mavze, 46.

